Toplumsal Kaynaklar ve Toplumsal Ağlar: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği

Prof. Dr. Ali Çarkoğlu
Koç Üniversitesi

Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu
Sabancı Üniversitesi

Toplumsal Kaynaklar ve Toplumsal Ağlar: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği(*)

Ali Çarkoğlu ve Ersin Kalaycıoğlu
Koç Üniversitesi Sabancı Üniversitesi

Giriş

Bu rapor International Social Survey Program (ISSP) – 2017 Toplumsal Ağlar (*Social Networks*) karşılaştırmalı saha araştırmasının Türkiye'deki 2019 yılı Haziran – Ağustos arasındaki uygulamasından derlenen verilerin istatistiksel çözümlenmesine ve 2017 ve 2018 yıllarında ISSP üyesi ülkelerden toplanmış verilerle karşılaştırılması suretiyle düzenlenmiştir.

Bu araştırmanın temel hedefi toplumsal kaynakları (*social resources*) kullanarak elde edilen destek sayesinde toplumsal ilişkilerin kurulması ve aile, okul, işyeri gibi bireyin yüz yüze kurduğu ilişkilerin egemen olduğu yapıların ötesine geçen toplumsal ilişkilerin oluşması ve gelişmesinin incelenmesidir. Bu ilişkiler bir yandan bireyin kişisel ekonomik ve toplumsal kaynak düzeyine bağlı olduğu gibi, aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı toplumsal bağlama (*social context*), toplumun geleneksel kurumlarına olduğu kadar sosyal refah devleti kurumları gibi modern yapıların mevcudiyeti ve etkililiğine ve sair ulusal yapı ve süreçlere de dayanmaktadır. Toplumsal ilişkilerin kurulması ve gelişmesiyle bireyin sahip olduğu ekonomik ve toplumsal sermayenin de biçimlendiği ve belirlendiği araştırmalarla da saptanmıştır (Joye, Sapin ve Wolf, 2019: 15).

Burada toplumsal sermaye olarak kabul edilen kişisel ilişkiler sayesinde ulaşılan kaynaklardır. Sermaye kavramı da, Lin ve Erikson (2008) tarafından tanımlandığı biçimiyle, bir toplumda yapılan yatırım ve değer verilen kaynaklara sahip olma keyfiyeti olarak kabul edilmiştir. Bu sermaye kavramı ekonomik bir içerikte olabilecek değerleri kapsadığı gibi, kültürel bir içerikte de olabilecek itibar, saygı, sevgi v.b. değerleri de içermektedir. ISSP'nin Toplumsal Ağlar çalışmasında her iki anlamda da, yani hem ekonomik, hem de kültürel anlamda sermayenin ölçülmesi hedeflenmiştir. Ekonomik anlamda sermaye daha alışık olduğumuz bir kavram olmakla birlikte, yakından incelendiğinde onun içeriğinin de karmaşık olduğu görülmektedir. Ekonomik anlamda sermaye hem insanların kazandığı gelirler, hem de sahip oldukları mali varlıklar (*assets*) veya servetten oluşur. Yani sermaye kavramı hem bir birikim stoğu hem de bir gelir akışmını yansıtmaktadır. Bu kavramların tanımlanmaları görece olarak kolay olmakla birlikte ölçümleri bir hayli zor geçerlilik (validity) ve güvenilirlik (reliability) sorunlarına neden olmaktadır. Birçok kişi, pek çok ülkede brüt geliri ile vergi sonrası, net gelirini ya karıştırmakta,

* ***Sabancı Üniversitesi ve Koç Üniversitesi'nin verilerin toplanması konusunda verdiği mali ve akademik desteğe teşekkürü bir borç biliriz.***

ya da özellikle ilkini pek iyi bilmemektedir. Gelir nakdi olabileceği gibi, aynı zamanda ayni de olabilir. Bir haneye memleketinden gönderilen tarhana, kete, çökelek peyniri gibi yiyecek, halı, kilim, çarşaf gibi giyim ve kullanım içerikli ev eşyaları da ayni gelir katkısı niteliğindedir. Üstelik, üst gelir gruplarına çıktıkça ayni gelir bir hayli yükselmektedir. Bir şirket müdürünün şirket tarafından verilen şoförlü otomobili de ayni gelir kapsamındadır; şirketin kendine bedelsiz olarak tahsis ettiği ev veya lojman da aynı içeriktedir. Bu tür ayni yardımlar hemen hemen hiçbir zaman bir kişinin geliri olarak kolayca akla gelmemektedir.

Özellikle bir yüz yüze görüşme sırasında gelirle ilgili bir soru yöneltildiğinde, denek ilk olarak ve genellikle sadece bordrodan aldığı bir ücret veya maaş varsa, onun net rakamını anımsamaktadır. Onun dışında ekstradan elde etmiş olduğu mali olanaklar ancak uzun bir görüşmede ortaya çıkabilmektedir. İktisadi varlıklar, servet ise çok daha zor bilgi derlenebilen olgulardır. Bu varlıkları parasal tanımlara dönüştürmek, özellikle yüz yüze görüşme ortamlarında zor, hatta olanaksız olmaktadır. Üstelik saha taraması (*field survey*) yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı araştırmalar yapıldığında bu sorunlar bir kaç kez büyümekte ve bir çok ülkede yanıtsız bırakılan sorular, değişken örnek büyüklükleri, anlamlandırılabilecek yanıtların kıtlığı gibi sorunlara yol açmaktadır. Ancak, bireyin gönüllü bir biçimde kurduğu ilişkiler, ortaklıklar ve yaptığı girişimlerde ekonomik anlamda sahip olduğu sermaye birikimi veya kaynakların etkisi oldukça belirleyicidir. Aynı zamanda bireysel rızaya dayalı toplumsal ilişkilerde bireylerin toplumsal mevkileri (sosyal statüleri) de belirleyici rol oynadığından ve ekonomik kaynak birikimleri de toplumsal mevkilerinin belirlenmesinde rol oynadığından ekonomik kaynakların araştırılması elzemdir.

Toplumsal gönüllü ilişkiler ve ortaklıklar için ekonomik sermaye kadar önemli olan bir diğer sermaye türü de kültürel sermayedir. Bourdieu (1986, zikreden Joye, Sapin ve Wolf, 2019) tarafından tanımlandığı biçimiyle kültürel sermaye şekillenmiş (*embodied*), nesnelleşmiş (*objectified*) ve kurumsallaşmış (*institutionalized*) kültürel sermaye biçiminde mevcuttur. Bunları somutlaştırmak gerekirse, şekillenmiş kültürel sermaye bilgi ve becerilerden oluşur. Nesnelleşmiş kültürel sermaye kültürel varlıklar, örneğin tablo, resim, heykel, kitaplar v. b. sahip olmakla ilgilidir. Kurumsal kültürel sermaye ise belge, diploma, sertifika gibi bir kurum tarafından tescil edilen beceri ve bilgilere sahip olunduğunun tescili yoluyla temin edilir. Bunun için halk öğretim veya teknik kurslardan, okullar, yüksek okullar ve üniversitelerden alınan derece, diploma ve sertifikalar gerekli ve yeterlidir.

Ekonomik ve kültürel sermaye daha makro açıdan bakıldığında toplumsal sermaye çağdaş toplumda giderek etkisi azalan ilksel, geleneksel (*primordial*) yapıların ve onların yarattığı toplumsal ortamların (topluluk ve cemaatlerin) yüzünden bireyin giderek yalnızlaşmasıyla da sonuçlanan bir bireyselleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında iyice güçlenen liberal ekonomik anlayışın da etkisiyle zayıflayan sosyal refah devleti uygulamaları bu yalnızlığı yeni boyutlara

taşımıştır. Bu etkiler altındaki bireyin kendisini toplumsal yapıda konumlandırmak için, kendi bireysel girişimleriyle kuracağı toplumsal ilişkiler veya katılacağı toplumsal ağlar (*networks*) varlığını sürdürmesi ve geliştirmesi için gereken destek mekanizmalarını oluşturmaktadır. Bu da toplumsal ağların ve bu ağları kurmak için gereken beceri, kaynak ve bilgi birikiminin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bireyin toplum tarafından kabul ve saygı görmesi, dışlanmayıp tersine kucaklanması, toplumbilim terminolojisiyle toplumsal bütünleşme (*social integration*) ve toplumsal destek (*social support*) bireyin psikolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olmasında etkili olduğu çeşitli araştırmalarla gösterilmiştir (Kawachi ve Berkman, 2001; Joye, Sapin ve Wolf, 2019). Toplumsal destek çeşitli biçimlerde oluşabileceği gibi en etkili olduğu biçimlerden bir tanesi karşılıklılık (mütekabiliyet, reciprocity) olarak tanımlanmaktadır. Burada yardım gerektiren hallerde ve yardıma muhtaç olunduğunda aile başta olmak üzere, yakın arkadaşlar ve çevreden gelebilecek yardımlar ve bireyin (deneğin) kendisini başkalarına ne kadar yardıma mükellef olarak gördüğü ile ilgilidir. Geniş bir yardımlaşma ve destek ağına ve bunu ileten mütekabiliyet beklenti ve normlarına sahip olan toplulukların mevcudiyeti o toplumda önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunların başında da güven duygusu gelmektedir. Başkalarına ve kurumlara duyulan güven duygusunun yoğun olduğu toplumlardaysa insanların ortaklıklar ve gönüllü kuruluşlar kurmaları ve yaşatmaları kolaylaşmaktadır (Fukuyama, 1995). Toplumsal sermayenin ve onun üretilmesinde etkili olduğu toplumsal ağların sağlıktan ekonomik gelişmeye kadar geniş bir alanda etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

International Social Survey Programı (ISSP)'nın Toplumsal Ağlarla ilgili bu saha araştırmasında hareket noktasını oluşturan kuramsal çerçeve Joye, Sapin ve Wolf (2109: 24 ve 29) çalışmasında sunulan çerçevedir. Burada ekonomik ve kültürel kaynakların, toplumsal ağlar ve kaynakların üretilmesinde etkili olduğu önerilmektedir. Her üçünün bir arada toplumsal bütünleşmeyi etkilediği ve onun da devreye girmesiyle toplumsal eşitsizliklerin, sağlık ve esenliğin (*well-being*), toplumsal ve siyasal hayata katılma, toplumsal güçlenme duygusu (empowerment), devlet ve piyasalarla ilgili tutumlar ve nihayet başkalarına ve toplumsal ve siyasal kurumlara güven duyulmasında etkili oldukları ileri sürülmektedir (Joye, Sapin ve Wolf, 2019: 29).

Veri Tabanı

Altmış kadar sorudan oluşan ve yukarıda anılan toplumsal ağlar ve kaynaklar, ekonomik ve kültürel sermaye, karşılıklılık, toplumsal bütünleşme algısı (ya da yalnızlık duygusu), sağlık ve esenlik ve güven duygusunu içeren soruları içeren bir soru cetveli 2014 – 2016 arasında yapılan çalışmalarla hazırlanmıştır. Bu raporun yazarlarının da katıldığı bu süreçle hazırlanmış olan soru cetveli elliye yakın sayıda ülkede 2017 ve 2018 yıllarında sahada uygulanmıştır. Türkiye'de karşılaşılan

çeşitli mali sorunlar yüzünden bu araştırmanın sahası ancak 2019 yılının Ağustos ayında tamamlanmıştır. Soru hazırlanma süreci Joye, Sapin ve Wolf (2019: 26) tarafından ayrıntılı olarak açıklandığı gibi 2014 yılında Tampere, Finlandiya'da yapılan genel kurulda aralarında bu raporun yazarlarının da olduğu altı ülkeden ISSP üyelerinden olan bir komisyon kurularak bir yıl boyunca toplumsal ağlar ve kaynaklar hakkında bir genel kuramsal çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçeve kullanılarak soru kümeleri ve o kümeler içinde yer alacak olan sorular saptanmıştır. Bu çalışma 2015 ISSP Genel Kurulu'na sunulmuş, tartışma, görüş, öneri ve eleştiriler yapılmıştır. Bunlar da dikkate alınarak geliştirilen sorular bir cetvelde toplanarak komisyon üyesi olan ülkelerde ön sınama olarak (*pre-test*) uygulanmıştır. Bu uygulamanın sonuçları istatistiksel olarak çözümlenmiştir. Bu istatistiksel çözümlemeler bir kitap boyutlarında rapor olarak yayınlanmıştır (Joye, Sapin, Wolf, 2019). Bu sonuçlar ve soruların sahadaki performansı 2016 ISSP Genel Kurul toplantısına sunulmuş, her bir soru içeriği ve görgül uygulama sonuçları irdelenmiş, tartışılmış ve neticede üyelerin oylarıyla kabul veya reddedilmiştir.

2016 ISSP Genel Kurulu'nda kabul edilen bu soru cetveli ISSP üyesi ülkelerdeki araştırmacılar tarafından sahada uygulanmıştır. Bu uygulama sırasında soru cetvelleri uygulanacak dile çevrilmiş, uygulamayı yapacak olan araştırmacılar tarafından bu çeviriler denetlenmiş, gerekli görüldüğünde sorular tekrar İngilizce'ye çevrilerek denetlenmiştir. Sorunun ISSP soru cetvelindeki İngilizce aslına uygun olarak yerel kültüre uyarlanmış olduğu kabul edildiğinde soruyu, ülke genelinden haneleri ve her hanede tesadüfen seçilmiş 18 yaş ve üzeri bir kişiye yöneltilmiştir. Bu uygulam Türkiye'de NUTS 2 Bölgelerinin her birisinden çekilen o bölgenin Türkiye genelindeki kent ve kır nüfusu ağırlığına göre orantılı bir sayıdaki denekle yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Saha uygulamasında Türkiye'nin 66 ilinden kent, belde ve köydeki hanelerde, TÜİK tarafından çekilen tesadüfi örneğe isabet eden her haneden 18 yaş ve üzerinde olan bir denekle görüşülmeye çalışılmıştır. Toplam 3500 hane ziyaret edilmişse de bunlardan ancak 3358 tanesine ulaşılabilmiş, (ancak bunlardan 142 tanesinin (0.042) hane özelliği taşımadığı görülmüştür). Ulaşılan hanelerden 182 tanesinin (0.054) boş olması, kimse yaşamaması veya hane olmaması dolayısıyla örneklemden dışlanması söz konusu olmuştur. Bunlara ulaşılan deneklerin ağır hasta, sürekli olarak hanede bulunmaması gibi nedenler de eklenince toplam 490 adreste (0.146) görüşme yapılabilmesi mümkün olmamıştır. 1347 denek de (0,401) görüşmeyi kabul etmemiştir. Sonuç olarak, 1521 denekle (0.453) yapılan görüşmelerde soru cetveli tamamlanabilmiştir. Örneklem büyüklüğü dolayısıyla % 95 olasılıkla ± %2,8 gibi bir örneklem standart hatasına sahip olduğumuz hesaplanmaktadır. Burada sunulan veriler cinsiyet ve eğitim düzeyine göre ağırlıklandırılarak, TÜİK verilerine paralel hale getirilmiş olan sonuçlar üzerinden aşağıda sunulmuşlardır.

Bulgular

Öncelikle eğileceğimiz husus 18 yaşın üzerindeki nüfusun toplumsal çevresiyle ilgili olarak ne derecede yakın ve kapsamlı toplumsal ağlar kurduğu hususu olacaktır. Toplumsal sermayenin önemli bir göstergesi bireylerin kendi yakın ve daha uzak çevresiyle kuruduğu toplumsal ilişkiler veya bağlardır. İnsanın yaşantısında karşılaştığı sorunları çözmek veya onlarla başa çıkabilmek için en ziyade gereksinim duyacağı toplumsal kaynak onun güvenebileceği ve yardım alabilmek için dönebileceği yakın akraba, arkadaş ve tandık çevresi olacağına göre, 18 yaş üzerindeki nüfusun çeşitli meslek gruplarından olan kişilerle sahip olduğu toplumsal ilişkiler nelerdir?

Toplumsal Kaynaklar: İlişkiler ve Bağlar

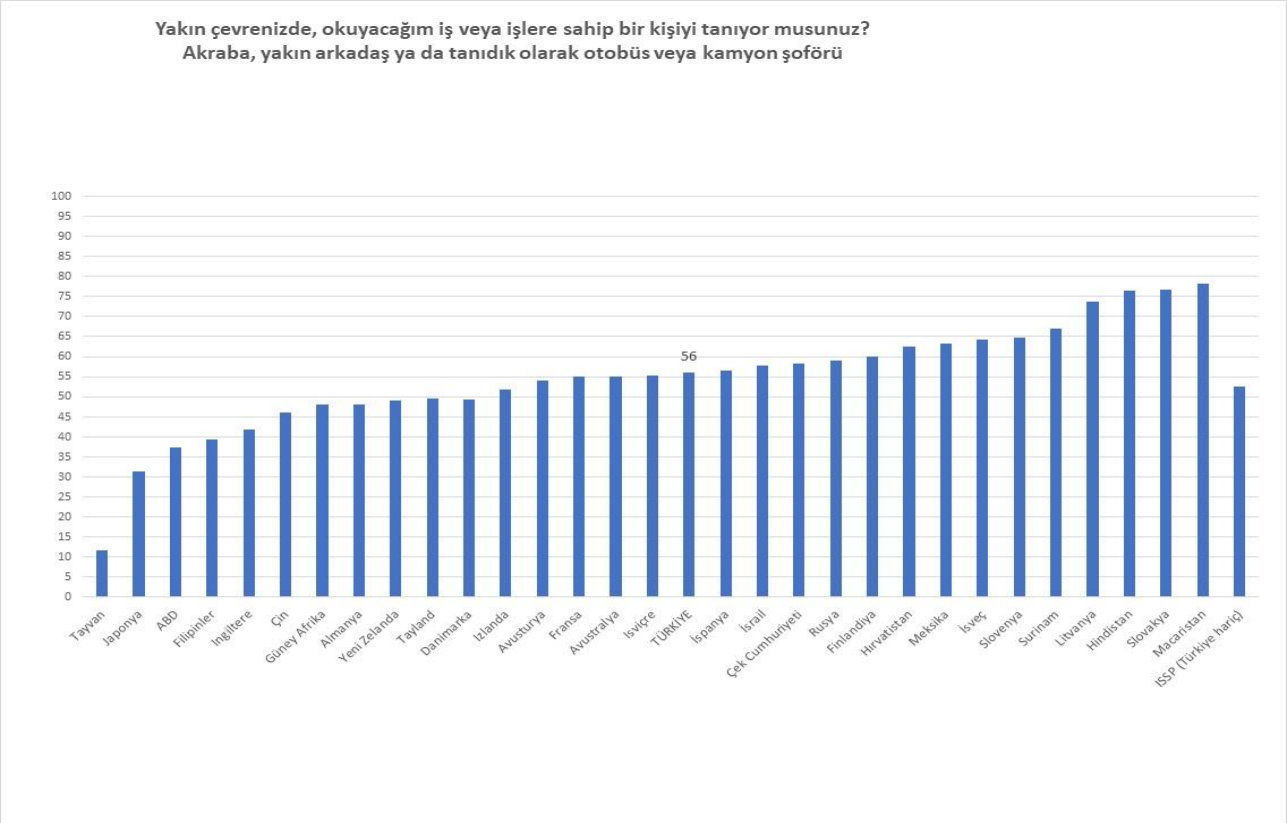
Çok farklı meslek gruplarından denekler tarafından tanınan kimselerin denekle yakınlık derecesi aile ve akraba, yakın arkadaş, tanış, hiçbir yakınlığı olmayan bir kişi olarak tanımlanan yanıt kategorileri çerçevesinde incelenmiştir. Burada toplumsal mevki (*position*) farkları olan ne kadar kişi ile denek arasında ne sıklıkta bir bağ olduğunu ortaya koyan bir sorgulama söz konusudur. Bir kişinin çok farklı toplumsal mevkilerden çok sayıda kişiyi yakından tanıyor olması, o kişinin toplumsal iletişim ve etkileşim ağının yaygınlığına ve toplumsal sermayesinin de zenginliğine işaret ettiği varsayılmaktadır (Lin ve Dumin, 1986 ve Verhaege ve Li, 2015).

Aşağıdaki Çizelge 1 ila Çizelge 10'da sıralanan otobüs veya kamyon şoförü, büyük bir şirkette üst düzey yönetici, ev veya ofis temizlikçisi, kuaför veya berber, insan kaynakları veya personel yöneticisi, hukukçu, otomobil tamircisi, hemşire, polis memuru, orta eğitim (lise) öğretmeni gibi meslek türlerine göre Türkiye'deki deneklerin bu mesleklerde çalışanları aile veya akraba olarak tanıyor olma keyfiyeti diğer ISSP ülkelerine oranla görece olarak daha yüksekmiş gibi görünmektedir. Yakın arkadaş olarak çok sayıda meslek üyesini tanıdığını ifade eden denek oranlarında da Türkiye diğer ISSP üyesi ülkelere göre ortalama bir düzeydedir. Bu meslek gruplarında herhangi bir kimseyi tanımadığını belirten Türkiye'deki denek oranları da ISSP ülkeleri ortalaması civarındadır. Bunun iki istisnası bulunmaktadır; hemşire (Çizelge 8) ve lise öğretmeni (Çizelge 10). Bu iki meslek grubunda bulunan kimseleri tanımadığını söyleyen Türkiye'deki denek oranı diğer ISSP ülkeleri arasında üst sıralarda gelmektedir. Buraya kadar sunduğumuz verilere göre özellikle aile ve akrabalık ilişkilerinin Türkiye'de toplumsal bağlar üretmek ve

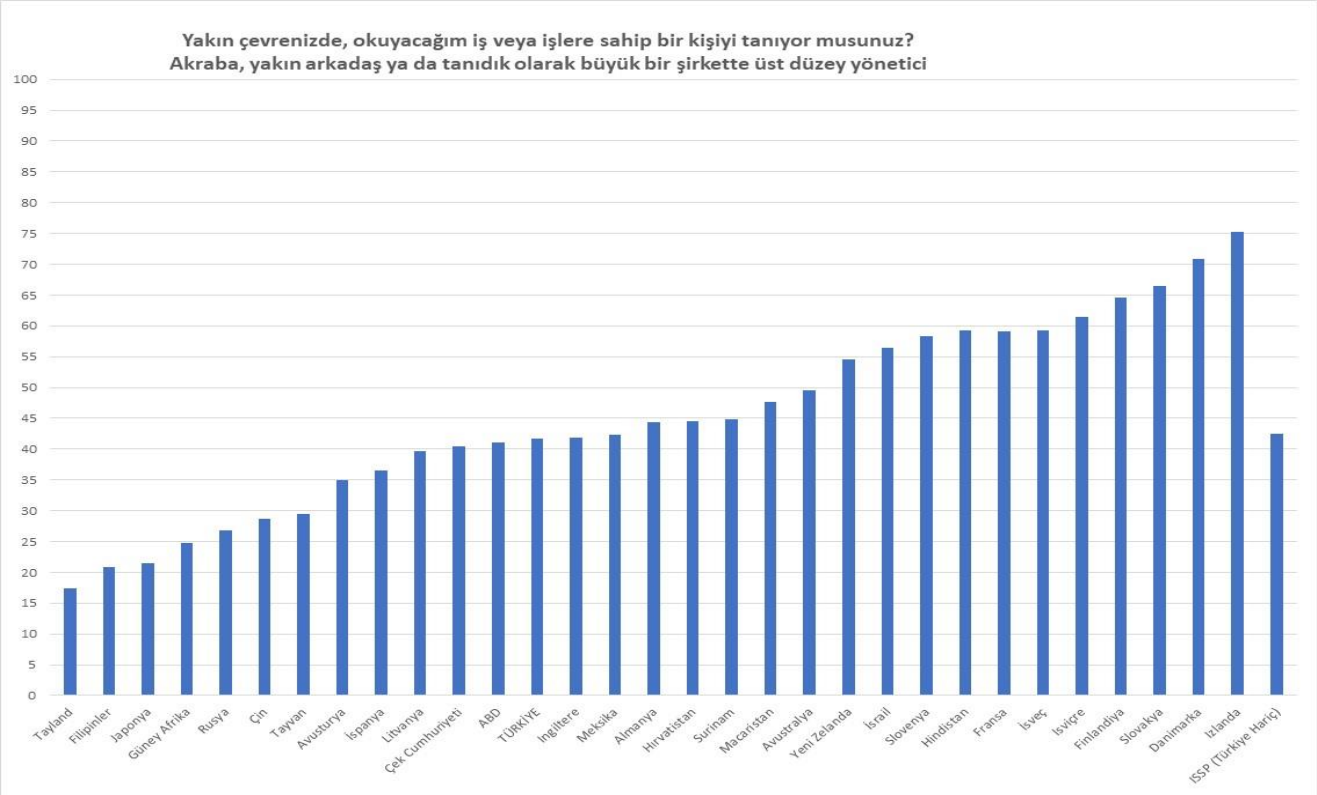
toplumsal sermaye açısından halen bir çok ISSP ülkesine, özellikle Kuzey Avrupa, Amerika ve Doğu Asya ülkelerine göre nispeten önem taşıdığı görülmektedir.

Bu sonuçlar "aileden veya akraba" tanımının Türkiye'de diğer ülkelerden biraz farklı ve geniş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu noktada ISSP ülkelerinin oldukça farklı toplumsal yapıları içerdiğini akılda tutmak gerekir. Türkiye'nin Batı Avrupa toplumlarından farklarını veri olarak alsak da Asya ve Latin Amerika'daki bir çok örnekle benzeşen bir yapısı olduğu da ileri sürülebilir. Her durumda farklı toplumsal yapılardaki ülke tecrübelerinin karşılaştırmalı bir çözümlemeye tabi tutulmasına olanak veren örüntülerle karşı karşıya olduğumuz açıktır. "Aileden veya akraba" olarak otobüs veya kamyon şoförünün yakın çeveresinde bulunduğunu söyleyenlerin oranına bakıldığında Fransa , Hindistan ve İzlanda gibi ülkeler Türkiye'ye benzer çıkarken, büyük bir şirkette üst düzey yönetici olarak başka ülkelerle benzeşen bir yapı ortaya çıkmaktadır.

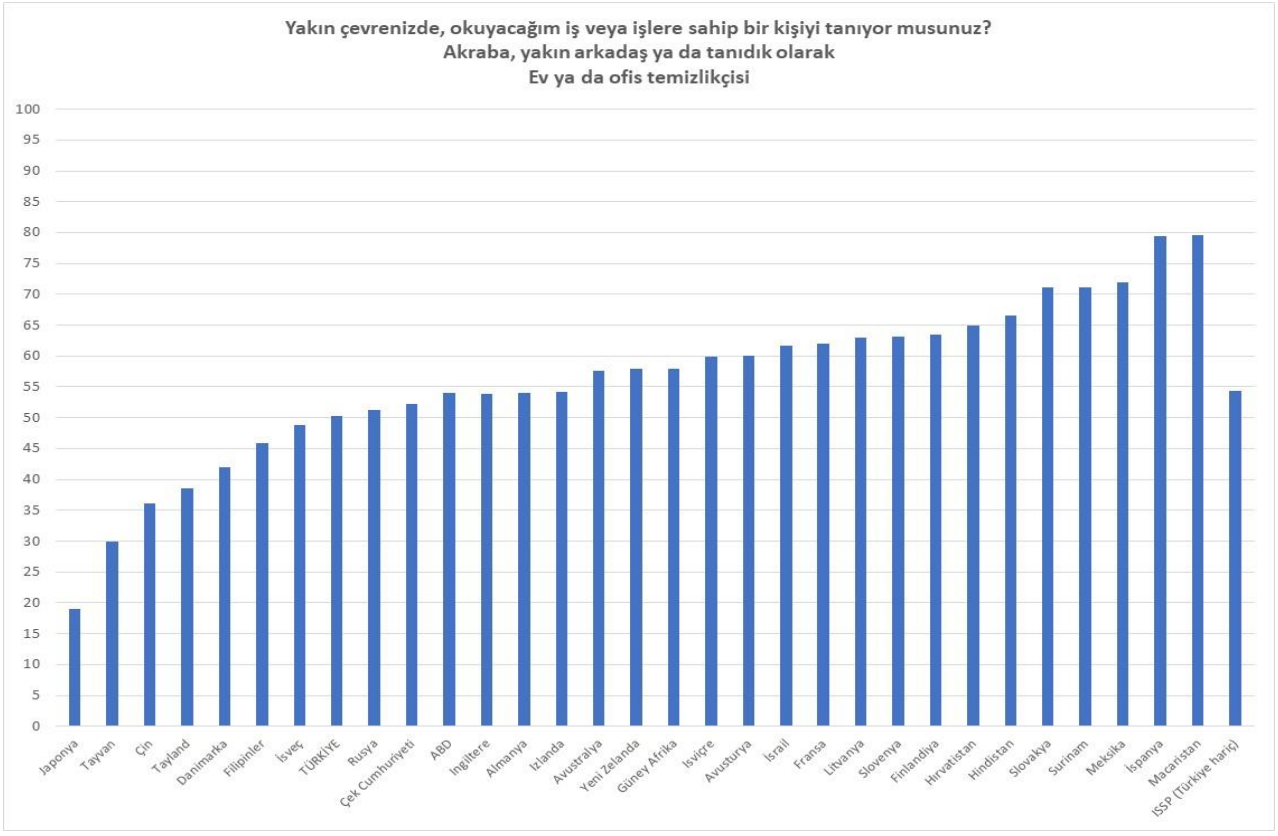
Çizelge 1: Tanıdık Çevresi 1

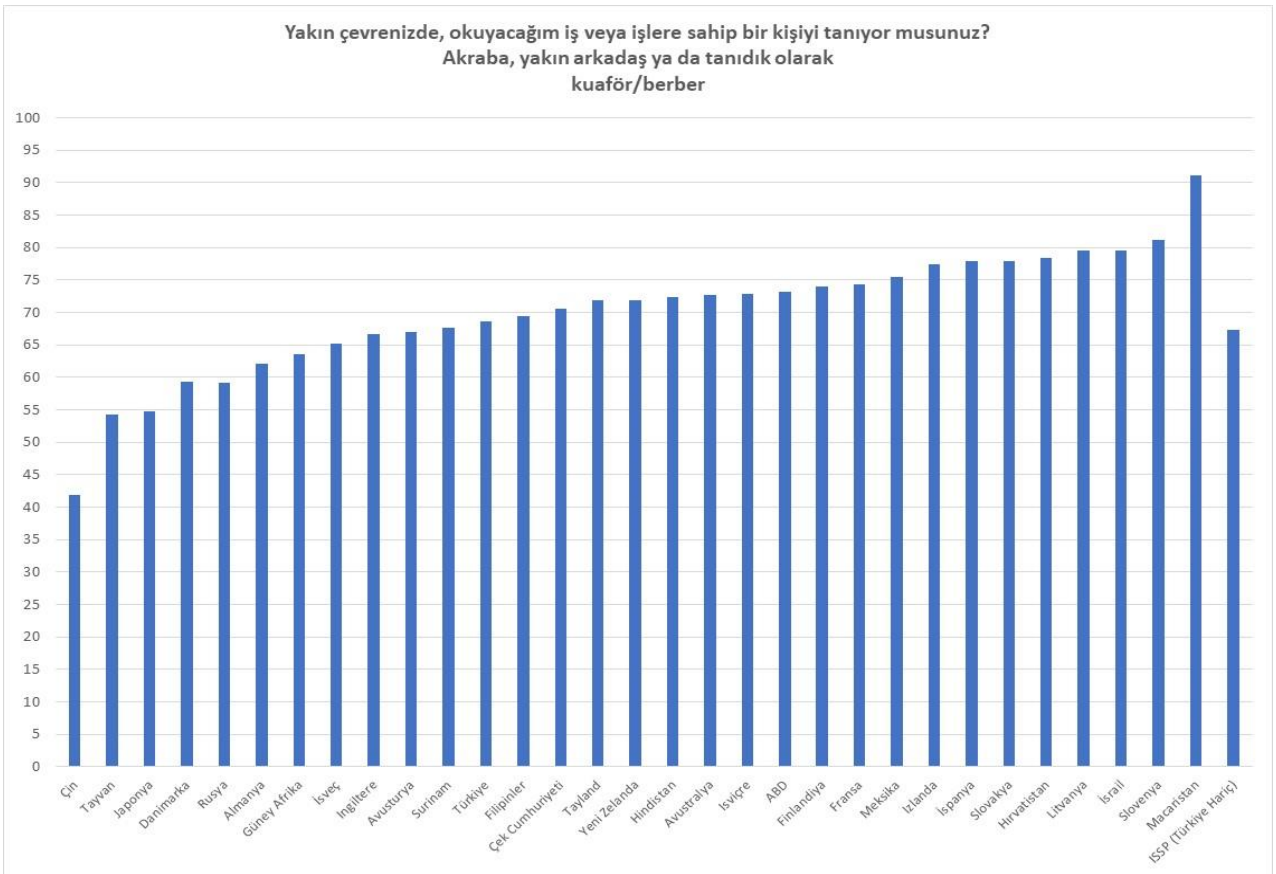
Çizelge 2: Tanıdık Çevresi 2

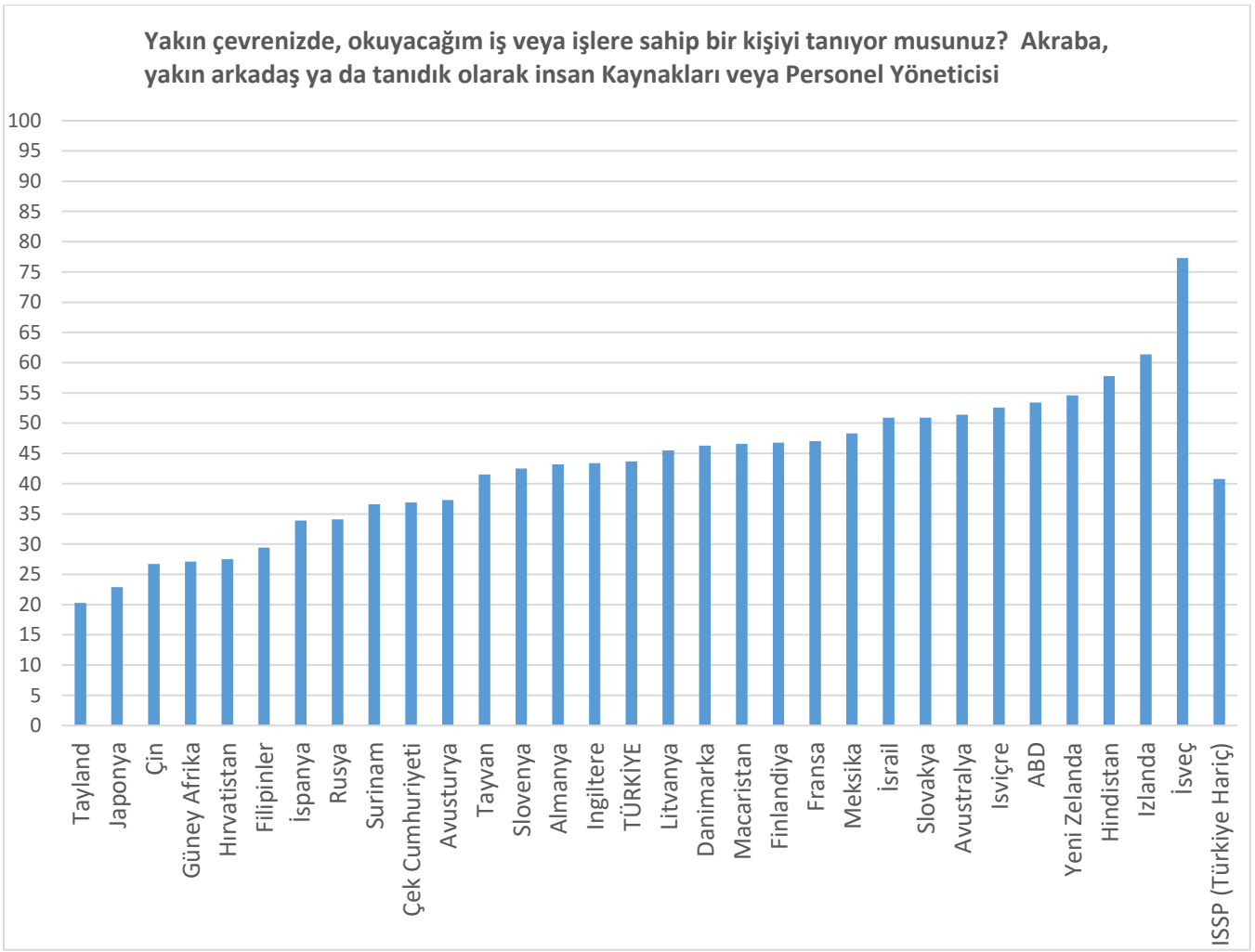
Çizelge 3: Tanıdık Çevresi 3

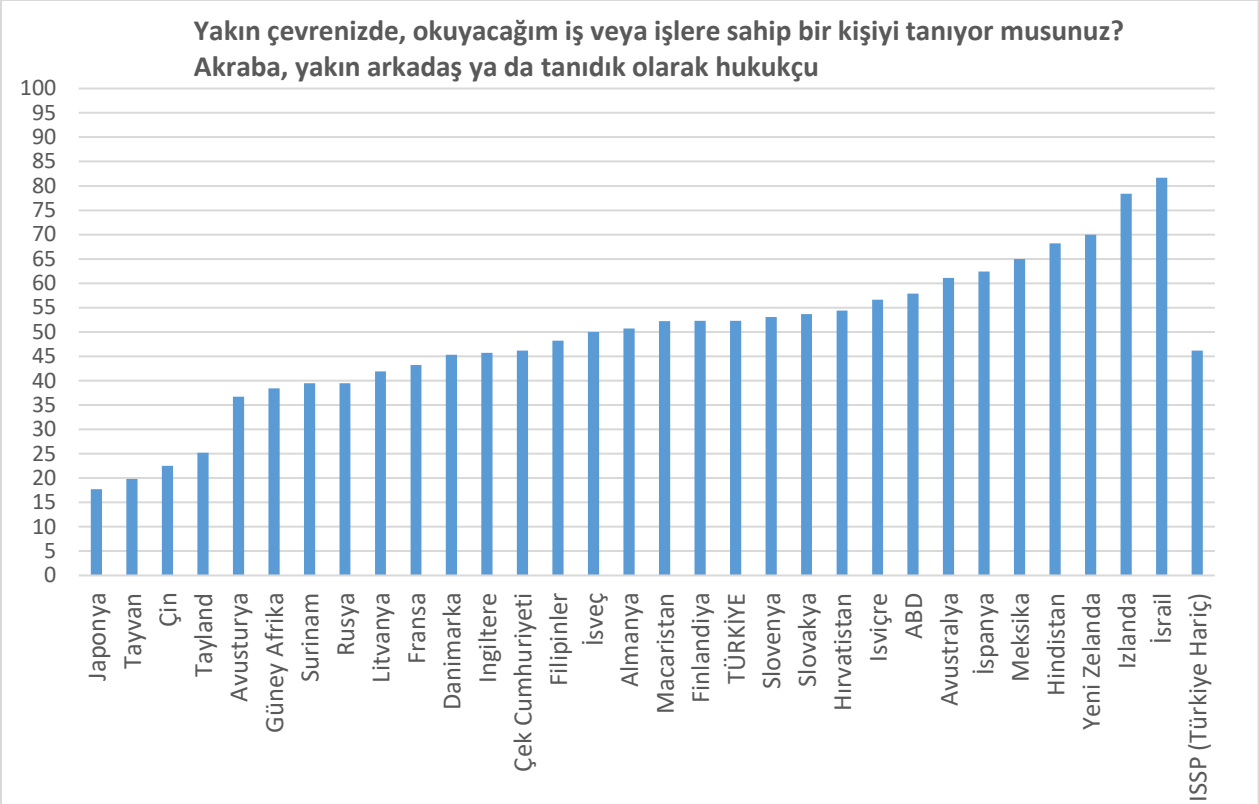
Çizelge 4: Tanıdık Çevresi 4

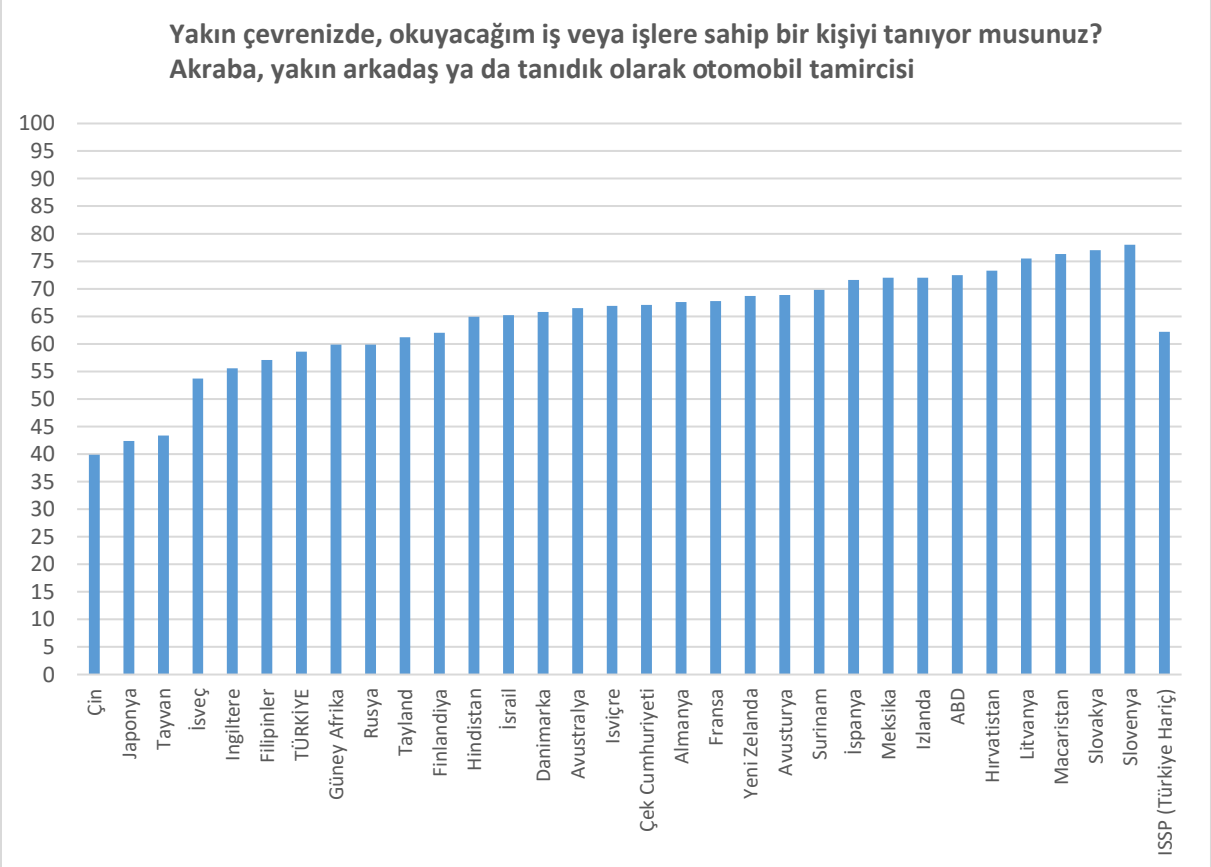
Çizelge 5: Tanıdık Çevresi 5

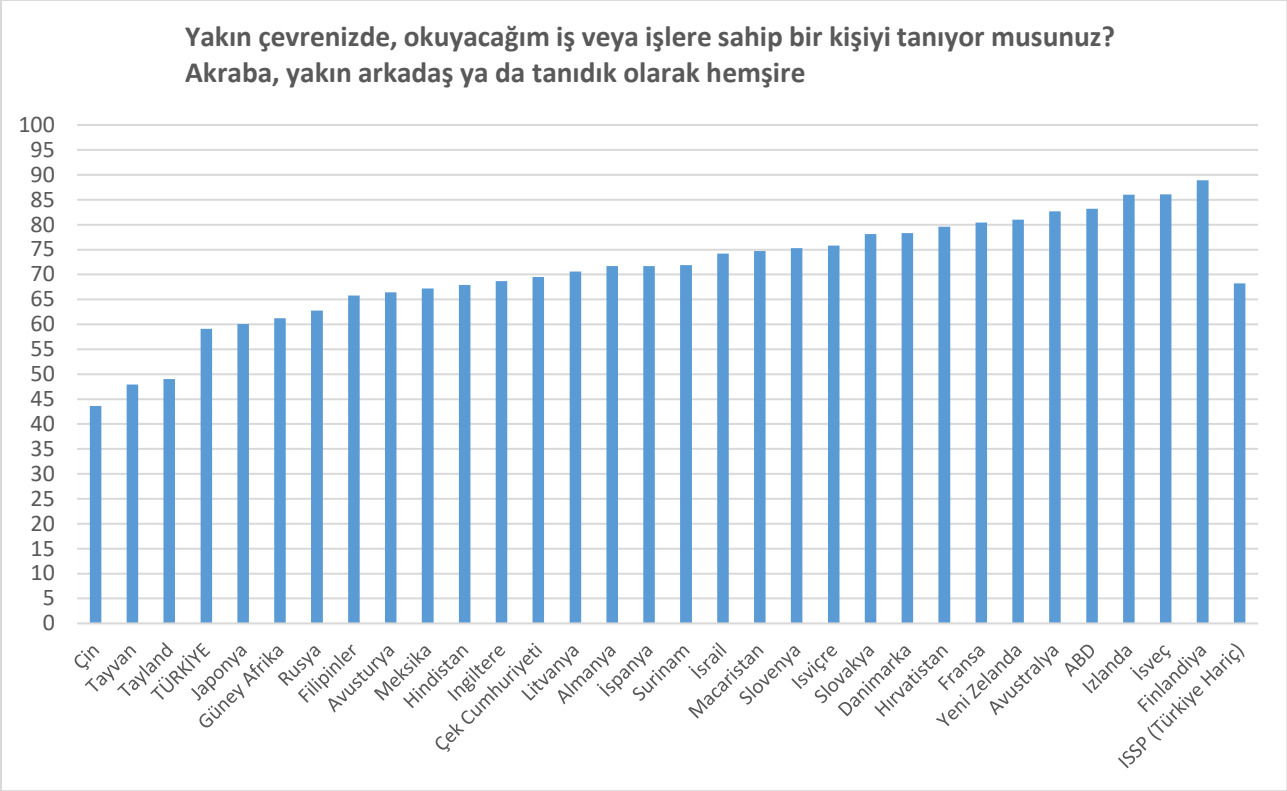
Çizelge 6: Tanıdık Çevresi 6

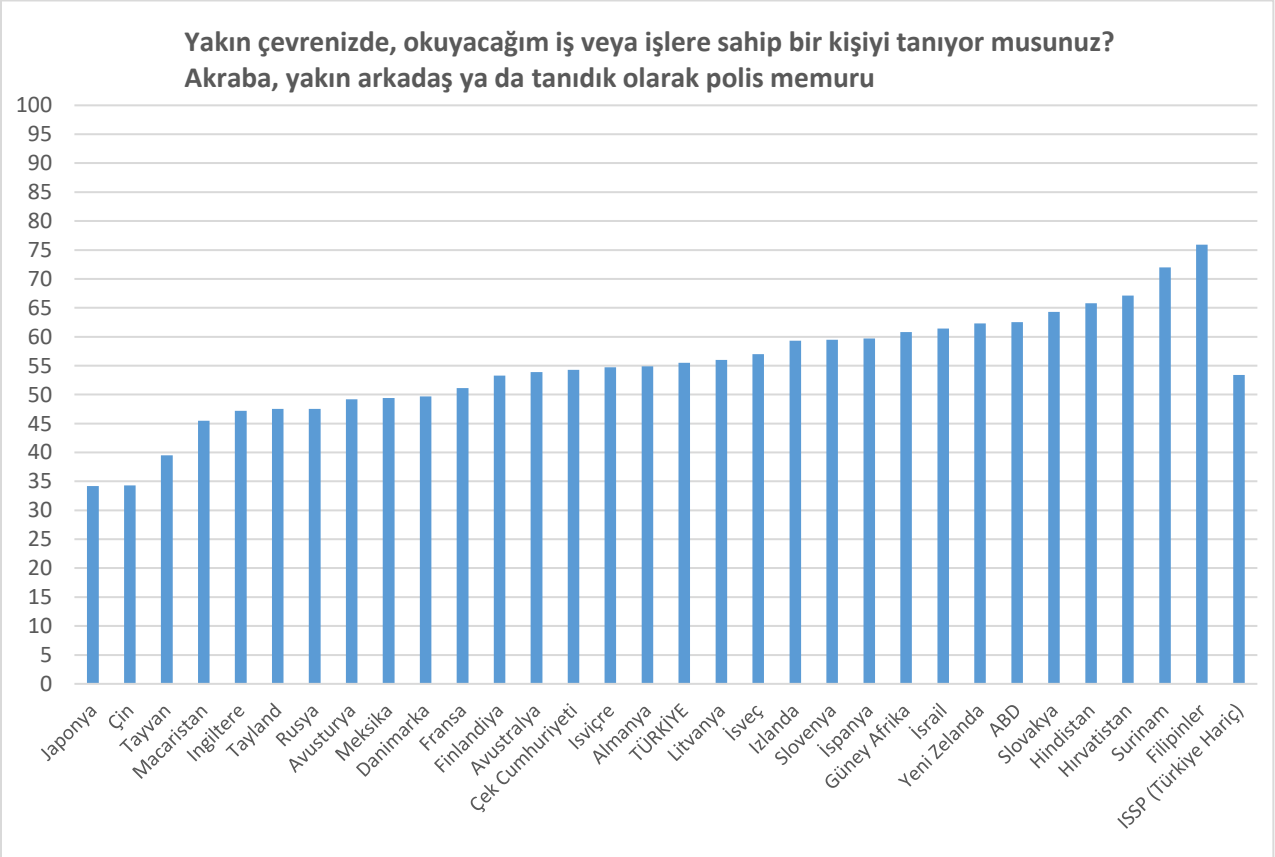
Çizelge 7: Tanıdık Çevresi 7

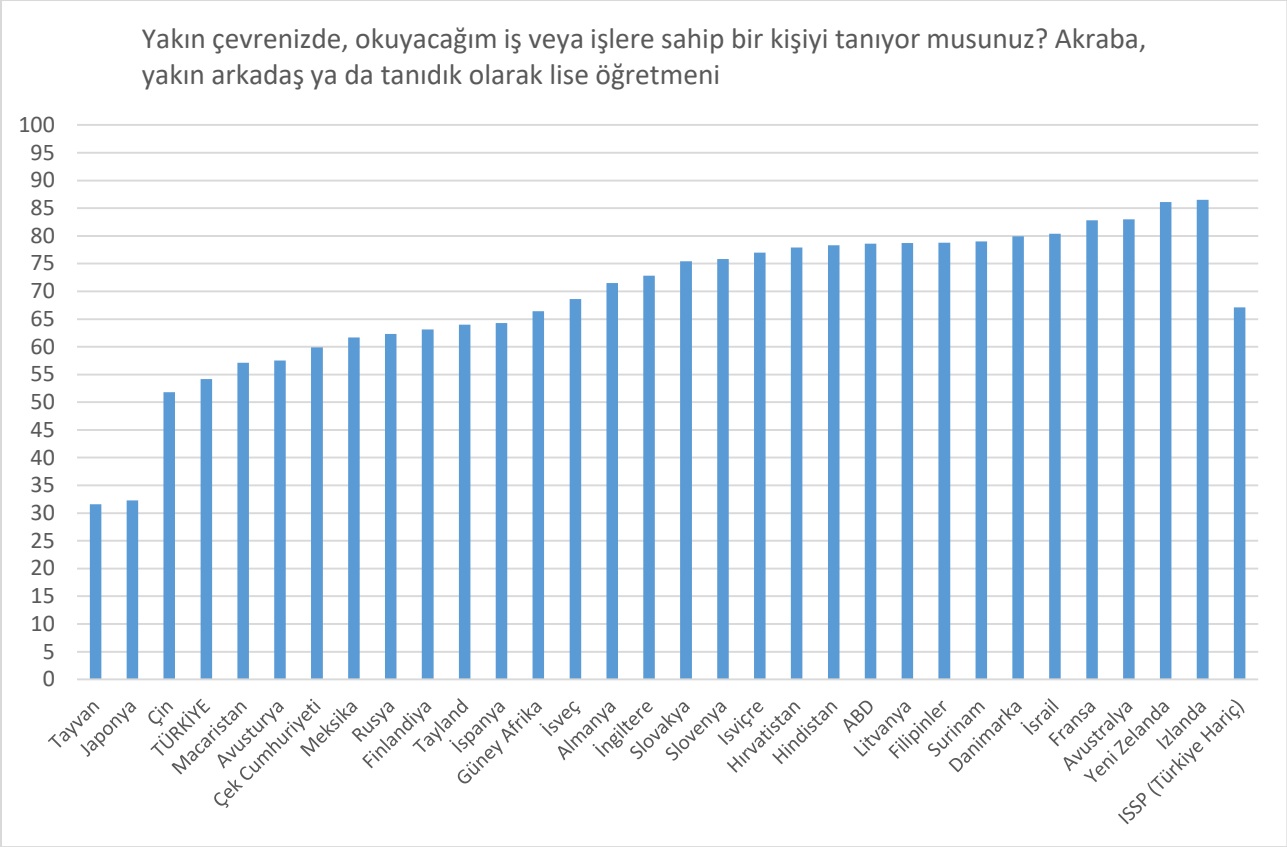
Çizelge 8: Tanıdık Çevresi 8

Çizelge 9: Tanıdık Çevresi 9

Çizelge 10: Tandık Çevresi 10

Sosyo-ekonomik Kaynaklar ve Bağlar

Toplumsal ilişkiler ve bağların etkili sonuçları olabilmesi önemli ölçüde toplumdaki ekonomik kaynakların dağılımıyla ilgilidir. Eğer toplumdaki gelir ve servet farkları çok yüksek ve dolayısıyla gelir dağılımı bozuksa, bu dağılımın bozukluğu ölçüsünde toplumun büyük çoğunluğuna verilebilecek olan ekonomik destek de o ölçüde küçük olacaktır. Servet dağılımı konusunda fazla veri olmamakla birlikte, gelir dağılımı Gini katsayısı diye bilinen[†] bir ölçü kullanılarak özellikle Birleşmiş Milletler (Dünya Bankası, IBRD) tarafından tahmin edilmeye çalışılmaktadır[‡]. Bu verilere göre ISSP ülkelerinin en son Gini İndeks değerleri Tablo 1'de gösterildiği gibidir. Bu tabloda ilginç olan Türkiye hem Gini katsayısı, hem de bizim sorduğumuz öznel değerlendirme gerektiren gelir farklarının ülkedeki büyüklüğü hakkındaki algıların sıralamasında hemen hemen aynı sırada bulunmaktadır.

[†] Gini indeksi bir ekseninde gelirin diğerinde de o gelire karşılık gelen nüfusun yer aldığı bir grafikte gelirle nüfusun ilişkisini gösteren Lorenz eğrisi kullanılarak hesap edilmiş, değerleri "0" ve "1" arasında değişen bir indekstir. Her bir ülke için tek bir katsayı / yıl olarak hesaplanır. Eğer hesaplanan değer "1" olursa, o toplumda sadece bir kişi tüm gelire sahiptir, geri kalan nüfusun hiç geliri mevcut değildir demektir. Eğer değer "0" olursa, o zaman da o toplumda herkesin geliri noktası virgülüne kadar eşittir demektir.

[‡] https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI

Gini katsayısı 41.9 olan Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Surinam ve Filipinler'den sonra en yüksek Gini katsayısına sahip olan ve gelir dağılımı bozukluğu en yüksek olan ISSP ülkeleri arasında yer almaktadır . "Kişilerin gelirleri arasındaki fark çok büyüktür" ifadesine tamamen katılan oranları olarak da Türkiye, Macaristan, Rusya ve Fransa'nın arkasından dördüncü en kötü gelir dağılımı vurgusu yapan deneklerin ülkesi konumundadır. Bu durumda tüm ISSP ülkeleri arasında gelir dağılımı konusunda en gerçekçi değerlendirmeyi yapan deneklerin bir çoğunun Türkiye'de yaşadıklarını söylemek doğru olacağı kanısındayız.

ÜLKE	Tablo 1: Türkiye'de kişilerin gelirleri arasındaki fark çok büyüktür					Toplam	Gini katsayısı
	Tamamen katılır	Katılır	Ne katılır ne katılmaz	Katılmaz	Hiç Katılmaz		
Macaristan	63,9%	29,8%	5,1%	,9%	,3%	100,0%	30.4
Rusya	62,4%	31,2%	4,7%	1,4%	,3%	100,0%	37.7
Fransa	58,4%	26,2%	10,3%	3,7%	1,3%	100,0%	32.7
TÜRKİYE	56.5%	28.5%	9.8%	3.6%	1.7%	100.0%	41.9
Hırvatistan	51,2%	40,2%	3,9%	4,1%	,6%	100,0%	31.1
Tayvan	50,1%	36,8%	2,3%	8,5%	2,3%	100,0%	33.7*
Litvanya	49,4%	45,0%	4,0%	1,4%	,2%	100,0%	37.4
Slovakya	49,1%	40,9%	7,2%	2,2%	,6%	100,0%	26.5
Slovenya	47,9%	40,0%	7,9%	3,3%	1,0%	100,0%	25.4
İspanya	46,0%	37,6%	7,5%	7,2%	1,7%	100,0%	36.2
İsrail	45,8%	26,6%	21,4%	5,5%	,7%	100,0%	38.9
Izlanda	43,2%	33,1%	14,9%	6,4%	2,5%	100,0%	27.8
Çin	41,2%	48,8%	6,8%	3,1%	,2%	100,0%	38.6
Avusturya	38,2%	44,6%	10,1%	5,3%	1,8%	100,0%	30.5
Hindistan	37,5%	38,2%	13,2%	6,8%	4,3%	100,0%	35.7
Almanya	36,8%	46,0%	11,6%	4,7%	,8%	100,0%	31.7
Meksika	36,6%	35,3%	11,5%	14,2%	2,4%	100,0%	48.3
Güney Afrika	36,3%	48,6%	9,2%	5,2%	,7%	100,0%	63.0
Ingiltere	35,4%	42,9%	16,3%	4,3%	1,1%	100,0%	33.2
Japonya	33,8%	38,6%	16,0%	7,0%	4,7%	100,0%	32.1
Surinam	33,0%	47,3%	13,8%	5,1%	,8%	100,0%	57.6
Yeni Zelanda	32,5%	41,9%	17,7%	6,7%	1,1%	100,0%	36.2**
Çek Cumhuriyeti	32,3%	45,1%	15,7%	6,2%	,8%	100,0%	25.9
Tayland	31,8%	56,3%	7,5%	3,1%	1,4%	100,0%	36.5
Finlandiya	31,6%	38,6%	16,7%	10,2%	3,0%	100,0%	27.1
Avustralya	31,0%	40,1%	19,1%	8,7%	1,1%	100,0%	35.8
ABD	30,5%	33,2%	23,3%	10,3%	2,7%	100,0%	41.5
İsveç	27,7%	40,9%	19,3%	9,4%	2,7%	100,0%	29.2
Isviçre	23,9%	58,6%	11,1%	5,7%	,7%	100,0%	32.3
Danimarka	17,4%	36,8%	25,7%	16,9%	3,2%	100,0%	28.2
Filipinler	12,0%	36,0%	15,2%	31,1%	5,7%	100,0%	44.4
ISSP (Türkiye Hariç)	16957	17630	4975	2775	670	43007	
	39,4%	41,0%	11,6%	6,5%	1,6%	100,0%	

Kaynak: ISSP Sosyal Ağlar ve Kaynaklar Araştırması (2017 – 2019 ve https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI
(*) Tayvan için Gini indeksi değerinin kaynağı https://www.statista.com/statistics/922574/taiwan-gini-index/
(**) Yeni Zelanda için Gi,ni indeks değerinin kaynağı: http://mecometer.com/whats/new-zealand/gini-index/

Ayrıca, Tablo 2 incelendiğinde görülmektedir ki, toplumda adalet duygusunun yaygın olması için bireylerin hayat standartları arasındaki farkların az olmasının gerekli olduğuna en fazla inanan deneklerin de ISSP ülkeleri arasında en çok Türkiye'de yaşadıkları görülmektedir. Türkiye bu konuda Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleriyle benzer bir duyarlılığı paylaşıyormuş gibi görünmektedir. Aynı tabloya bakıldığında ABD'ndeki deneklerin adaletin hayat standartları arasındaki farkların azlığına dayanması konusunda verdikleri yanıtların Filipinler'den sonra en düşük düzeyde olması da ilginçtir. ABD'nin yanı sıra liberal kapitalizm uygulaması içinde olan diğer ülkeler de Tablo 2'nin görece olarak alt sıralarında yer almaktadır. ABD'nin liberalizmin ve liberal kapitalizmin toplumunda yaygın kabul gördüğü bir ülke olmasının (Mounk, Y., 2018), Türkiye'de ise liberalizmin hemen hemen hiçbir kıymeti harbiyesinin olmamasının iki ülke arasındaki bu büyük farkı açıkladığı düşünülebilir.

Liberalizm emek – değer kuramına dayalı olan bir ideolojidir. Bireyin harcadığı emeğin onun temin ettiği gelirde en önemli payı olduğu savına dayanır. Bu durumda zengin olanlar çok çalışan, kendi say ve çabalarıyla hakkettikleri meşru bir gelire ve onun birikimiyle elede edilmiş olan bir servete sahip olarak görülürler. Bu görüşe göre yoksul olanlar çalışmamalarının veya tembelliklerinin sonucu olarak, tamamen çalışma konusundaki kendi özgür tercihleri sonucundaki uyuşuklukları nedeniyle yoksulluğu hayat tarzı olarak benimsemiş kimseler olarak kabul edilirler. Dolayısıyla liberalizme göre insanlar çalışmalarının, gayretlerinin, emeklerinin sonucunda daha az ve daha çok gelir ve servete sahiptirler (Heywood, A., 1997: 41 - 42). Gelir dağılımındaki eşitsizlik çalışkanlarla tembelleri birbirinden ayrılmalarının göstergesi olduğu sürece hakça ve meşrudur. Bu durumda geliri yeniden dağıtmak adaletsizlik, haksızlık ve gayrı-meşru olacaktır. Liberaller toplumsal eşitlik veya çıktıların (gelirin) eşitlenmesi gerektiğini savunmazlar (Heywood, A., 1997: 42). Oysa, Türkiye'deki kültürel eğilim yoksulluğu kadersizlik, bahtsızlık gibi metafizik nedenlerle açıklama eğiliminde olup, zenginliği de özel ilişkilerin, hatta siyasal iktidar tarafından kayrılmanın, haksız kazancın bir sonucu olarak görmek eğilimiyle açıklamak, insanların kişisel emek, gayret ve başarılarından bağımsız olarak algılamak yaygındır. Türkiye'de zengin olanların beceri, başarı ve emeklerinden dolayı zengin oldukları, yoksul olanların ise yan gelip yattıkları ve çalışma ve çabalama eğiliminde olmadıkları için fakirleştikleri düşüncesi yaygın değilmiş gibi görünmektedir. Kan bağı, hemşerilik, dini dayanışmaya dayalı toplumsal ilişkilerin yaygınlığı (Kalaycıoğlu, E., 2002a, Kalaycıoğlu, E. 2002b) nedeniyle aynı topluluk üyesi olanların eşitliğini vurgulayan, emek - değer kuramının etkilerinden yalıtılmış bir adalet telakkisinin yaygınlığı esas olduğundan, Tablo 2'de Türkiye'nin görüntüsü, başta ABD olmak üzere liberalizmin etkili olduğu toplumlarda farklı hatta taban tabana zıt gibi görünmektedir.

Tablo 2'deki sonuçların ülkelerdeki sosyal devlet politikalarının yaygınlığı ve etki düzeyiyle bağlantılı olduğu da düşünülebilir. Ekonomik kriz etkisi altında ve formel sosyal devlet koruma ağlarının etkin işlemediği ülkelerde adalet kavramının hayat standartlarına daha sıkı bir bağı varmış gibi görünmektedir. Toplumsal adalet ile hayat standartları arasındaki farkın az olması gereğine en yüksek oranda inanç Türkiye'de değildir. Litvanya,

Rusya ve İspanya da bu önermeye katılanların oranı Türkiye'den yüksektir. Bu önermeye en düşük oranda katılım ise ABD ve Danimarka'nın yanı sıra Filipinler'de görülmektedir.

ÜLKE	Tablo 2: Bir toplumun adil olması için insanların hayat standartları arasındaki farklar az olmalıdır					Toplam
	Tamamen katılır	Katılır	Ne katılır ne katılmaz	Katılmaz	Hiç Katılmaz	
TÜRKİYE	54,4%	27,1%	11,7%	4,5%	2,3%	100,0%
Rusya	51,4%	36,5%	9,4%	2,3%	,5%	100,0%
Litvanya	45,6%	43,6%	9,0%	1,3%	,4%	100,0%
Slovakya	42,0%	37,9%	14,5%	4,1%	1,4%	100,0%
İspanya	40,7%	44,1%	8,8%	5,5%	,9%	100,0%
Macaristan	39,7%	38,0%	16,5%	4,8%	,9%	100,0%
Avusturya	36,6%	40,2%	13,4%	7,6%	2,2%	100,0%
İsrail	35,2%	36,9%	18,1%	8,5%	1,2%	100,0%
Hindistan	34,2%	38,1%	17,5%	7,0%	3,2%	100,0%
Hırvatistan	34,0%	45,8%	11,3%	8,1%	,8%	100,0%
Slovenya	29,4%	51,6%	13,2%	5,3%	,6%	100,0%
Japonya	28,6%	30,4%	27,9%	6,8%	6,3%	100,0%
Izlanda	27,2%	42,2%	19,2%	9,5%	1,8%	100,0%
Fransa	26,3%	36,7%	20,8%	11,7%	4,6%	100,0%
Meksika	25,3%	39,7%	16,5%	15,5%	3,1%	100,0%
Tayvan	24,8%	52,2%	5,7%	14,8%	2,5%	100,0%
Tayland	23,5%	53,0%	11,6%	9,3%	2,6%	100,0%
Surinam	22,6%	52,1%	19,4%	4,8%	1,0%	100,0%
Finlandiya	21,8%	40,7%	18,9%	16,2%	2,4%	100,0%
Çin	21,4%	51,0%	15,7%	10,7%	1,2%	100,0%
Almanya	18,9%	42,2%	21,9%	14,1%	2,8%	100,0%
Güney Afrika	17,8%	42,9%	19,5%	16,2%	3,6%	100,0%
Çek Cumhuriyeti	17,4%	39,0%	27,0%	14,3%	2,3%	100,0%
Ingiltere	16,7%	42,9%	23,4%	14,4%	2,6%	100,0%
Yeni Zelanda	16,4%	41,4%	24,4%	15,6%	2,2%	100,0%
İsveç	14,6%	40,2%	26,5%	15,2%	3,5%	100,0%
Avustralya	13,4%	41,1%	23,0%	19,3%	3,2%	100,0%
Isviçre	12,3%	56,9%	16,7%	13,0%	1,1%	100,0%
Danimarka	10,2%	31,4%	24,9%	28,1%	5,4%	100,0%
ABD	9,1%	25,8%	29,7%	29,8%	5,6%	100,0%
Filipinler	8,4%	34,6%	19,4%	33,0%	4,6%	100,0%
ISSP (Türkiye Hariç)	10780	18106	7635	5190	1054	42765
	25,2%	42,3%	17,9%	12,1%	2,5%	100,0%

Tablo 3'te de Türkiye, yine ISSP ülkeleri arasında devlet müdahalesiyle gelir farklarını en aza indirilmesi gerektiği konusunda en ön sırada olan ülke konumundadır. Bu sıralamada

Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri de Türkiye'nin hemen yanında yer almaktadırlar. ABD Türkiye Tablo 2'de olduğu gibi, Tablo 3'te de yine tablonun en alt ucunda yer almakta olup, liberal kapitalizmin yaygın kabul gördüğü ülkeler de benzer bir biçimde ABD'ne konumuna, Türkiye'nin pozisyonuna olduğundan daha yakın bir sırada yer almaktadır. Üstelik sosyal refah devleti uygulamalarına sahip olan bu ülkelerde de devletin rolü, diğer bir deyişle halktan toplanan vergilerin kullanılarak gelir dağılımına müdahale etmesi yaygın kabul görmemektedir. Devletin piyasaya müdahalesi liberalizmin yaygın kabul gördüğü ülkelerde toplumdan genel destek bulmamaktadır. Bireylerin kendi kazançlarının vergi olarak daha fazlasına devlet tarafından el konularak, gelir düzeyi daha düşük olanlara aktarılmasına olan desteği, liberalizm ve emek-değer kuramına olan inanç yaygınlaştıkça düşmekteymiş gibi görünmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de daha etkin bir devlet müdehalesi için kamuoyu desteğinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Beklenti piyasanın yarattığı düşünülebilecek gelir dağılımı bozuklukluğunu devletin ortadan kaldırmak için müdehale etmesi beklentisidir. Karşı karşıya olduğumuz 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen piyasa ekonomisine geçiş yönündeki politika değişikliklerinin toplumsal tabanının yaklaşık 40 yıl sonra bile toplum tarafından pek benimsenmediğini düşündürten bir sonuçtur.

ÜLKE	Tablo 3: Yüksek ve düşük gelirli insanlar arasındaki gelir farkını azaltmak devletin görevidir.					Toplam
	Tamamen katılır	Katılır	Ne katılır ne katılmaz	Katılmaz	Hiç Katılmaz	
TÜRKİYE	51.3%	27.6%	12.2%	5.8%	3.0%	100.0%
Rusya	50,7%	36,4%	9,5%	2,2%	1,2%	100,0%
Litvanya	45,8%	41,5%	10,6%	1,7%	,3%	100,0%
Macaristan	44,9%	33,4%	16,7%	4,3%	,7%	100,0%
Slovakya	40,9%	40,4%	11,4%	5,0%	2,3%	100,0%
İsrail	40,2%	29,3%	19,9%	8,6%	2,0%	100,0%
Hırvatistan	39,3%	43,3%	8,8%	7,6%	1,1%	100,0%
İspanya	36,6%	43,5%	10,7%	7,0%	2,1%	100,0%
Hindistan	35,6%	38,7%	14,8%	8,2%	2,8%	100,0%
Avusturya	34,7%	38,2%	13,5%	9,2%	4,4%	100,0%
Fransa	34,1%	32,0%	17,7%	9,7%	6,4%	100,0%
Finlandiya	32,7%	41,2%	13,6%	9,5%	3,0%	100,0%
Meksika	32,6%	38,9%	13,9%	12,5%	2,1%	100,0%
Tayland	30,7%	54,8%	8,6%	4,2%	1,7%	100,0%
Izlanda	29,3%	36,6%	20,5%	9,8%	3,8%	100,0%
Güney Afrika	26,3%	42,8%	16,7%	10,7%	3,5%	100,0%
Surinam	26,2%	48,9%	16,7%	6,5%	1,8%	100,0%
Çin	25,7%	47,5%	14,5%	11,0%	1,3%	100,0%
Almanya	24,4%	42,6%	16,7%	12,2%	4,1%	100,0%
Japonya	23,4%	26,4%	30,4%	9,4%	10,4%	100,0%
Tayvan	20,5%	41,0%	9,3%	25,2%	4,0%	100,0%
Ingiltere	20,2%	38,5%	22,5%	14,2%	4,6%	100,0%
İsveç	19,3%	41,2%	22,6%	11,8%	5,0%	100,0%
Yeni Zelanda	17,7%	29,6%	24,3%	22,2%	6,2%	100,0%
Çek Cumhuriyeti	16,7%	36,1%	27,0%	16,7%	3,6%	100,0%
Avustralya	15,2%	30,6%	20,8%	24,7%	8,7%	100,0%
Danimarka	15,0%	35,0%	22,4%	21,5%	6,1%	100,0%
Isviçre	11,7%	45,4%	16,7%	21,4%	4,8%	100,0%
Filipinler	10,5%	38,4%	18,2%	27,6%	5,3%	100,0%
ABD	9,6%	23,2%	23,1%	31,0%	13,0%	100,0%
ISSP (Türkiye Hariç)	11588	16408	6988	5208	1608	41800
	27,7%	39,3%	16,7%	12,5%	3,8%	100,0%

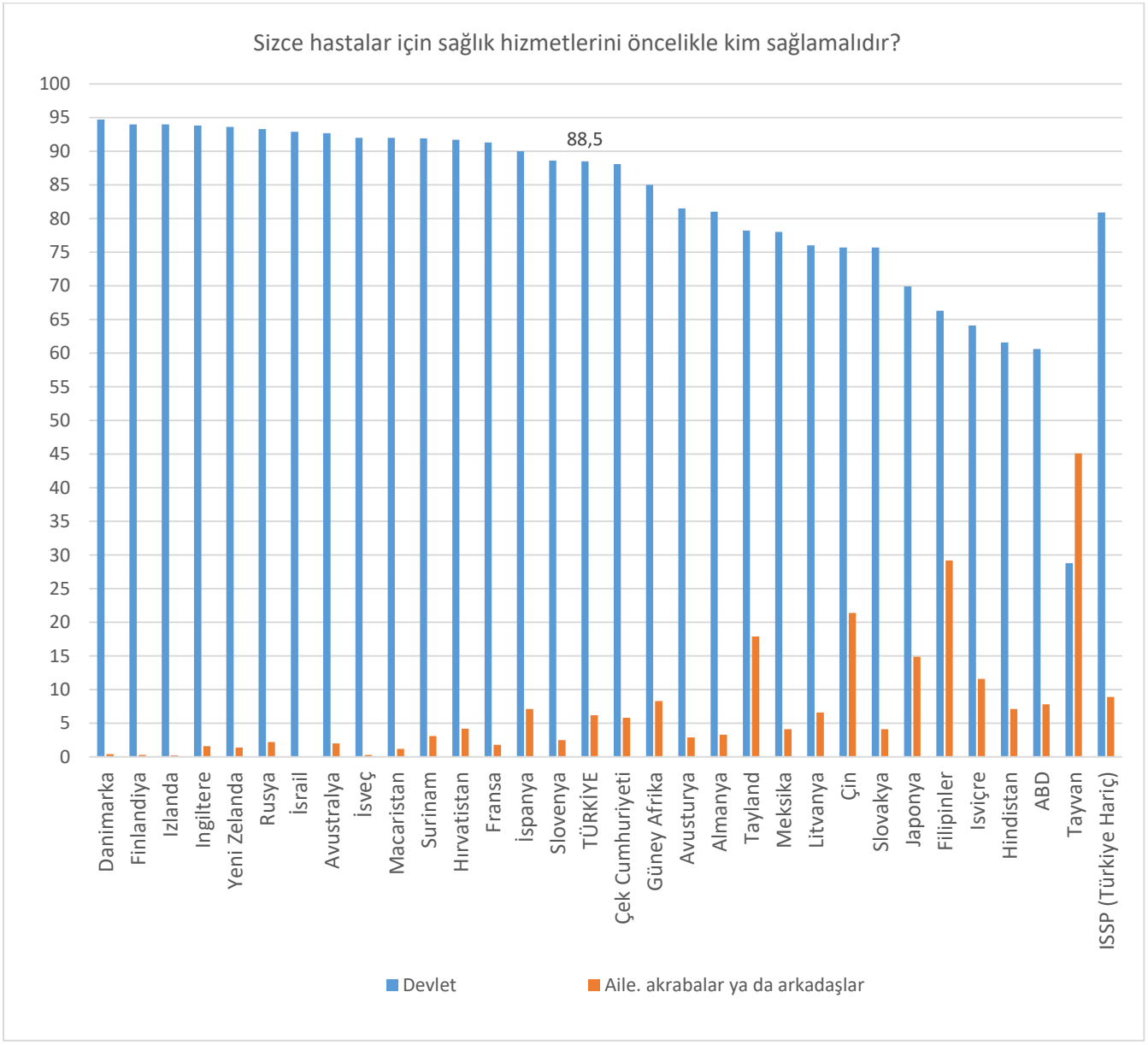
Tablo 4'te Türkiye'nin ortaya çıkan görüntüsüyse, Tablo 2 ve 3'teki görüntüsüyle pek de uyumlu değilmiş gibi durmaktadır. Sosyal yardımların insanları tembelleştirdiğini kabul eden denek oranında Türkiye, Çek Cumhuriyeti ve Hindistan'ın ardından ISSP ülkeleri arasında en üstten üçüncü sıradadır. Ancak, yine İsveç, İsviçre, Danimarka gibi sosyal refah devleti politikalarında ileri gitmiş olan ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin konumu bu ülkelerle taban tabana zıtmış gibi görünmektedir. Türkiye'de gelir dağılımının eşitlenmesi ve

bunun için devletin etkili bir müdahalesi talep edilirken, sosyal yardımlara olan desteğin, insanları tembelleştirdiği düşüncesinin kabulüyle zayıf olması ilginç bir çelişki yaratıyormuş gibi görünmektedir. Daha önce yapılmış olan ISSP araştırmalarında da gözlediğimiz gibi günlük çalışma saatlerinin uzunluğu ile sosyal güvence eksikliğinin de yaygın olduğu Türkiye'de insanların gelir dağılımını iyileştirmek için devlet müdehalesi beklerken bu yardımları alanları da tembel olarak algılaması ayakta kalma mücadelesi içindeki yoğun bir çalışma temposunda verilen tepkiymiş gibi görülebilir.

	Tablo 4: Türkiye'deki sosyal yardımlar insanları tembelleştiriyor.					
ÜLKE	Tamamen katılır	Katılır	Ne katılır ne katılmaz	Katılmaz	Hiç Katılmaz	Toplam
Çek Cumhuriyeti	34,0%	32,9%	20,4%	10,3%	2,4%	100,0%
Hindistan	31,2%	25,3%	20,6%	16,4%	6,5%	100,0%
TÜRKİYE	30.7%	22.5%	18.7%	17.9%	10.1%	100.0%
Fransa	29,1%	23,1%	18,9%	13,3%	15,6%	100,0%
Slovakya	28,1%	32,1%	21,1%	11,3%	7,4%	100,0%
Hırvatistan	26,4%	35,8%	16,7%	16,2%	4,9%	100,0%
Litvanya	26,1%	28,8%	30,6%	11,9%	2,6%	100,0%
Avustralya	21,7%	30,7%	18,7%	20,5%	8,4%	100,0%
Avusturya	20,4%	30,7%	22,0%	17,9%	9,0%	100,0%
Macaristan	19,4%	25,2%	22,1%	18,5%	14,8%	100,0%
Meksika	18,7%	26,2%	21,9%	27,3%	5,8%	100,0%
Ingiltere	18,4%	35,5%	24,8%	14,8%	6,6%	100,0%
Yeni Zelanda	18,0%	33,6%	21,8%	19,4%	7,2%	100,0%
Slovenya	17,0%	35,1%	29,7%	15,7%	2,4%	100,0%
İspanya	16,6%	29,8%	19,8%	22,4%	11,3%	100,0%
Filipinler	16,4%	33,5%	15,1%	27,7%	7,3%	100,0%
Surinam	16,1%	25,3%	23,2%	22,8%	12,6%	100,0%
Almanya	15,8%	33,2%	24,9%	19,8%	6,3%	100,0%
Finlandiya	14,9%	27,6%	23,8%	23,5%	10,1%	100,0%
ABD	14,8%	36,2%	21,7%	19,5%	7,8%	100,0%
Güney Afrika	14,0%	22,0%	19,5%	25,1%	19,4%	100,0%
Tayland	12,0%	28,0%	15,3%	28,0%	16,8%	100,0%
Rusya	11,8%	15,9%	20,6%	24,2%	27,5%	100,0%
İsrail	9,3%	18,9%	32,2%	26,5%	13,1%	100,0%
İsveç	9,2%	25,7%	28,2%	21,2%	15,7%	100,0%
Danimarka	8,1%	24,1%	28,7%	25,6%	13,5%	100,0%
Izlanda	7,9%	18,1%	31,5%	27,2%	15,3%	100,0%
Japonya	6,6%	14,9%	35,8%	16,2%	26,5%	100,0%
Çin	5,6%	23,2%	24,0%	40,1%	7,1%	100,0%
Tayvan	5,5%	27,7%	8,0%	47,9%	10,8%	100,0%
Isviçre	5,3%	25,0%	21,4%	38,5%	9,9%	100,0%
ISSP (Türkiye Hariç)	6681	11440	9539	10136	4725	42521
	15,7%	26,9%	22,4%	23,8%	11,1%	100,0%

Çizelge 11'de sağlık harcamalarının karşılanmasında kimin etkili olması gerektiği sorusuna, Tayvan hariç tüm ISSP ülkelerinde verilen yanıt "devlet" olarak belirmektedir. Onu da Tayvan hariç, hemen hemen tüm ülkelerde aile, akraba ve yakınlar yanıtı uzak ara izlemektedir. Ancak, yaşlı bakımı söz konusu olduğunda verilen yanıtlar bir ölçüde daha karmaşık bir görüntü arz etmektedir (Tablo 5). Türkiye yine ISSP ülkelerinin ortalarında bir konumdadır ve yine ilk yanıt devlet, ikincisiyse aile, akrabalar ve yakınlar olarak belirmektedir. Ancak, tüm ISSP ülkeleri arasında bu kez Litvanya, Çin, Filipinler ve Tayvan'da aile, akrabalar ve yakınlar tarafından yaşlılara bakım devletin önünde ilk sırayı almaktadır.

Çizelge 11: Sağlık Hizmetlerinin Kaynağı Ne Olmalıdır?

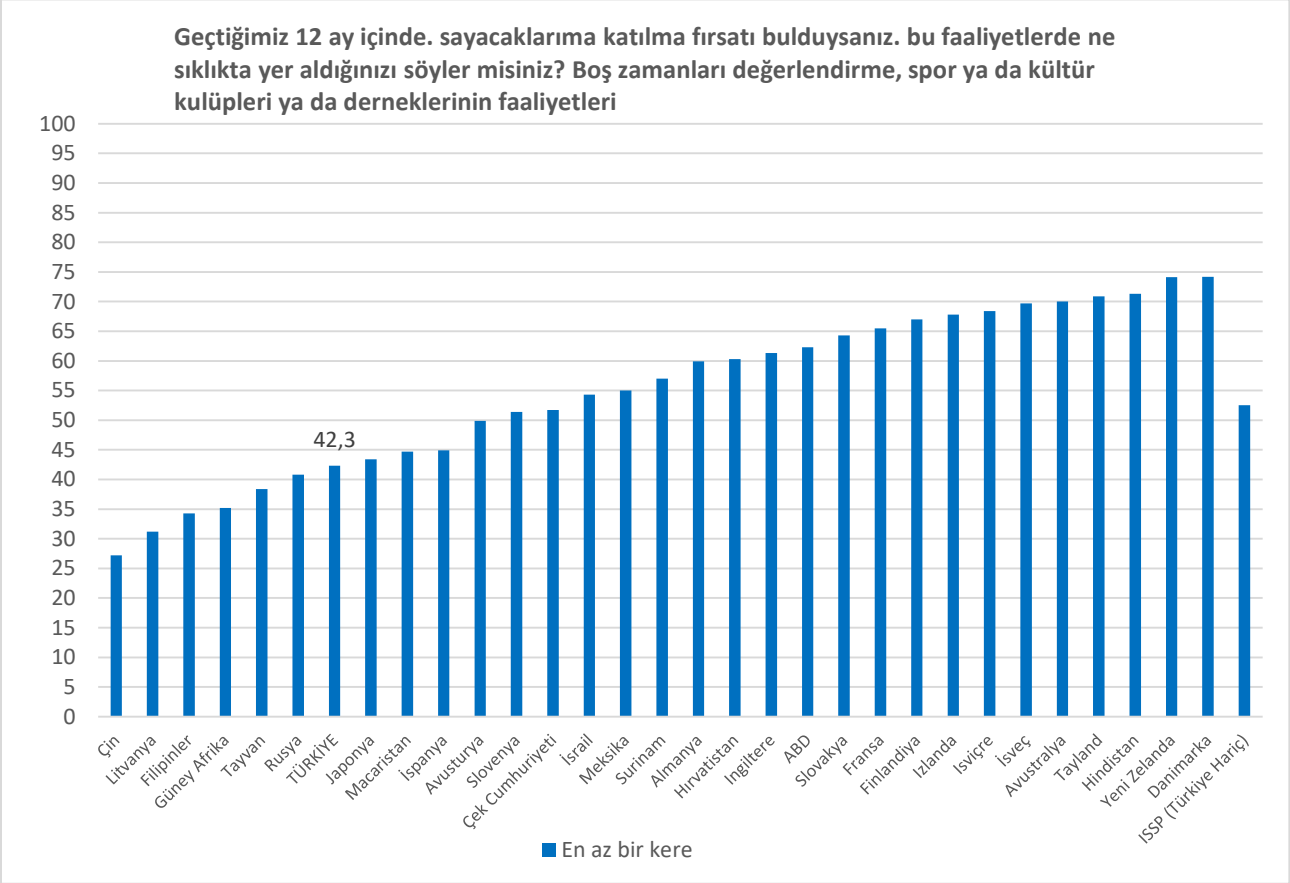
ÜLKE	Tablo 5: Sizce yaşlılara bakım hizmetini öncelikli olarak kim sağlamalıdır?					Toplam
	Devlet	Özel şirketler/ kâr amacı güden kuruluşlar	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar/ yardım kuruluşları / dayanışma kurumları	Dini Kurumlar	Aile, akrabalar ya da arkadaşlar	
Danimarka	90,7%	7,0%	,3%	,1%	1,9%	100,0%
İsrail	90,0%	3,8%	4,0%	,2%	2,1%	100,0%
Finlandiya	87,6%	3,4%	7,1%	,3%	1,6%	100,0%
İsveç	87,0%	10,5%	1,3%	,3%	,9%	100,0%
Izlanda	84,9%	1,7%	11,6%	,2%	1,5%	100,0%
Ingiltere	83,8%	2,2%	6,4%	,1%	7,5%	100,0%
Slovenya	76,8%	7,4%	4,1%	,5%	11,2%	100,0%
Fransa	75,8%	3,3%	5,7%	,3%	15,0%	100,0%
Surinam	75,7%	2,1%	1,3%	,8%	20,1%	100,0%
Tayland	75,5%	,6%	2,2%	,6%	21,1%	100,0%
Güney Afrika	74,9%	3,6%	1,8%	1,2%	18,5%	100,0%
Yeni Zelanda	74,1%	6,1%	8,3%	,4%	11,1%	100,0%
İspanya	74,0%	3,5%	2,3%	,4%	19,9%	100,0%
Avustralya	72,6%	2,9%	8,9%	,5%	15,1%	100,0%
Çek Cumhuriyeti	72,2%	3,4%	5,2%	1,4%	17,7%	100,0%
TÜRKİYE	68,0%	3,4%	3,7%	1,0%	24,0%	100,0%
Macaristan	65,3%	7,4%	3,6%	,7%	23,0%	100,0%
Rusya	65,2%	3,5%	1,9%	,5%	29,0%	100,0%
Hırvatistan	64,7%	3,4%	4,0%	2,7%	25,2%	100,0%
Slovakya	64,5%	11,6%	6,2%	3,1%	14,6%	100,0%
Japonya	64,1%	15,7%	6,0%	0,0%	14,2%	100,0%
Almanya	61,9%	5,9%	19,2%	1,4%	11,5%	100,0%
Avusturya	57,7%	8,3%	17,1%	1,2%	15,7%	100,0%
ABD	57,3%	8,6%	8,0%	,7%	25,3%	100,0%
Meksika	50,6%	3,9%	7,8%	3,6%	34,1%	100,0%
Isviçre	49,3%	12,8%	19,9%	,3%	17,6%	100,0%
Hindistan	48,6%	15,0%	10,3%	7,4%	18,6%	100,0%
Filipinler	43,9%	2,0%	3,9%	1,1%	49,0%	100,0%
Tayvan	35,8%	7,5%	10,1%	,5%	46,1%	100,0%
Çin	30,2%	,7%	,9%	0,0%	68,2%	100,0%
Litvanya	29,1%	6,0%	11,1%	2,3%	51,5%	100,0%
ISSP (Türkiye Hariç)	27173	2274	2616	432	10042	42537
	63,9%	5,3%	6,1%	1,0%	23,6%	100,0%

Toplumsal Bağlar ve Dernekleşme

Türkiye'deki deneklerin toplumsal ilişkileri içinde gönüllü kuruluşlarda harcanan boş zaman ISSP ülkeleri arasında en alt sıralarda bulunmaktadır (Çizelge 12). Türkiye ISSP ülkeleri arasında boş zaman değerlendirmek için spor kulüpleri veya dernekleri gibi gönüllü kuruluşlara katılmak konusunda en sondan yedinci sırada bulunmaktadır. Deneklerin neredeyse onda altısı bu tür bir etkinlikte hiç bulunmamakta, onda biri yılda bir kez, onda biri yılda birkaç kez ve onda sekiz kadarı da ayda iki – üç kez bu tür etkinlikte bulunduğunu belirtmektedir. Türkiye'de sadece deneklerin onikide birisi kadarı haftada bir kaç kez spor kulüp ve derneklerinde boş zaman değerlendirme etkinliğinde bulunduğunu ifade etmektedir. ISSP ülkeleri arasında haftada birkaç kez spor kulüp ve derneklerinde boş zaman değerlendiren denek oranı Avustralya, Avusturya, Slovenya, İsviçre, İsveç, Danimarka gibi ülkelerde dört denekten birisi düzeyinde veya üstünde gerçekleşmektedir.

Aile dışı sosyal ağları görece az gelişmiş bir toplumsal yapı içerisinde daha formel kurumsal çerçeve içerisinde yakın aile çevresi dışında ilişkilerin yoğun yaşandığı dernek, spor ya da kültür kulübü gibi yerlerde faaliyete katılım da düşük kalmaktadır. Bir anlamda çivil toplum faaliyeti olarak da öne çıkan bu faaliyet alanlarının gelişmesiyle sosyal sermayenin yapısı ve gelişimi arasında da yakın bir ilişki olduğu açıktır.

Çizelge 12: Dernek Etkinliklerinde Yer Alma Sıklığı

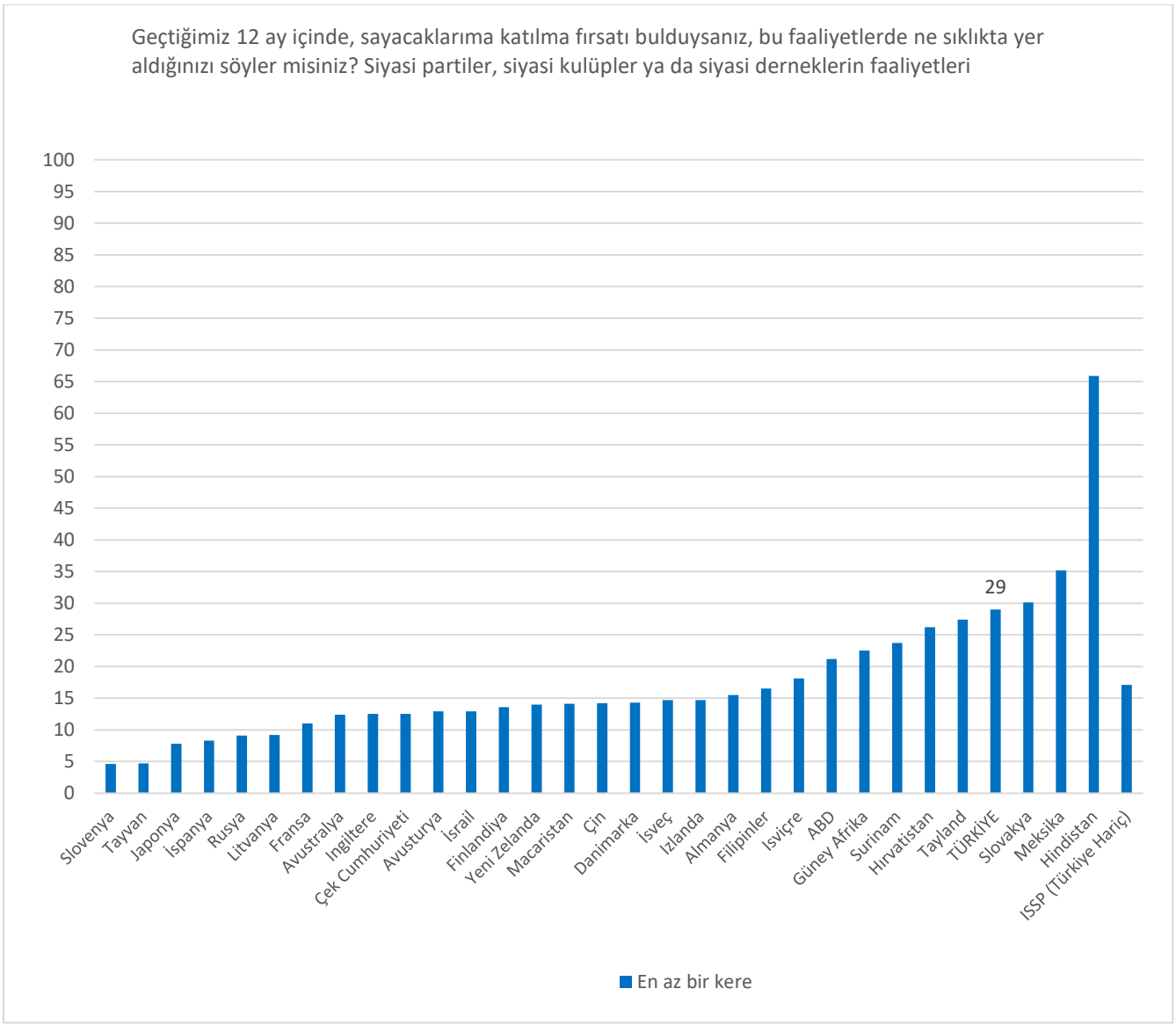

Çizelge 13'deki verilere göre Türkiye Hindistan, Meksika ve Slovakya'dan sonra siyasal parti, kulüp veya derneklerin etkinliklerine katılmada tüm ISSP ülkeleri arasında

dördüncü sırada yer almaktadır. Bu etkinliklere tüm ISSP ülkelerinde ortalama %83 bir yıl boyunca hiç katılmadığını belirtmektedir (Tablo 6). Türkiye'de aynı oran %70 civarında olup, diğer ISSP ülkelerinden büyük çoğunluğunun üzerindedir. Birçok pekişmiş demokrasi ve endüstri-ötesi toplum durumundaki ISSP ülkelerinde bu tür etkinliklerin parti, dernek ve kulüp teşkilatlarının merkezlerinden sosyal medyaya kaydığı veya artık siyasal partileri zamanı geçmiş dayanışma yapıları (*solidarity networks*) olarak görüp onlara pek de yüz vermedikleri için seviyelerinde büyük düşüşler yaşanmaktadır (Ware, A., 1996: 84 – 92, Wilson, J. Q., 1995). Ancak, ISSP ülkeleri arasında pekişmiş demokrasi olan endüstri ötesi toplumlar olduğu gibi Rusya, Çin, Tayland, Güney Afrika Cumhuriyeti, Macaristan gibi otoriter veya demokrasi ile otoriterlik arası ülkeler de mevcuttur. Siyasal parti ve dernek etkinliklerinin bu ülkelerde, pekişmiş demokrasilerden farklı işlev gördükleri bilinmektedir. Bu tür rejimlerde parti üyeliği bir üst zümre ayrıcalığı, iş bulma olanağı, siyasal ve iktisadi olanak ve etkililik için araç olan devlet partileri sadece ufak bir ayrıcalıklı kütleye açık olan olanak niteliğindedir (Sartori, G., 1976).

Pekişmiş demokrasi olan endüstri ötesi toplumların beyaz yakalı emeğin egemen olduğu toplumsal ortamlarda bireysel katılma ve protesto davranışı gibi doğrudan katılma eğilimi artarken, mavi yakalı emeğin yaygın olduğu toplumsal yapıların kurumları olan sendikalar, siyasal parti ve kuruluşların cazibesinin azaldığı da bilinmektedir (Inglehart, R. ve Baker W. , 2000). Türkiye, halen ne pekişmiş bir demokrasi, en de endüstri-ötesi toplum olmadığı için siyasal partiler siyasal etkinliklerin yüz yüze ilişkiler halinde parti binaları ve müştemilatlarında sürdüğü, siyasal patronaj ilişkilerinin etkisi altında biçimlendiği birer siyasal yapı durumundadırlar. Onun için Türkiye'de de siyasal parti, dernek, kulüp ve kuruluşlara olan katılımın ISSP ülkeleri arasında görece olarak yüksek olduğu görülmektedir (Çizelge 13).

Çizelge 13: Siyasal Parti, Kuruluş Etkinlikerşinde Yer Alma Sıklığı

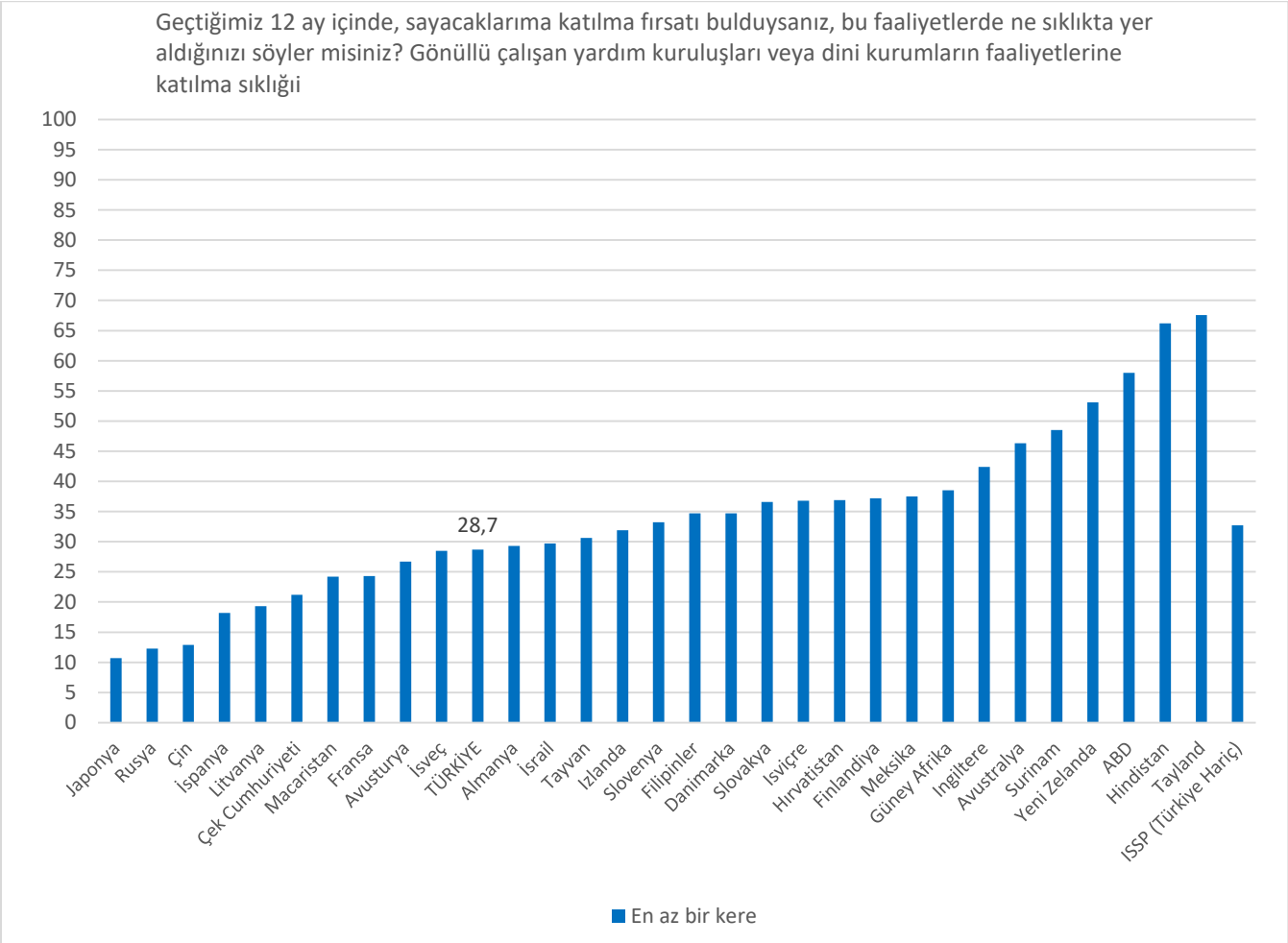

ÜLKE	Tablo 6: Geçtiğimiz 12 ay içinde, sayacaklarıma katılma fırsatı bulduysanız, bu faaliyetlerde ne sıklıkta yer aldığınızı söyler misiniz? Siyasi partiler, siyasi kulüpler ya da siyasi derneklerin faaliyetlerine katılma					Toplam
	Haftada bir veya daha fazla	Ayda bir - üç kere	Geçen yılda birkaç kez	Geçtiğimiz yıl sadece bir kere	Hiç	
Slovenya	.4%	.8%	1.3%	2.1%	95.4%	100.0%
Tayvan	.1%	.2%	1.4%	3.0%	95.4%	100.0%
Japonya	.2%	.7%	3.7%	3.2%	92.1%	100.0%
İspanya	1.3%	.8%	2.4%	3.8%	91.7%	100.0%
Rusya	1.5%	1.6%	3.0%	3.0%	90.9%	100.0%
Litvanya	.3%	1.7%	4.0%	3.2%	90.8%	100.0%
Fransa	1.8%	1.8%	3.7%	3.7%	89.0%	100.0%
Avustralya	.5%	1.3%	3.4%	7.2%	87.6%	100.0%
Ingiltere	1.1%	1.2%	3.0%	7.2%	87.6%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	.6%	1.8%	5.3%	4.8%	87.5%	100.0%
Avusturya	1.3%	3.5%	5.3%	2.8%	87.2%	100.0%
İsrail	1.2%	3.5%	4.1%	4.1%	87.1%	100.0%
Finlandiya	.9%	2.0%	3.6%	7.1%	86.4%	100.0%
Yeni Zelanda	.6%	.9%	3.9%	8.6%	86.2%	100.0%
Macaristan	.8%	3.7%	5.1%	4.5%	85.9%	100.0%
Çin	.8%	3.9%	4.9%	4.6%	85.7%	100.0%
Danimarka	.7%	1.2%	3.2%	9.2%	85.7%	100.0%
İsveç	1.1%	2.4%	4.5%	6.7%	85.3%	100.0%
Izlanda	1.0%	1.8%	6.3%	5.6%	85.3%	100.0%
Almanya	1.3%	2.2%	4.9%	7.1%	84.5%	100.0%
Filipinler	2.1%	3.9%	3.2%	7.3%	83.4%	100.0%
Isviçre	1.5%	3.2%	5.5%	7.9%	81.9%	100.0%
ABD	1.2%	1.5%	7.1%	11.4%	78.8%	100.0%
Güney Afrika	2.2%	5.3%	6.7%	8.3%	77.4%	100.0%
Surinam	1.2%	3.8%	8.0%	10.7%	76.2%	100.0%
Hırvatistan	1.7%	4.5%	5.9%	14.1%	73.9%	100.0%
Tayland	1.5%	6.3%	9.9%	9.7%	72.7%	100.0%
TÜRKİYE	3.5%	6.6%	8.0%	10.9%	71.0%	100.0%
Slovakya	2.4%	4.7%	8.9%	14.1%	70.0%	100.0%
Meksika	3.8%	7.4%	8.7%	15.3%	64.8%	100.0%
Hindistan	13.0%	18.8%	21.6%	12.5%	34.0%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	686	1417	2321	2912	35556	42892
	1.6%	3.3%	5.4%	6.8%	82.9%	100.0%

Çizelge 14'deki verilere göre de gönüllü yardım ile hayır kuruluşları ve benzer amaçlı dini kuruluşlarda etkinlik açısından bakıldığında Türkiye'nin ISSP ülkeleri arasında en düşük düzeyde olan Japonya, Rusya, Çin, İspanya, Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin arkasından onbirinci sırada geldiği ve ISSP ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Bu etkinlikler Tayland, Hindistan gibi Budizm ve Hinduism'in ve ABD gibi Protestanlığın yaygın olduğu ülkelerde çok daha yoğun olarak yapılmaktaymış gibi görünmektedir (Tablo

7). Türkiye'de 1990'lardan beri saptanan dernek ve kuruluş odaklı sivil toplum etkinliklerindeki zafiyet (Kalaycıoğlu, 2002a, Kalaycıoğlu, 2002b, 2005, Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009, Çarkoğlu ve Cenker, 2011a) bir nebze azalmakla birlikte sürüyormuş gibi görünmektedir. Burada altını çizmemiz gereken husus gönüllü çalışan yardım kuruluşları veya dini kurumların faaliyetlerinin birlikte sorgulanmış olmasıdır. ISSP sosyal ağlar modülünde bu iki farklı faaliyet alanı birleştirilerek sorgulanmıştır. Sivil toplum faaliyet alanlarının ayrı dinamikler içerebilecek bu iki dalını ayırd etmemiz bu çalışma özelinde mümkün değildir.

Çizelge 14: Gönüllü yardım kuruluşları ve dini kuruluşların etkinliklerine katılma sıklığı

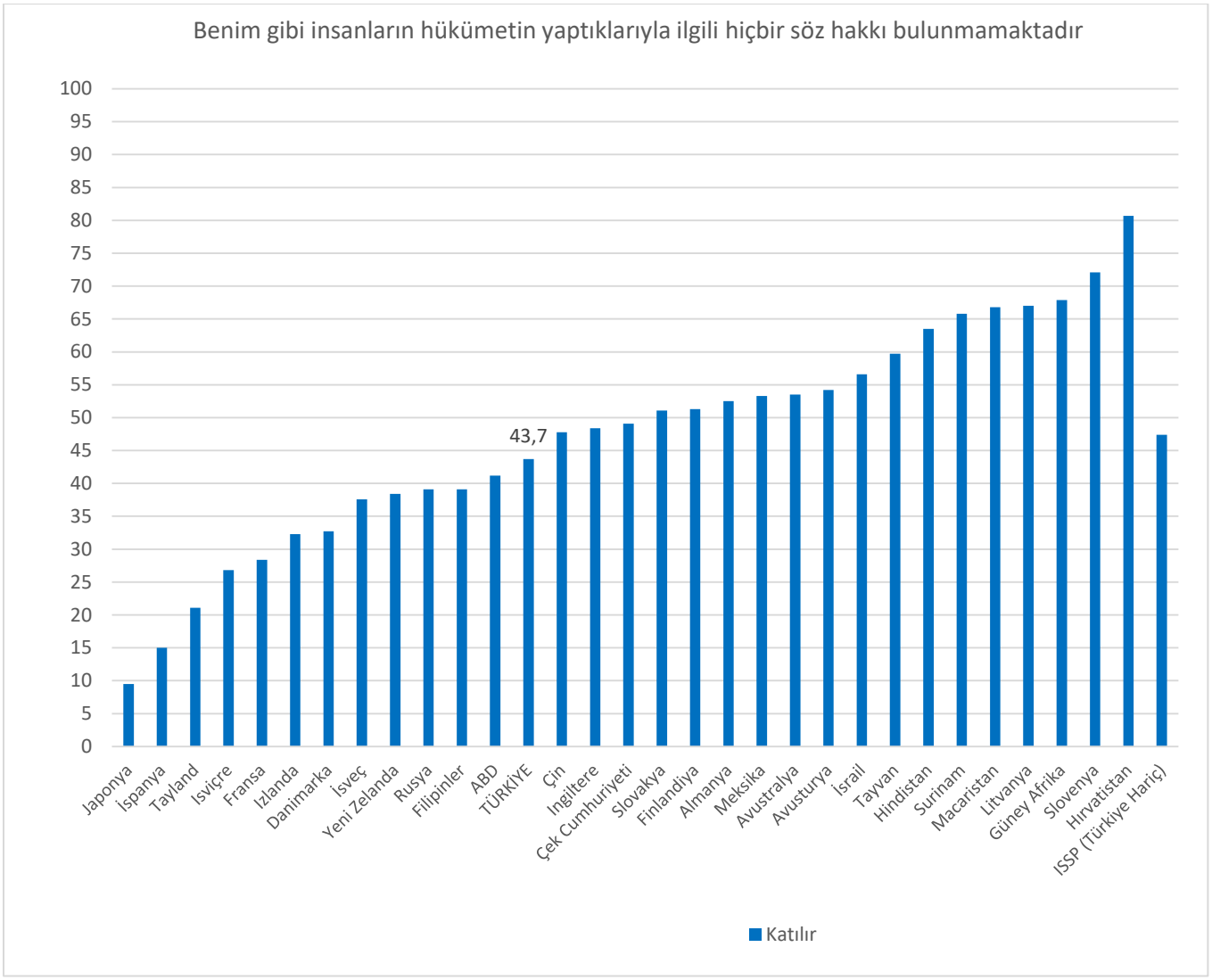
ÜLKE	Tablo 7: Geçtiğimiz 12 ay içinde, sayacaklarıma katılma fırsatı bulduysanız, bu faaliyetlerde ne sıklıkta yer aldığınızı söyler misiniz? (Gönüllü çalışan yardım kuruluşları veya dini kurumların faaliyetleri)					Toplam
	Haftada bir veya daha fazla	Ayda bir - üç kere	Geçen yılda birkaç kez	Geçtiğimiz yıl sadece bir kere	Hiç	
Japonya	1.2%	1.6%	5.1%	2.8%	89.3%	100.0%
Rusya	1.3%	2.0%	4.6%	4.4%	87.7%	100.0%
Çin	1.1%	1.6%	5.7%	4.5%	87.0%	100.0%
İspanya	3.1%	2.8%	6.0%	6.3%	81.8%	100.0%
Litvanya	.7%	2.5%	7.8%	8.3%	80.7%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	.9%	2.5%	9.3%	8.5%	78.7%	100.0%
Macaristan	1.5%	4.3%	9.3%	9.1%	75.8%	100.0%
Fransa	4.6%	3.6%	7.3%	8.8%	75.8%	100.0%
Avusturya	4.3%	7.5%	9.5%	5.4%	73.2%	100.0%
İsveç	3.2%	4.4%	8.8%	12.1%	71.5%	100.0%
TÜRKİYE	3.6%	6.8%	8.2%	10.1%	71.2%	100.0%
Almanya	4.5%	5.0%	9.6%	10.2%	70.8%	100.0%
İsrail	6.9%	7.0%	9.9%	5.9%	70.3%	100.0%
Tayvan	4.8%	3.9%	10.9%	11.0%	69.4%	100.0%
Izlanda	4.3%	6.7%	10.9%	10.0%	68.2%	100.0%
Slovenya	4.3%	5.9%	11.6%	11.4%	66.8%	100.0%
Filipinler	6.2%	9.2%	7.4%	11.9%	65.4%	100.0%
Danimarka	4.9%	4.2%	9.8%	15.8%	65.2%	100.0%
Slovakya	2.4%	7.7%	11.0%	15.5%	63.3%	100.0%
Isviçre	5.4%	8.6%	12.9%	9.9%	63.1%	100.0%
Hırvatistan	5.1%	5.8%	9.9%	16.1%	63.1%	100.0%
Finlandiya	4.1%	5.9%	13.6%	13.6%	62.8%	100.0%
Meksika	5.6%	8.7%	11.1%	12.1%	62.5%	100.0%
Güney Afrika	5.8%	8.9%	14.1%	9.7%	61.5%	100.0%
Ingiltere	8.4%	6.4%	12.6%	15.0%	57.7%	100.0%
Avustralya	9.5%	7.4%	14.2%	15.2%	53.7%	100.0%
Surinam	7.6%	8.7%	18.5%	13.7%	51.4%	100.0%
Yeni Zelanda	11.8%	7.8%	17.1%	16.4%	46.9%	100.0%
ABD	5.5%	9.3%	23.9%	19.3%	42.0%	100.0%
Hindistan	15.9%	20.0%	17.0%	13.3%	33.8%	100.0%
Tayland	12.3%	24.2%	23.9%	7.2%	32.4%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	2151	2798	4753	4331	28911	42944
	5.0%	6.5%	11.1%	10.1%	67.3%	100.0%

Siyasal Etkinlik Duygusu

Burada ilginç olan Türkiye'deki deneklerin beşte birinin "benim gibi insanların hükümetin yaptıklarıyla ilgili hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır" ifadesine tamamen katılmadıklarını bildirmeleridir (Çizelge 15). Türkiye'de siyasal etkinlik (*political efficacy*) duygusuna işaret eden bu oran Japonya, Fransa ve İspanya'nın arkasından ISSP ülkeleri arasında en yüksek düzeydedir. Ancak, siyasal etkinlik duygusu çok düşük veya düşük düzeyde olan denek oranları itibarıyla da Türkiye ISSP ortalamalarının üzerindedir (Tablo 8). Bu görünümüyle Türkiye'de siyasal etkinlik duygusuna sahip olan denek sayısının halen yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle, "benim gibi insanların hükümetin yaptıklarıyla ilgili hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır" ifadesine "hiç katılmadıkları"nı ifade edenlerin yarısı (%53.1) Adalet ve Kalkınma Partisi'ni tutmakta olduğunu belirten deneklerden, üçte birinden fazlası da (%37.1) Cumhuriyet Halk Partisi'ni tuttuğunu söyleyen deneklerden oluşmaktadır. Aynı ifadeye "katılmam" diye yanıt verenlerin yine yarısından fazlası (%56) AKP ve dörtte birisi de (%25.3) CHP'yi tuttuğunu iddia eden seçmenlerdir. Bu duygunun en çok oyu alan iki siyasal partinin seçmenleri arasında bu derecede yaygın olması seçimlere ve seçim yoluyla katılma ve siyasal temsil aracılığıyla siyasal seçkinlere ve onların aldıkları ve alacakları kararlar üzerinde etkili olunarak onlara şekil verilebileceğine olan inancı belirliyormuş gibi durmaktadır. Böylece, yaygın siyasal etkinlik duygusuna sahip seçmenlerin varlığı seçimlerin halen Türkiye'de gayet geniş destek bulan bir siyasal katılma ve temsil kurumu olarak var olmasını sağlamaya katkıda bulunmaktadır.

Bu yorum karşısında yapılabilecek gözlem ise aynı verilerde daha büyük bir grubun kendilerini siyasal olarak hiç de etkin hissetmediklerini ima eder şekilde verilen ifadeye katılma eğiliminde olmalarıdır. Görüşülen kişilerin %44 lük bir kesimi "hükümetin yaptıklarıyla ilgili hiçbir söz hakları bulunmadığı" ifadesine katılmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ISSP ülkeleri ortalamasının biraz altında yer almaktadır. Seçimlerin sık yapılır olması siyasal etkinlik algısını artırıyor olabilir. Ancak bu soru özelinde siyasal etkinlik algısının biraz yüksek olmasının ardında yatan nedenler hakkında, bu hususta daha ayrıntılı bir araştırma daha yapmadan bir şey söylemek kolay değildir.

Çizelge 15: Siyasal Etkinlik Duygusu

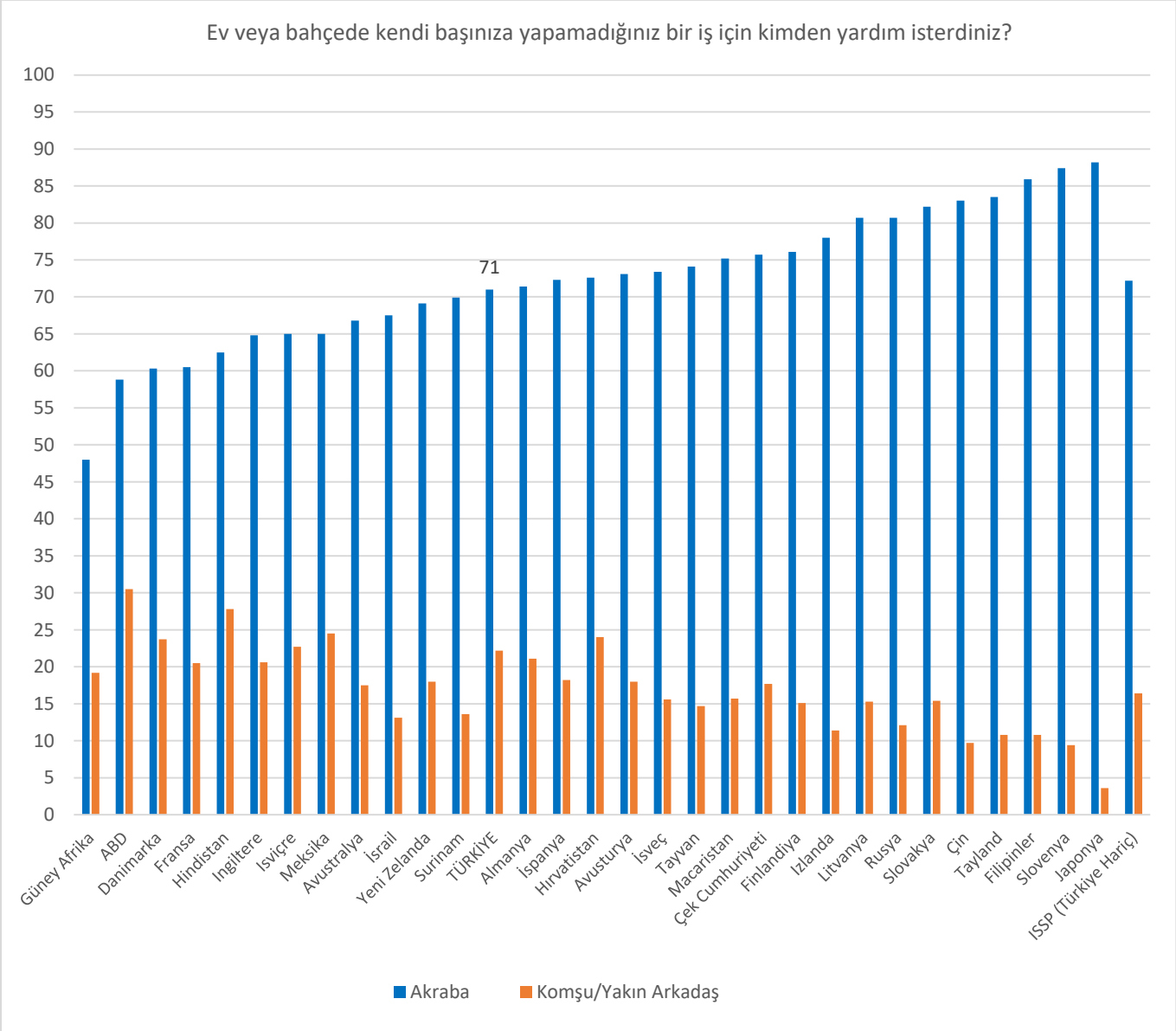

ÜLKE	Tablo 8: “Benim gibi insanların hükümetin yaptıklarıyla ilgili hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır.”					Toplam
	Tamamen katılır	Katılır	Ne katılır ne katılmaz	Katılmaz	Hiç Katılmaz	
Hırvatistan	47.6%	33.1%	8.5%	6.8%	4.0%	100.0%
Slovenya	42.5%	29.6%	14.1%	9.5%	4.3%	100.0%
Surinam	36.0%	29.8%	15.8%	12.9%	5.5%	100.0%
Macaristan	34.6%	32.2%	20.8%	9.7%	2.7%	100.0%
İsrail	30.9%	25.7%	28.0%	11.6%	3.8%	100.0%
Hindistan	30.5%	33.0%	22.3%	8.6%	5.6%	100.0%
Güney Afrika	28.4%	39.5%	16.8%	10.8%	4.5%	100.0%
Litvanya	28.3%	38.7%	20.8%	10.9%	1.3%	100.0%
Finlandiya	24.2%	27.1%	17.5%	25.7%	5.5%	100.0%
Avusturya	24.2%	30.0%	15.4%	24.9%	5.6%	100.0%
Almanya	24.0%	28.5%	18.0%	24.6%	4.9%	100.0%
Slovakya	23.5%	27.6%	22.8%	18.0%	8.1%	100.0%
TÜRKİYE	23.4%	20.3%	17.9%	17.9%	20.5%	100.0%
Avustralya	21.2%	32.3%	16.0%	25.1%	5.4%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	20.9%	28.2%	15.9%	25.0%	10.0%	100.0%
Meksika	18.2%	35.1%	10.8%	20.5%	15.3%	100.0%
Tayvan	15.6%	44.1%	6.6%	26.5%	7.2%	100.0%
Ingiltere	15.5%	32.9%	21.5%	25.7%	4.3%	100.0%
ABD	15.1%	26.1%	19.3%	31.9%	7.6%	100.0%
Rusya	14.9%	24.2%	32.6%	21.6%	6.7%	100.0%
Fransa	14.4%	14.0%	12.2%	19.1%	40.3%	100.0%
Çin	13.8%	34.0%	18.2%	27.9%	6.1%	100.0%
Yeni Zelanda	13.7%	24.7%	22.4%	31.7%	7.5%	100.0%
İsveç	13.1%	24.5%	26.3%	27.1%	8.9%	100.0%
Izlanda	12.7%	19.6%	22.2%	34.6%	11.0%	100.0%
Danimarka	10.4%	22.3%	23.1%	35.6%	8.6%	100.0%
Filipinler	9.6%	29.5%	20.8%	26.4%	13.7%	100.0%
Isviçre	7.7%	19.1%	11.5%	44.4%	17.3%	100.0%
Tayland	4.3%	16.8%	18.5%	45.9%	14.5%	100.0%
İspanya	4.1%	10.9%	10.2%	36.6%	38.1%	100.0%
Japonya	3.0%	6.5%	11.7%	14.3%	64.5%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	8291	12076	7684	10021	4916	42988
	19.3%	28.1%	17.9%	23.3%	11.4%	100.0%

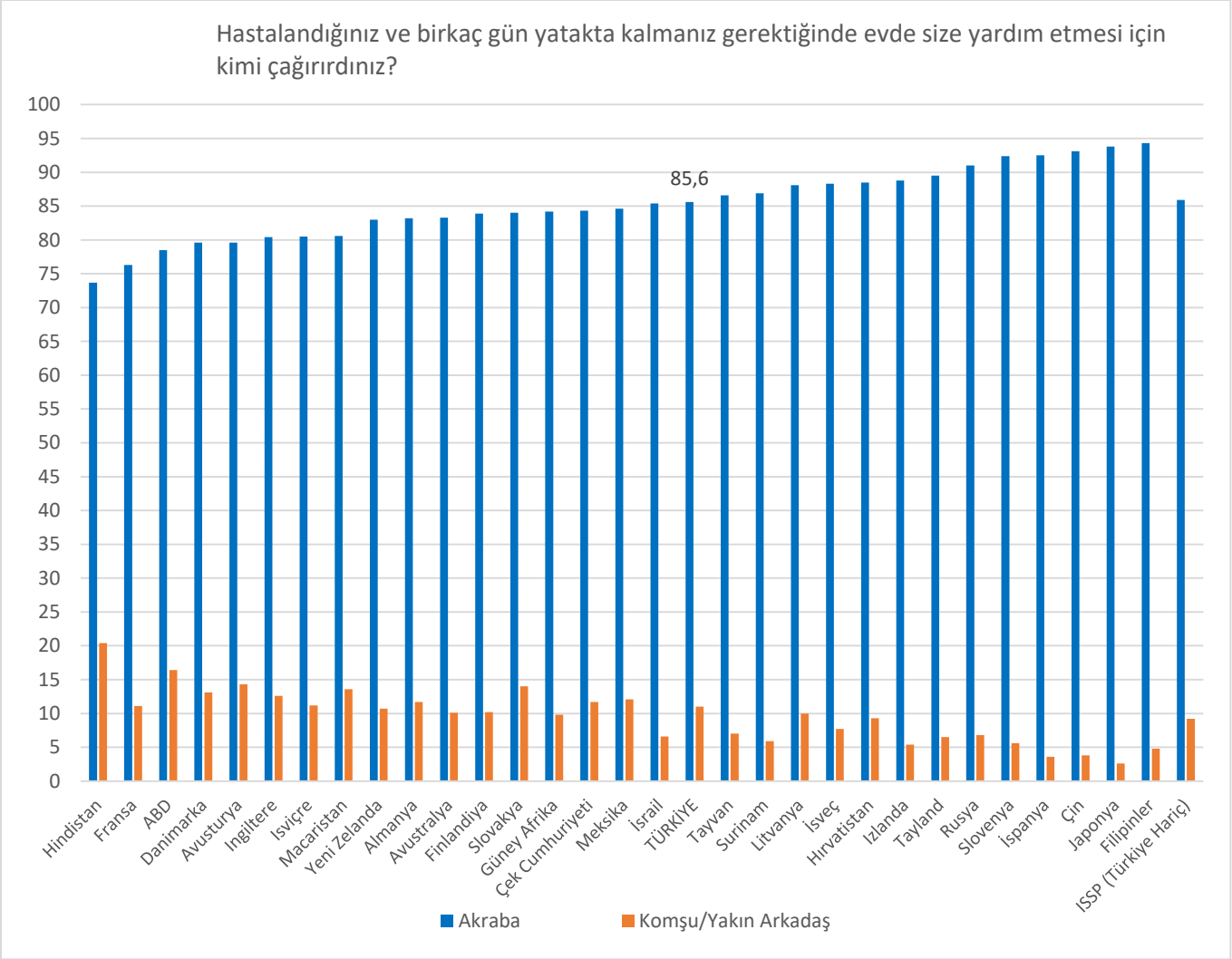
Çizelgeler 16 - 20 toplumsal destek ve dayanışma konusunda deneklerin kime veya kimlere dayanmayı düşündüklerine veya kimlere güvenebileceklerine ışık tutmaktadır. Türkiye’de ev ve bahçe işlerinden, ailevi sorunlar konusunda yardım istemeye, denek keyifsiz veya oldukça keyifli olduğunda döneceği kişilerin yakın ailesi, yakın arkadaşları ve uzak akrabaları olduğu görülmektedir. Bu dayanışma ağının özellikle uzak Asya ülkelerinde daha çok kan bağı ile deneğin bağlı olduğu yakın akrabaları olduğu, Güney Afrika, Hindistan ve İskandinav ülkelerindeyse, kan bağı ile bağlı yakın akrabaların uzak Asya’daki

deneklere oranla daha az bu tür toplumsal ağlarda yer aldığı, Türkiye'nin ise bu iki ucun arasında bir konumda olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'de ilginç olan hemen hemen hiçbir sorunda komşulardan yardım istemek deneklerin verdiği yanıtlarda pek yer almamasıdır. Ciddi bir hastalık için bakım veya yardım istenmesinde de yakın akrabalar, aile ve onları uzak arayla izleyen ikinci yanıt da kamu hizmeti veren bir kurum olmaktadır (Çizelge 25) . Bu bulgular temelinde Türkiye'de sosyal yapının geleneksel aile çevresiyle ksıtlı dar bir çerçeveden formel kurumsal ilişkiler ağına dönüşmekte olduğunu düşündürmektedir. Bu dönüşüm henüz tamamlanmamıştır elbette. Ancak klasik geleneksel yapının çözülmekte olduğu da açıktır.

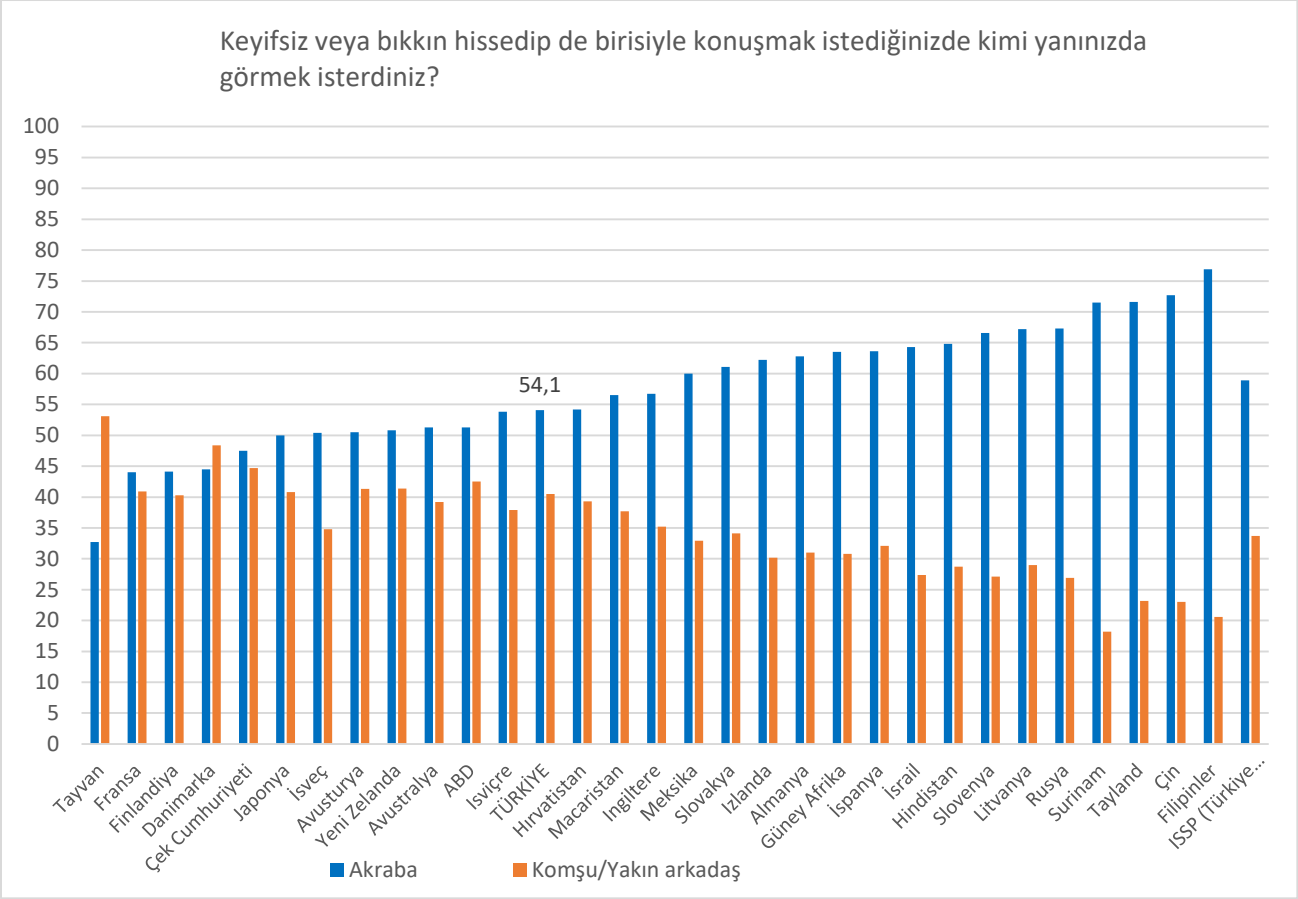
Çizelge 16: Ev işlerinde Deneğin yardım isteyecekleri

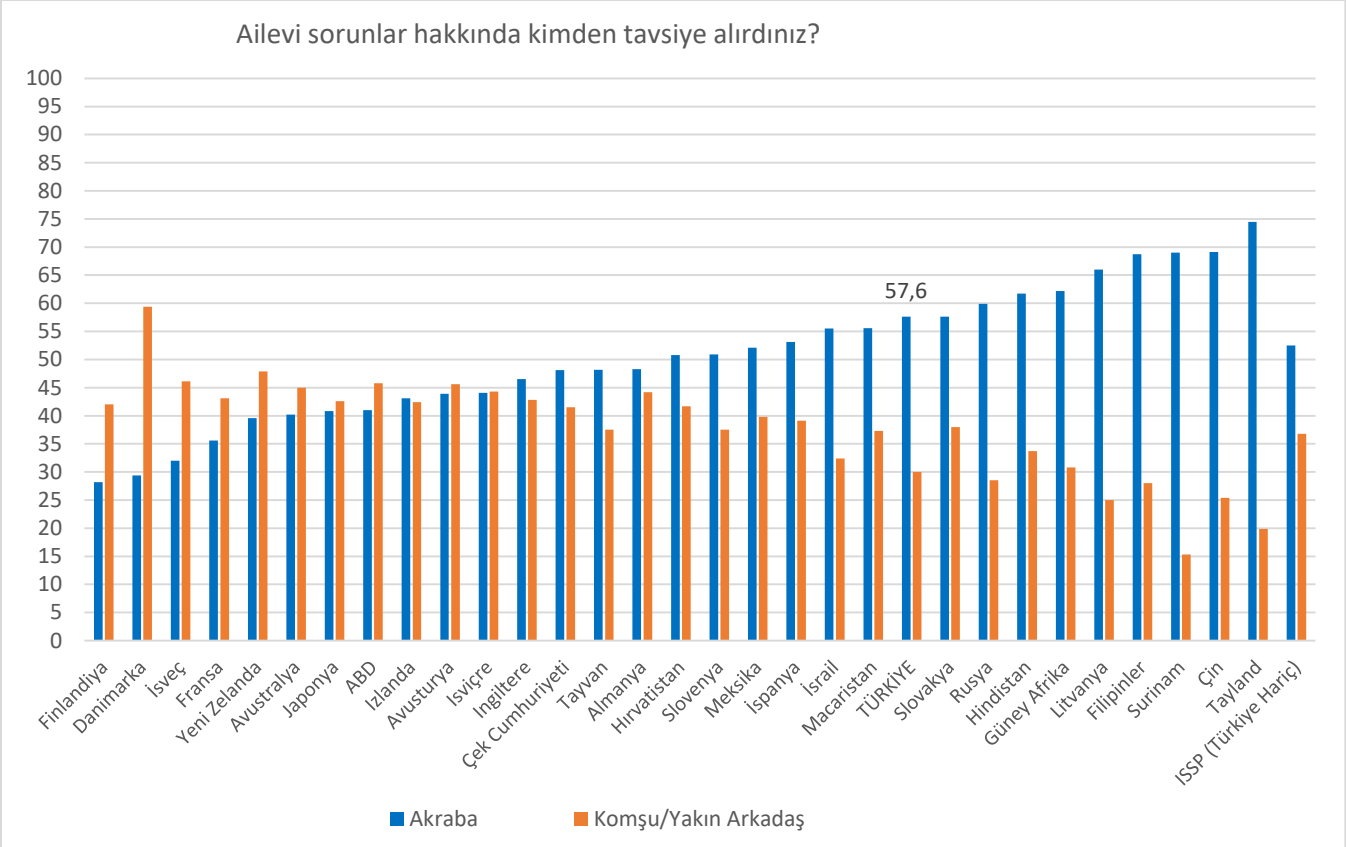
Çizelge 17: Hastalandığın Deneğin yardım isteyeceği kimseler

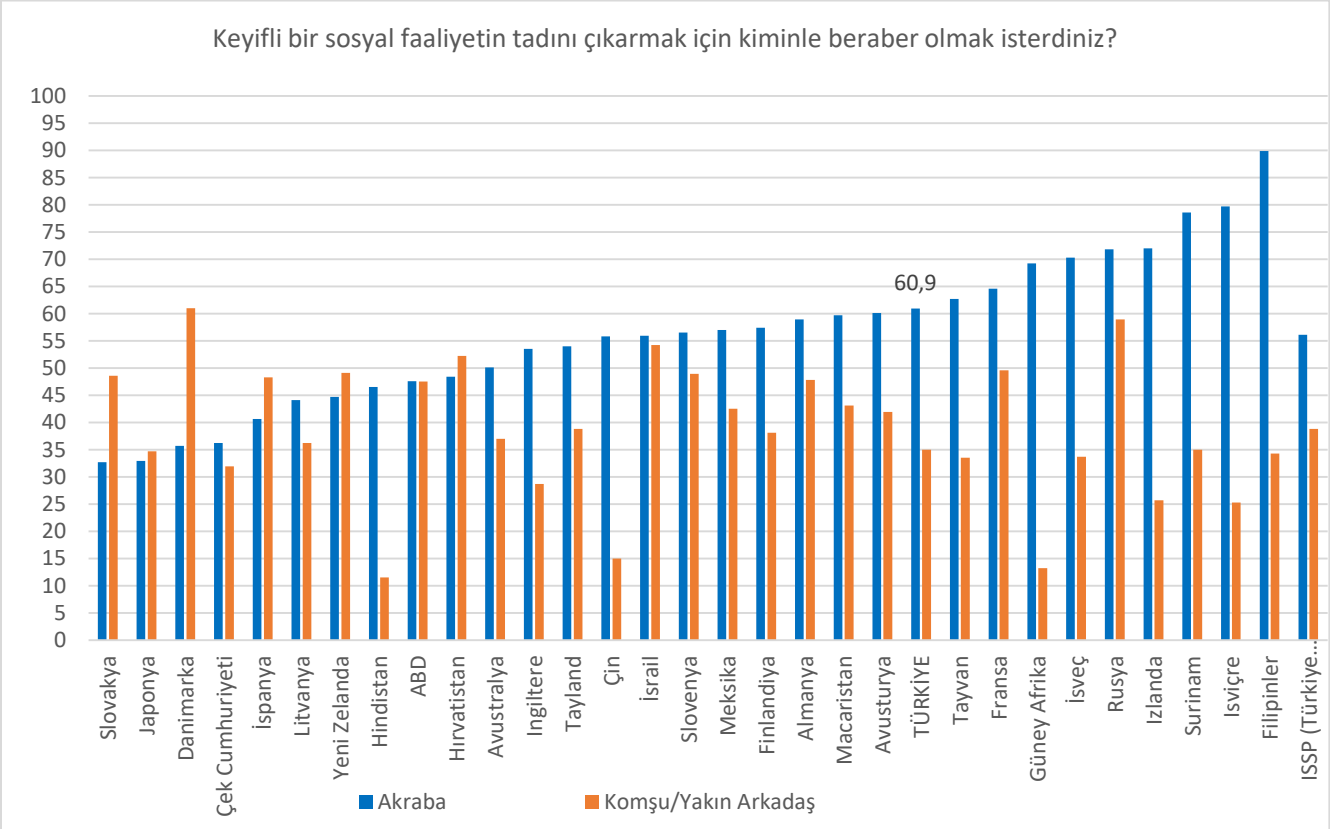
Çizelge 18: Keyifsiz olunduğunda Deneğin yanında görmek istedikleri

Çizelge 19: Ailevi Sorunlarda Yardım Talebi

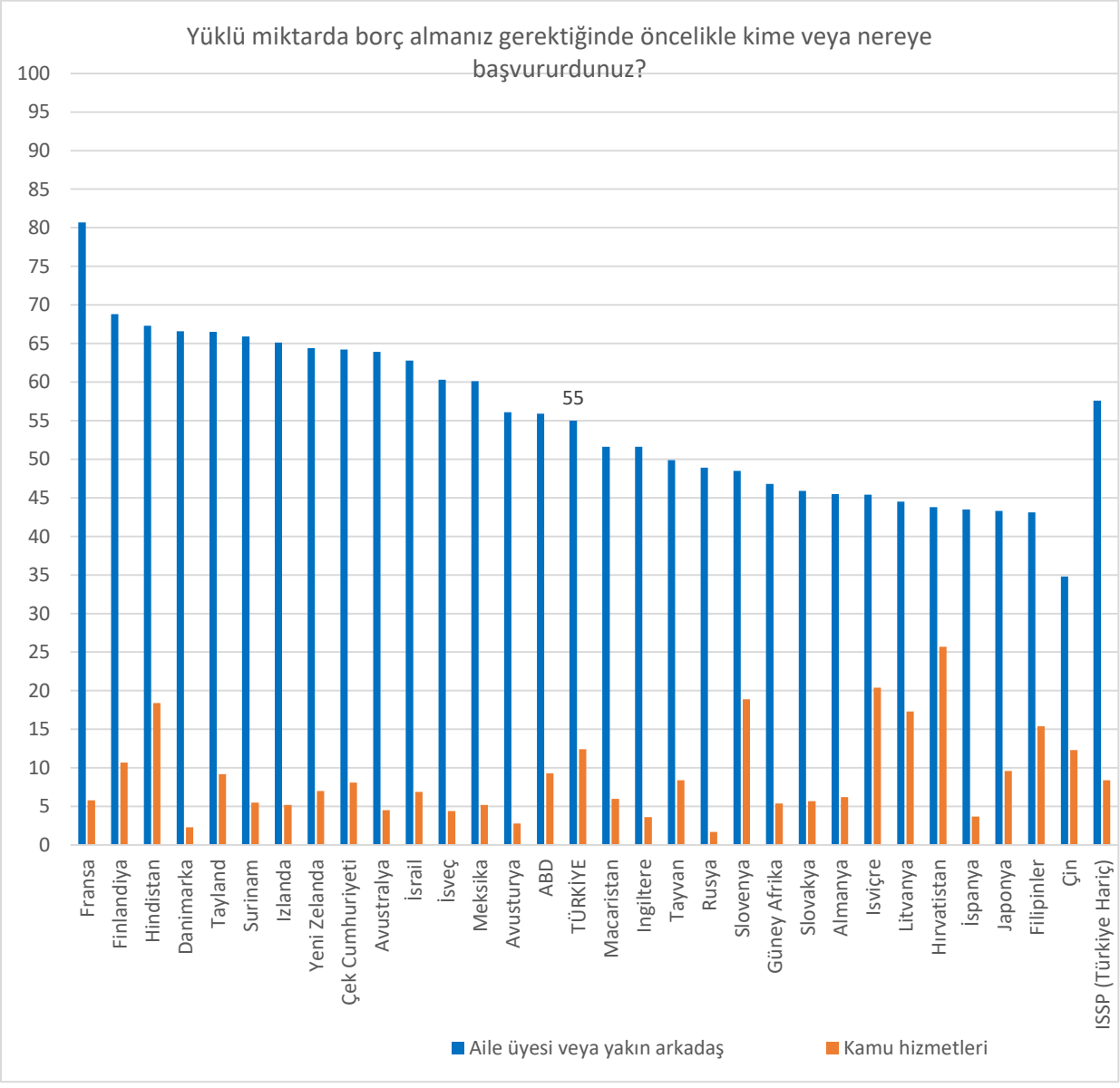
Çizelge 20: Keyifli Zaman Geçirmek için Aranan Tanıdıklar

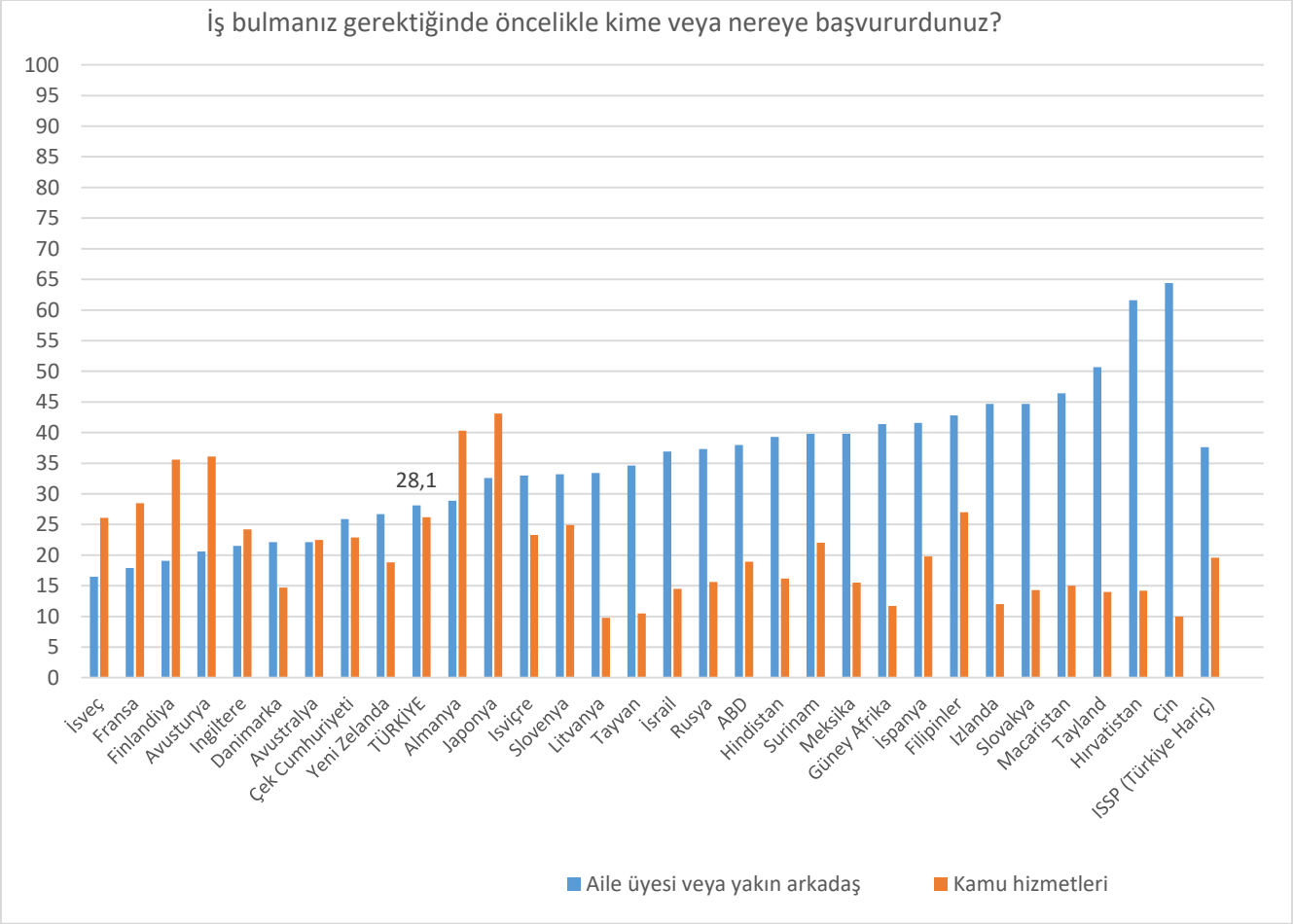
Borç alma, iş bulma gibi ekonomik sorunlarla veya barınma gibi acil gereksinimlerle karşılaşıldığında da aile ve yakın arkadaşlar, her ISSP ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de ilk başvurulanlar olmaktadır (Çizelge 21 – 22 ve Çizelge 24). Ancak, Türkiye'deki denekler Filipinler, Japonya, Tayland, Surinam, Finlandiya, İsrail ve Fransa gibi ülkelerle benzer olarak aile dışında kamu kurum ve kuruluşlarından yararlanmaktan bahsetmişlerdir. Türkiye'de iktisadi dayanışma için hayır kurumları, vakıflar, dini kuruluşların pek de başvuru adresi olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

Kamuyla olan resmi ilişkilerde aile ve yakınlardan çok kamu hizmetlerine başvurmanın öncelik olacağını belirten denek oranı Türkiye'de tüm ISSP ülkelerinden çok daha yüksek düzeydedir (Çizelge 23). Bu hususta aile kaynakları, yetenek ve becerilerinin anlamlı bir katkı temin etmediğinin düşünüldüğü varsayılabilir.

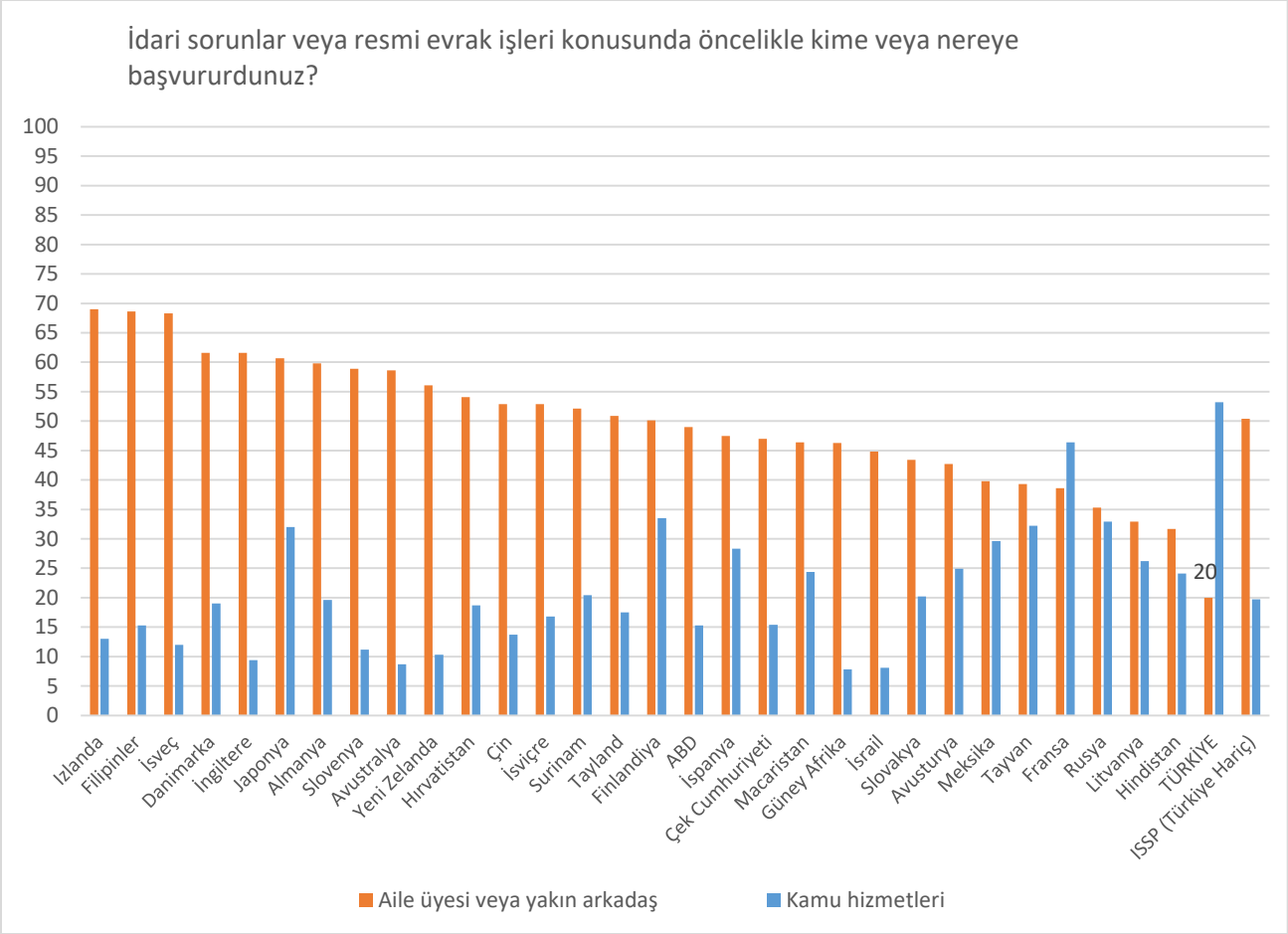
Çizelge 21: Mali sorunlarda yardım arama

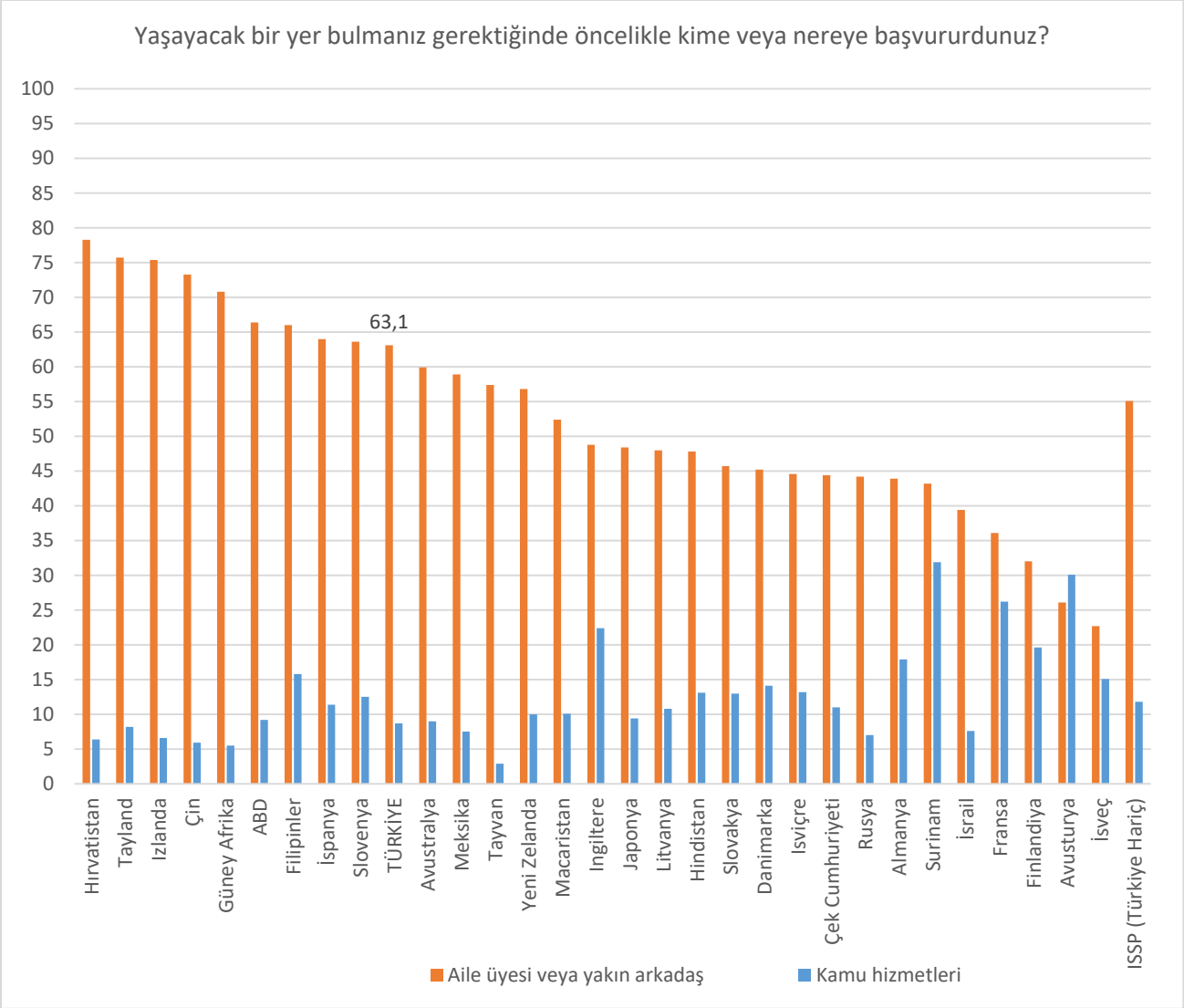
Çizelge 22: İş bulmakta yardım arayışı için başvuru

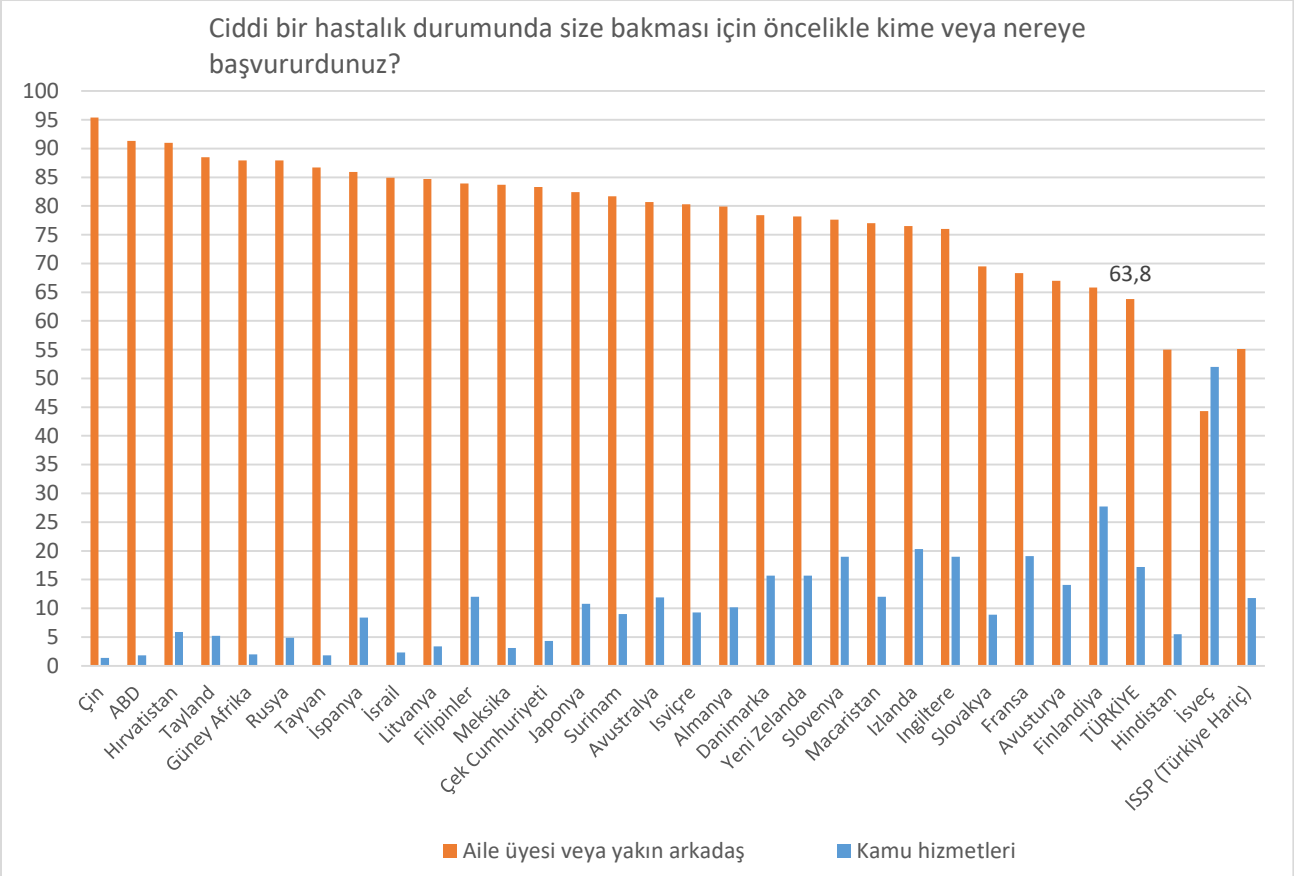
Çizelge 23: Kamu ile olan resmi temaslarda yardım talebi

Çizelge 24: Mesken temininde yardım talebi

Çizelge 25: Ciddi bir hastalıkta denek kime / nereye başvururdu?

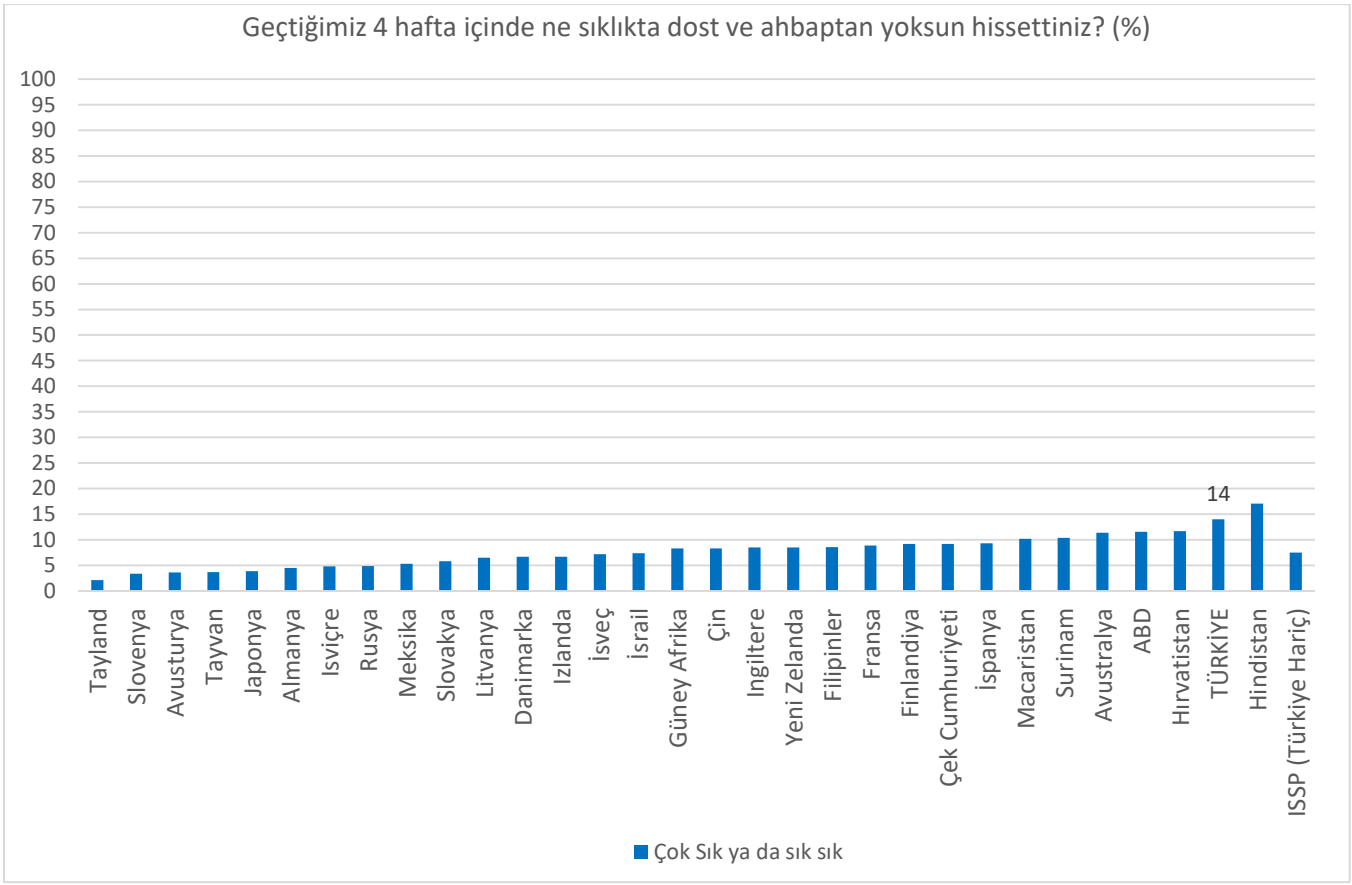

Bireyin Yalnızlık, Dışlanmışlık Algısı

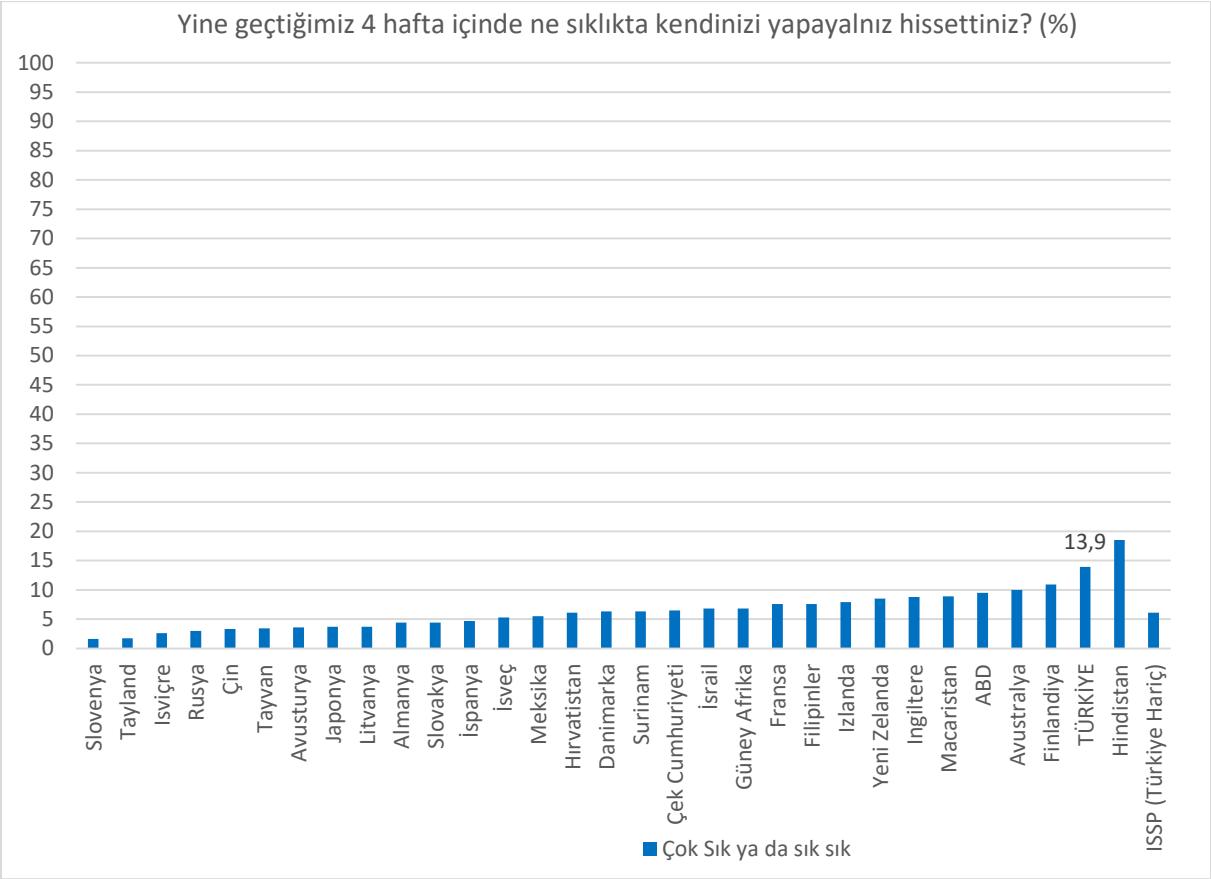
Türkiye'deki deneklerin geçtiğimiz bir ay boyunca kendilerini dost ve ahbaptan uzak hissetme konusunda tüm ISSP ülkeleri arasında en ön sıralarda olduğu dikkati çekmektedir (Çizelge 26). Ancak, yapayalnız hissetme konusunda Türkiye'deki denekler tüm ISSP ülkelerindekinin önünde yer almaktadır (Çizelge 27). Toplumda dışlanmışlık hissi sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin ISSP ortalamasının üzerindeki bir oranı bu duyguyu hissettiğini ifade etmiştir (Çizelge 28). İstatistiksel olarak çözümlediğimizde bu hususta kadın ve erkekler arasında da fazla bir fark gözlenmemiştir. Bu durumda Türkiye'de, özellikle akrabalık ve hısımlık dışında, yaygın toplumsal bağlar kurma ve bütünleşme sorunları yaşanıyormuş gibi görünmektedir.

Aile dışı ilişkilerin kısıtlı kalması, kurumsal dayanışma bağlarının zayıflığı ve kamu kuruluşlarının özellikle iktisadi yardımda öne çıkar oluşu bu dışlanmışlık ve yalnızlık algısını besler görünmektedir. Özellikle iktisadi sıkıntının yaygınlaşmış olduğu bir dönemde yürütülmüş olan saha çalışmasında bu algıların yaygınlığı düşündürücüdür.

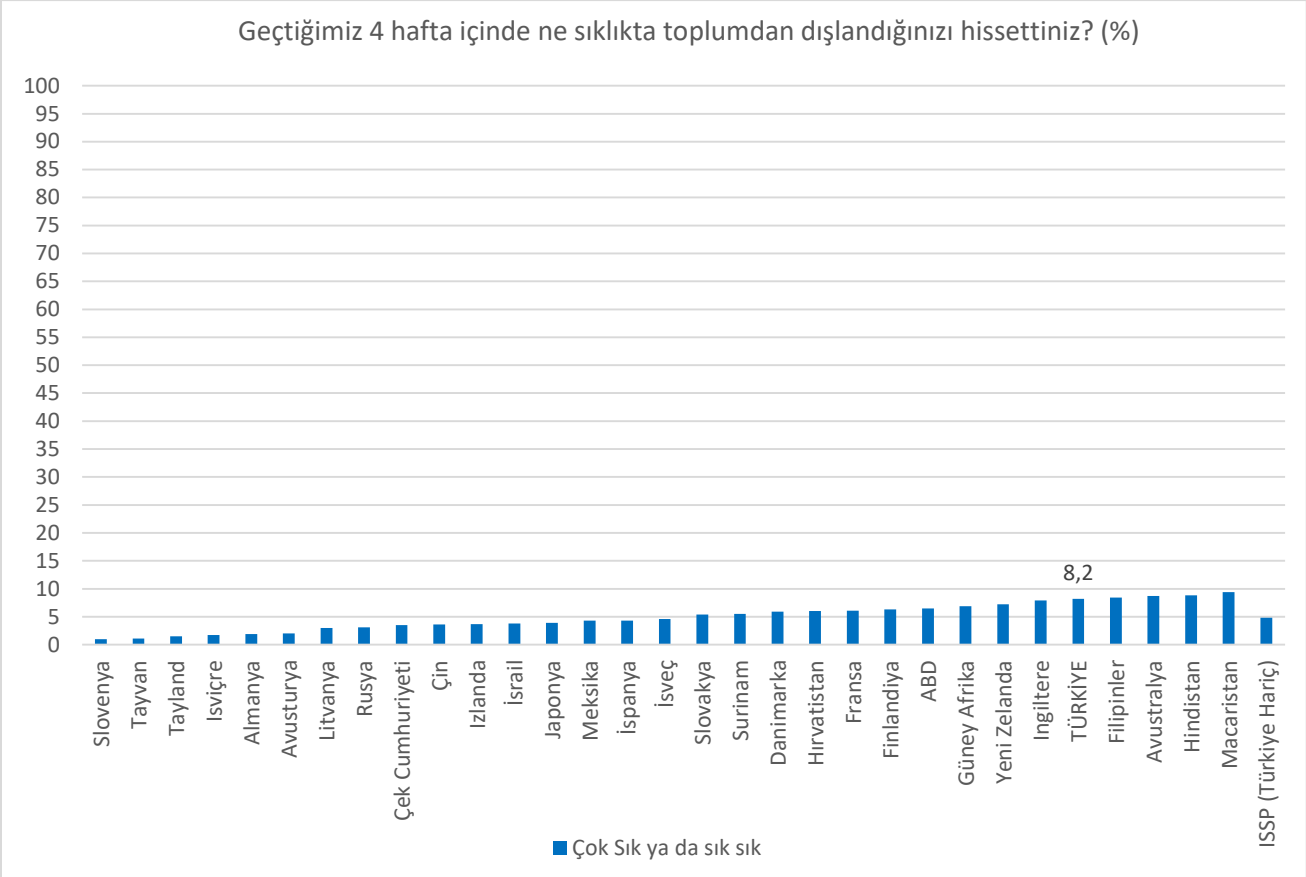
Çizelge 26: Toplumsal Yalnızlık Duygusu

Çizelge 27: Yapayalnızlık Hissi

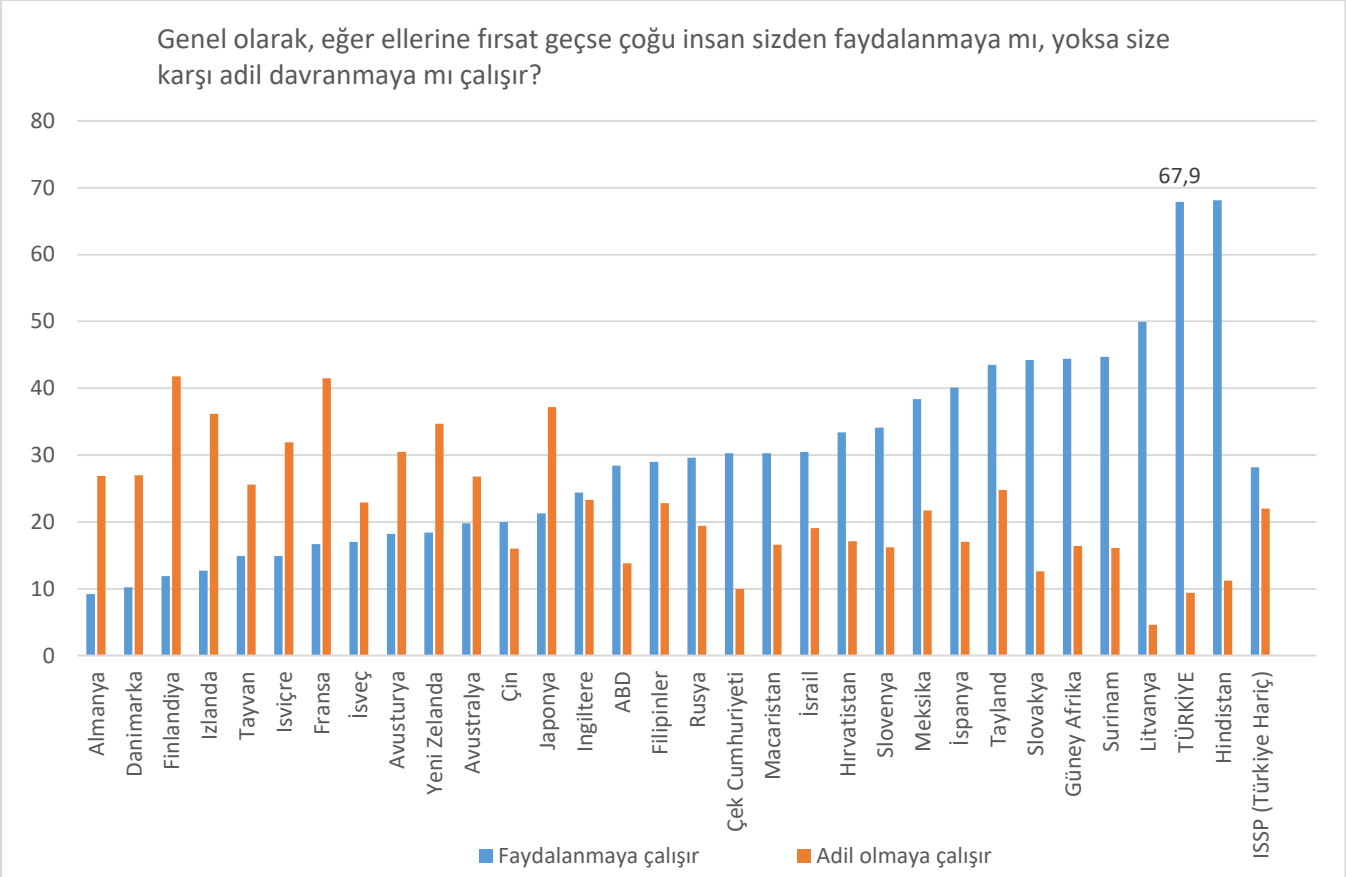
Çizelge 28: Toplumsal Dışlanmışlık Hissi

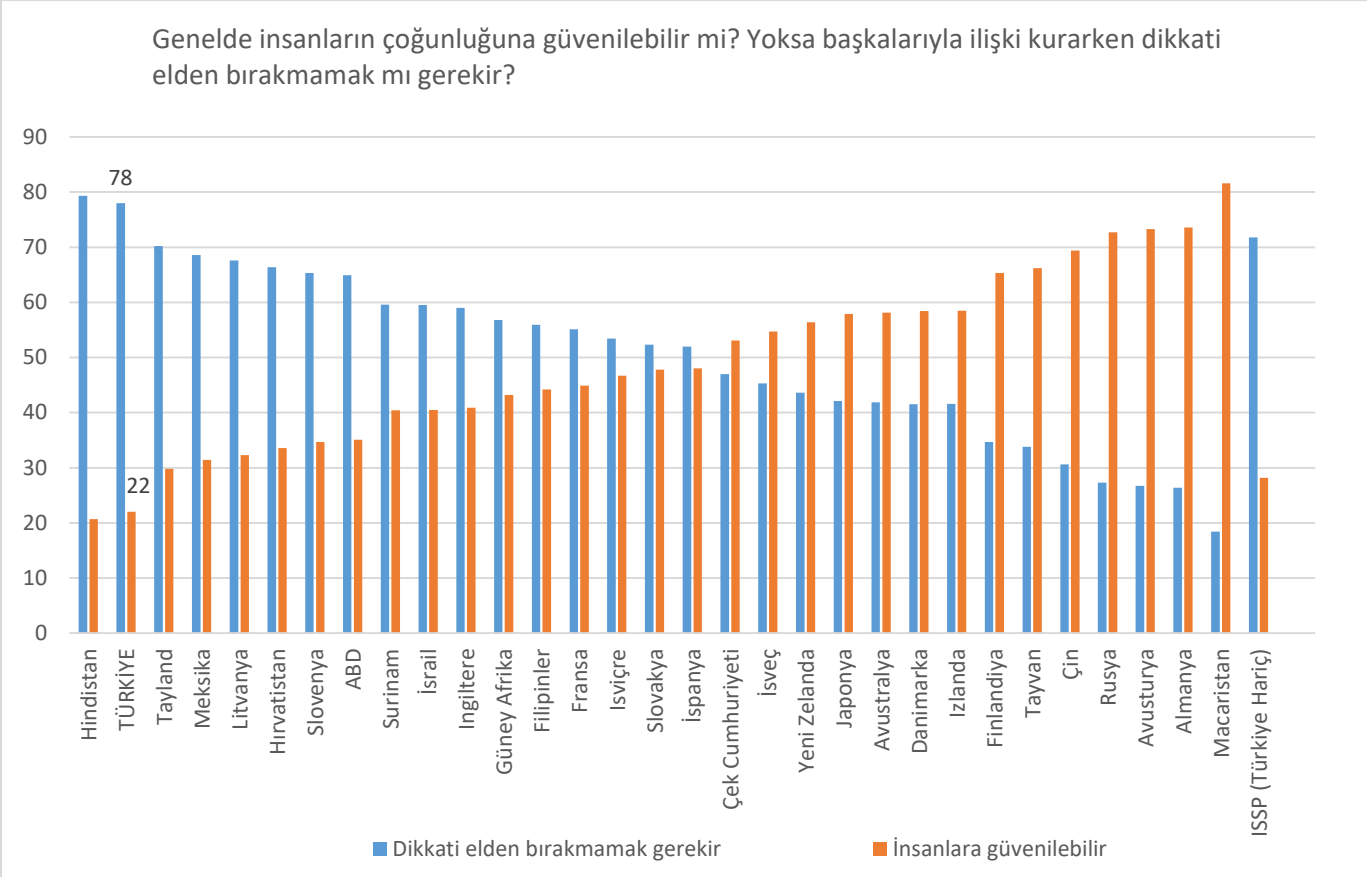
Kişilerarası ve Kurumsal Güven Duygusu

Genel olarak toplumda yaşayan, tanımadığımız başkalarına karşı ne derecede güven duyduğumuz, kısaca genelleştirilmiş kişilerarası güven (*generalized interpersonal trust*) duygusuna ilişkin Çizelge 30 ve 31'de sunulan sorular ve yanıtlarını ele aldığımızda yukarıdaki bulgulara oldukça paralel sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki denekler tüm ISSP ülkeleri arasında kişilerarası güven duygusunun en düşük düzeyde olduğu bir kitleyi oluşturmaktadır. Türkiye'de toplumsal yaşantıda tanımadığı kişilere karşı güven duymakta en fazla zorlanan insanların yaşadığı, son derecede düşük düzeyde güven ortamının bulunduğu bir kez daha böylece teyit edilmiştir (Aytaç, Çarkoğlu ve Ertan, 2017, Esmer, 1999, Esmer 2012, Kalaycıoğlu, 2002a ve Kalaycıoğlu 2002b, Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009). Yine de zaman içerisinde toplanmış verilere bakıldığında burada kullanılan soru ile aynı formatta olmasa da, kişilerarası güven duygusunun bu çalışmada, daha öncekilere oranla daha yüksek bulunduğunun altını çizmek gerekir. Önceleri %10 civarı bir grup tanımadıkları kişilere güven duyduklarını belirtirken bu araştırmadaki yanıtlara göre güven duyanların oranı (%22) oldukça daha yüksektir. Bu bulgunun daha sonra yapılacak çalışmalarca teyid edilip edilmeyeceğine bakmak gereklidir.

Çizelge 30: Toplumsal Güven Duygusu

Çizelge 31: İnsanların Çoğunluğuna Duyulan Güven

Türkiye'de bireylerin birbirlerine duydukları güven bu derecede düşükken, bireylerin kamu ve özel kurumlara duydukları güven ne düzeydedir?[§] Bunun için siyasal kamusal bir kurum olarak yargı (mahkemeler), özel bir kurum olarak da kar amaçlı çalışan şirketler seçilmiştir. Mahkemelere duyulan güven konusunda Türkiye ISSP ülkeleri arasında Hırvatistan, Slovenya ve Meksika'nın arkasından dördüncü en düşük düzeydedir (Tablo 9). Belli başlı özel şirketlere duyulan güven konusunda da Türkiye tüm ISSP ülkeleri arasında Hırvatistan'dan sonra en düşük ikinci sırada yer almaktadır (Tablo 10). Türkiye'nin hem bireylerarası güven, hem de kamusal ve özel kurumlara duyulan güven konularında oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

[§] Bu konuda bir değerlendirme için bakınız Ertan, Aytaç ve Çarkoğlu (2019).

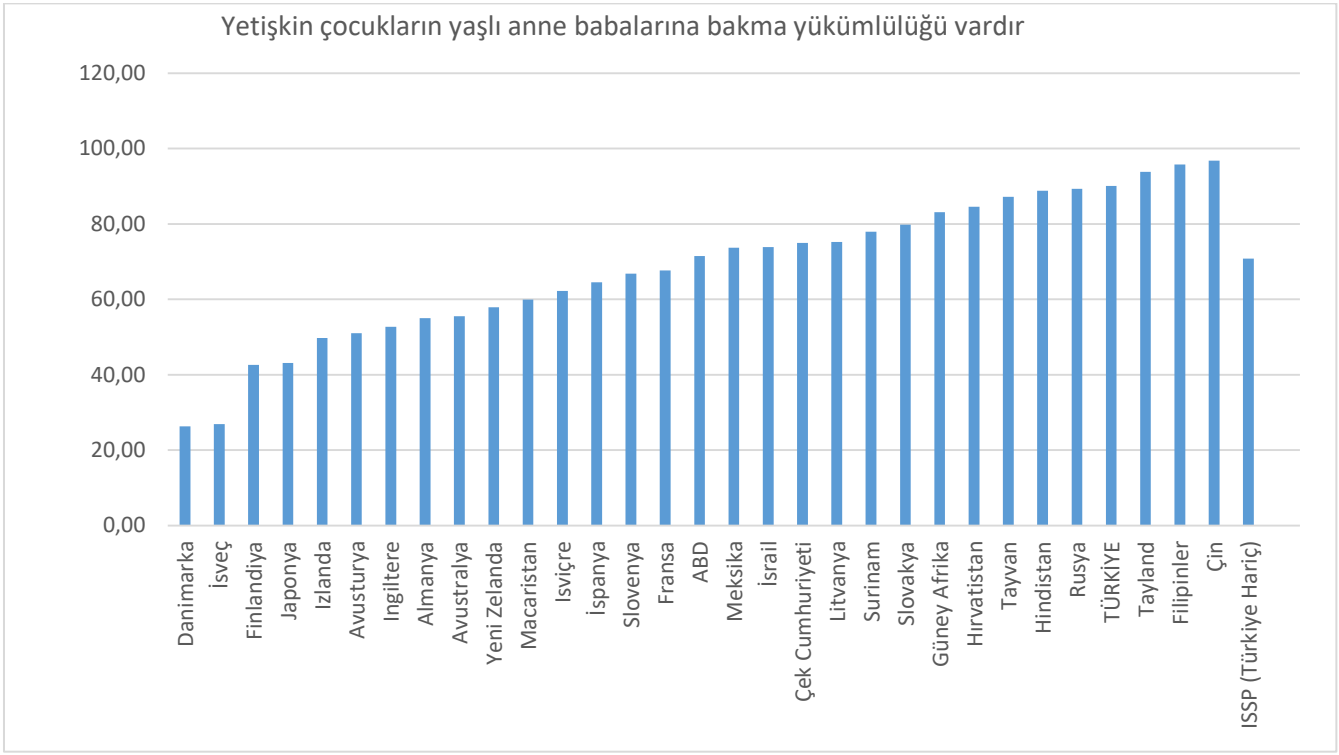
ÜLKE	Tablo 9: Ülkenizdeki mahkemelere şahsen ne kadar güveniyorsunuz?											Total
	00 - Hiç güvenmez	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10 - Tamamen güvenir	
Hırvatistan	26.7%	6.2%	8.1%	14.1%	8.3%	20.4%	5.7%	4.6%	4.1%	1.0%	.9%	100.0%
Slovenya	16.1%	8.1%	8.5%	9.5%	8.0%	19.9%	9.6%	7.7%	7.0%	2.7%	2.8%	100.0%
Meksika	13.4%	8.5%	13.0%	14.8%	11.8%	21.2%	7.4%	5.6%	3.5%	.4%	.4%	100.0%
TÜRKİYE	13.2%	8.9%	10.3%	9.4%	8.7%	16.5%	9.6%	7.3%	7.2%	4.1%	4.7%	100.0%
Slovakya	12.7%	7.3%	10.4%	15.3%	11.7%	15.1%	9.4%	8.5%	5.4%	2.3%	1.9%	100.0%
İspanya	12.1%	3.6%	4.9%	9.5%	9.2%	22.1%	11.2%	11.9%	10.1%	2.9%	2.7%	100.0%
Surinam	11.5%	4.1%	3.5%	5.9%	10.3%	19.7%	14.0%	11.1%	7.8%	5.2%	6.9%	100.0%
Tayvan	11.4%	3.8%	8.9%	15.8%	10.5%	26.4%	10.5%	7.4%	3.7%	.9%	.8%	100.0%
İsrail	9.5%	1.7%	3.3%	5.8%	6.4%	15.3%	9.0%	17.7%	19.3%	6.3%	5.6%	100.0%
Güney Afrika	8.9%	6.8%	7.3%	9.9%	11.3%	18.8%	10.4%	10.5%	8.2%	3.1%	4.7%	100.0%
Avustralya	8.4%	3.9%	4.0%	7.3%	7.6%	16.5%	8.9%	14.6%	16.4%	8.0%	4.4%	100.0%
Fransa	8.1%	4.6%	5.5%	7.1%	7.6%	23.3%	9.6%	13.3%	13.3%	3.9%	3.6%	100.0%
ABD	6.1%	2.2%	4.0%	9.7%	10.8%	17.9%	12.2%	20.3%	11.2%	3.0%	2.5%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	5.8%	3.1%	5.1%	10.5%	10.4%	26.2%	10.4%	14.0%	8.6%	3.7%	2.0%	100.0%
Rusya	5.4%	8.9%	11.1%	13.8%	9.4%	19.3%	8.9%	8.1%	7.3%	3.1%	4.7%	100.0%
Izlanda	5.2%	1.9%	5.5%	7.3%	6.8%	16.2%	10.9%	17.6%	16.4%	8.5%	3.6%	100.0%
Filipinler	4.8%	3.0%	3.6%	5.1%	7.2%	31.8%	8.4%	8.7%	7.9%	2.6%	17.1%	100.0%
Macaristan	4.3%	1.9%	7.8%	8.6%	7.2%	19.3%	15.2%	15.0%	13.7%	4.6%	2.2%	100.0%
Yeni Zelanda	4.3%	1.8%	4.4%	6.5%	6.8%	17.8%	10.0%	17.9%	18.3%	7.4%	5.0%	100.0%
Hindistan	3.5%	8.1%	4.4%	5.8%	5.0%	10.0%	8.8%	12.4%	16.3%	6.4%	19.4%	100.0%
İsveç	3.4%	2.4%	4.6%	5.3%	5.9%	11.9%	8.2%	15.1%	23.0%	13.9%	6.3%	100.0%
Litvanya	3.1%	4.0%	7.0%	11.0%	10.2%	15.7%	14.3%	17.2%	13.1%	3.4%	1.1%	100.0%
Ingiltere	3.0%	1.6%	3.7%	6.5%	8.1%	17.0%	10.1%	16.1%	19.6%	8.1%	6.2%	100.0%
Çin	2.9%	1.2%	3.0%	5.2%	5.7%	19.4%	10.1%	13.1%	15.9%	7.5%	16.0%	100.0%
Tayland	2.7%	2.0%	3.6%	7.1%	8.8%	22.3%	7.1%	10.3%	12.0%	6.0%	18.2%	100.0%
Avusturya	2.5%	.9%	3.3%	5.8%	4.5%	15.6%	8.2%	16.4%	21.5%	10.0%	11.4%	100.0%
Japonya	2.3%	.8%	2.5%	5.3%	5.5%	23.3%	9.4%	16.5%	20.1%	9.0%	5.3%	100.0%
Finlandiya	2.1%	1.4%	3.1%	3.5%	3.9%	9.8%	8.2%	15.1%	25.2%	19.3%	8.3%	100.0%
Almanya	2.0%	2.1%	3.9%	5.0%	6.2%	17.0%	8.9%	15.8%	20.4%	12.0%	6.8%	100.0%
Danimarka	1.4%	.8%	1.4%	2.7%	2.6%	8.7%	4.8%	8.4%	25.0%	23.2%	21.0%	100.0%
Isviçre	.8%	.5%	1.0%	2.5%	3.1%	10.5%	10.9%	20.3%	29.4%	12.7%	8.4%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	2721	1465	2185	3335	3209	7664	4003	5302	5663	2624	2917	41088
	6.6%	3.6%	5.3%	8.1%	7.8%	18.7%	9.7%	12.9%	13.8%	6.4%	7.1%	100.0%

ÜLKE	Tablo 10: Ülkemiz'deki belli başlı özel şirketlere şahsen ne kadar güveniyorsunuz?											Toplam
	00 - Hiç güvenmez	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10 - Tamamen güvenir	
Hırvatistan	20.1%	7.1%	11.9%	15.1%	9.5%	22.0%	6.6%	4.4%	2.3%	.2%	.9%	100.0%
TÜRKİYE	15.0%	7.9%	12.0%	11.4%	11.1%	18.1%	10.2%	7.2%	5.5%	1.5%	1.8%	100.0%
Fransa	13.0%	6.4%	10.0%	12.1%	10.3%	25.2%	10.1%	7.3%	3.4%	1.3%	1.0%	100.0%
Avustralya	10.7%	6.4%	8.6%	12.9%	12.2%	19.7%	10.7%	10.6%	6.4%	1.2%	.5%	100.0%
Hindistan	10.2%	8.2%	6.3%	10.1%	9.8%	15.1%	8.8%	8.1%	8.1%	3.4%	11.9%	100.0%
Izlanda	9.6%	6.4%	10.0%	10.8%	10.4%	19.2%	10.7%	12.6%	7.4%	1.6%	1.2%	100.0%
Slovakya	8.9%	4.6%	7.4%	9.9%	7.5%	24.7%	9.9%	11.9%	9.6%	2.6%	2.9%	100.0%
İsrail	8.7%	3.6%	5.3%	6.6%	10.9%	22.3%	11.5%	13.4%	11.7%	3.8%	1.9%	100.0%
Rusya	8.2%	4.0%	9.2%	11.0%	12.1%	17.0%	12.6%	13.1%	8.0%	2.5%	2.2%	100.0%
Güney Afrika	8.2%	3.5%	4.7%	9.0%	9.8%	28.4%	13.1%	12.4%	8.4%	1.2%	1.4%	100.0%
İspanya	8.1%	3.6%	4.3%	4.7%	11.0%	21.8%	15.3%	12.9%	9.1%	4.2%	5.0%	100.0%
ABD	7.6%	2.8%	6.3%	13.2%	12.4%	24.3%	13.0%	12.5%	5.4%	1.3%	1.0%	100.0%
Meksika	7.4%	5.0%	7.4%	11.7%	14.7%	21.7%	9.5%	11.0%	7.3%	2.4%	1.8%	100.0%
Ingiltere	7.1%	5.0%	10.7%	14.2%	12.7%	24.5%	9.8%	9.0%	5.0%	1.1%	.9%	100.0%
Tayland	6.9%	5.9%	7.2%	10.3%	8.4%	29.2%	8.5%	7.8%	7.1%	2.7%	5.9%	100.0%
Slovenya	6.8%	5.7%	6.6%	9.5%	12.6%	22.6%	12.0%	10.7%	7.0%	3.1%	3.4%	100.0%
Yeni Zelanda	5.5%	3.5%	7.4%	11.0%	10.9%	23.9%	14.0%	13.5%	7.7%	2.0%	.7%	100.0%
Filipinler	5.4%	10.6%	8.4%	12.0%	11.8%	24.8%	9.4%	7.1%	6.6%	2.9%	1.1%	100.0%
İsveç	4.8%	3.9%	8.1%	10.5%	10.0%	21.0%	12.4%	15.4%	9.7%	2.6%	1.7%	100.0%
Almanya	4.8%	6.2%	9.4%	15.1%	13.9%	24.4%	11.2%	8.3%	4.5%	1.5%	.8%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	4.8%	2.7%	6.5%	11.7%	13.1%	26.7%	11.9%	12.5%	7.2%	2.1%	1.0%	100.0%
Macaristan	4.0%	2.2%	6.8%	8.6%	10.4%	21.4%	16.5%	13.7%	11.7%	3.6%	1.1%	100.0%
Finlandiya	3.6%	2.0%	4.7%	6.7%	8.7%	14.7%	11.4%	22.3%	18.6%	5.8%	1.7%	100.0%
Tayvan	3.4%	2.5%	4.4%	10.8%	8.2%	30.3%	15.9%	12.8%	8.5%	1.9%	1.3%	100.0%
Japonya	3.2%	2.3%	4.4%	9.7%	9.5%	25.9%	13.6%	16.6%	11.0%	2.4%	1.3%	100.0%
Avusturya	3.0%	1.1%	4.4%	8.5%	10.7%	23.4%	15.1%	15.0%	9.7%	4.4%	4.8%	100.0%
Çin	2.6%	2.5%	4.7%	8.5%	10.4%	28.7%	13.4%	11.7%	9.5%	3.3%	4.7%	100.0%
Danimarka	2.1%	2.5%	4.8%	6.1%	8.7%	21.5%	13.8%	18.4%	13.9%	5.8%	2.3%	100.0%
Litvanya	2.1%	1.9%	6.5%	13.3%	13.0%	21.7%	17.9%	12.7%	7.6%	3.0%	.4%	100.0%
Isviçre	1.6%	2.0%	4.3%	7.1%	7.6%	20.0%	17.9%	22.5%	13.1%	2.6%	1.3%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	2526	1701	2701	4115	4305	9563	4930	4842	3341	1057	1093	40174
	6.3%	4.2%	6.7%	10.2%	10.7%	23.8%	12.3%	12.1%	8.3%	2.6%	2.7%	100.0%

Toplumsal bağların önemli bir kısmı aile, akraba, hısım ve yakınlarla olan ilişkiler ve dayanışma vasıtasıyla kurulduğundan deneklere aileleriyle ve aile bireyleriyle olan ilişkileri hakkında ne hissettikleri konusunda sorular sorulmuştur. Öncelikle yaşlı anne babalarına bakma yükümlülüğü sorulduğunda, Çin, Filipinlerin ve Tayland'ın arkasından Türkiye'de yaşlı anne babaya bakma yükümlülüklerinin en yaygın kabul gördüğü görülmektedir

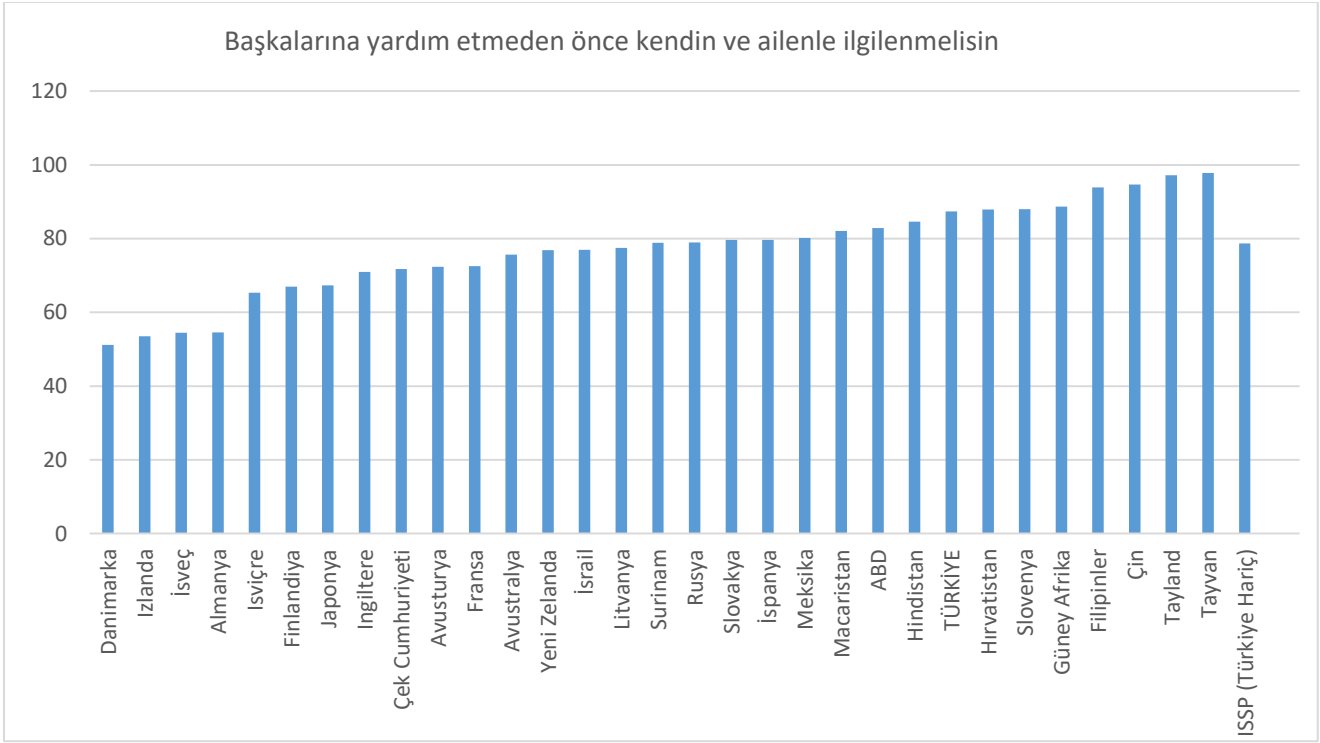
(Çizelge 32). Aileyle ilgilenmenin her türlü alternatif yardım veya destekten daha önde gelip gelmediği sorulduğunda da tüm ISSP ülkeleri arasında Türkiye her şeyden önce ailenin geldiğini vurgulamakta ön sıralarda yer almaktadır (Çizelge 33). Türkiye'de aile toplumsal bağların odağında olan temel kurum görüntüsündedir. Onu arkadaşlık bağları yakından izlemektedir. Maddi durumu daha iyi olanlar daha kötü durumda olan arkadaşlarına yardım edip etmemesi sorulduğunda, Türkiye tüm ISSP ülkeleri arasında maddi durumu yetersiz olan arkadaşlara yardım edilmesi gerektiği konusunda Filipinler'in ardından ikinci sırada yer almaktadır (Çizelge 34). Bu da bizi yardım konusunda enformel (gayrı-resmi) düzenlemelerin yaygınlığı hususuna götürmektedir. Burada görünen manzara Türkiye'de formel (resmi) kurumsal bağlardan çok enformel (gayrı-resmi) ve yakın çevre içerisinde bir yardımlaşma fikrinin yaygın kabul görmekte olduğudur.[**]

Çizelge 32: Yaşlılara Bakımla Yükümlülük

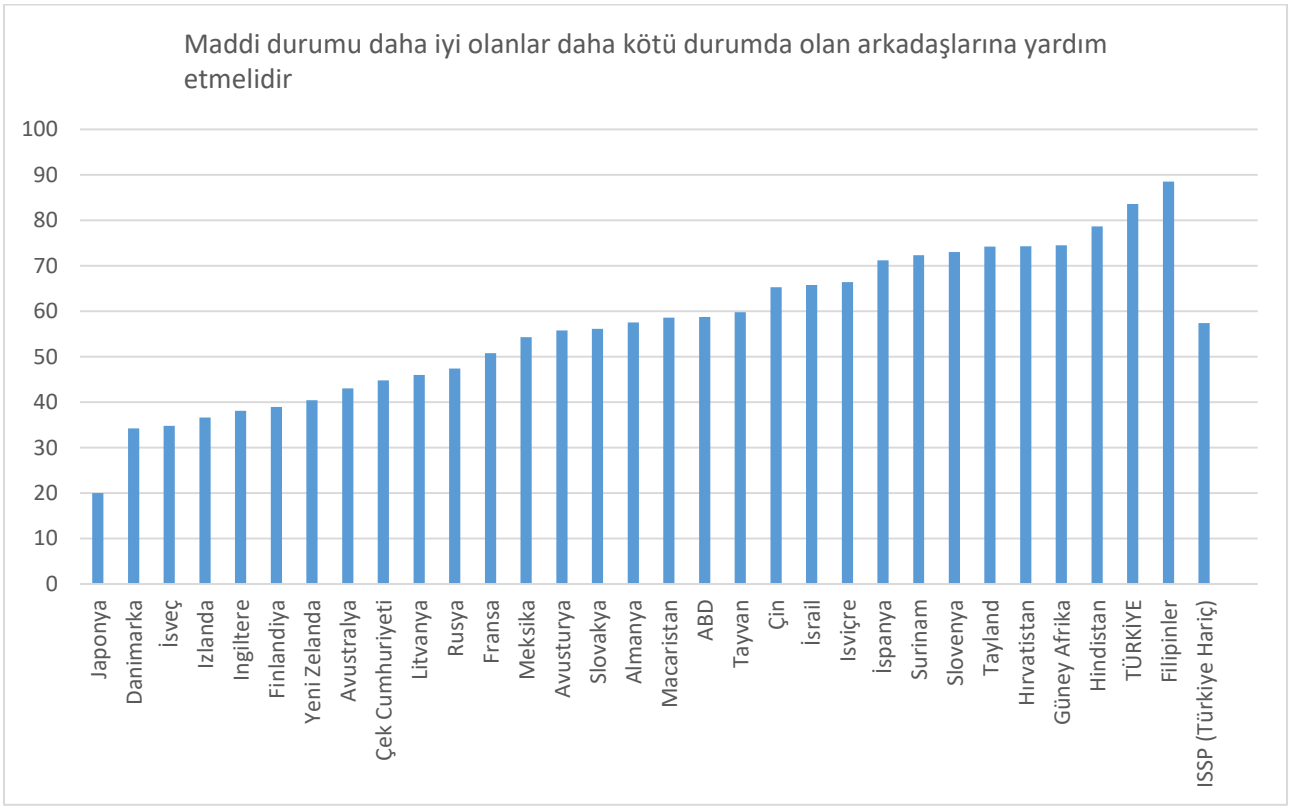

[**] Bu konuda değerlendirmeler için bakınız Çarkoğlu, Campbell ve Aytaç (2017) ve Campbell ve Çarkoğlu (2019).

Çizelge 33: Başkalarına Yardım mı, Kendinle İlgilenmek mi Önce Gelir?

Çizelge 34: Maddi Durumu İyi Olan Olmayan Arkadaşına Yardım Etmeli mi?

Ailesi ile birey arasındaki ilişkinin eğer bir yanı bireyin aileye ve aile bireylerine olan desteği, yardımı ve katkısıysa, diğeri de ailenin onun yaşantısı üzerindeki etkisidir. Genel anlamda, aile üyeleriniz, nasıl yaşadığınız veya özel hayatınızı nasıl düzenlediğiniz konusunda size baskı yapıp yapmadığı sorulduğunda, Türkiye'de bireylerin hayatlarında hatta yaşam biçemleri üzerinde ailenin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye'deki deneklerin verdiği yanıtlara göre, ailelerinin özel yaşantıları ve hayat tarzları üzerinde ISSP ülkeleri arasında en fazla baskı yaptığı yedinci ülke Türkiye'dir (Tablo 11). Ancak, Türkiye'deki deneklerin yanıtlarından ailelerinden gelen isteklerin hiç de fazla olarak görülmediği dikkat çekicidir. Türkiye bu hususta ISSP ortalamasının çok üzerindeki bir düzeyde ailelerin isteklerini makul olarak kabul eden bireylere sahipmiş gibi gözükmektedir (Tablo 12). Kısaca ifade edilecek olursa ailelerin bireylerin yaşamlarına müdehaleleri içselleştirilmiş gibi görünse de günümüz Türkiye'sinde bunun bir baskı olarak algılanması da söz konusudur. Bu eğilimin nasıl gelişeceği birey ve aile bağlarının nasıl gelişeceğine dair önemli ip uçları verecektir.

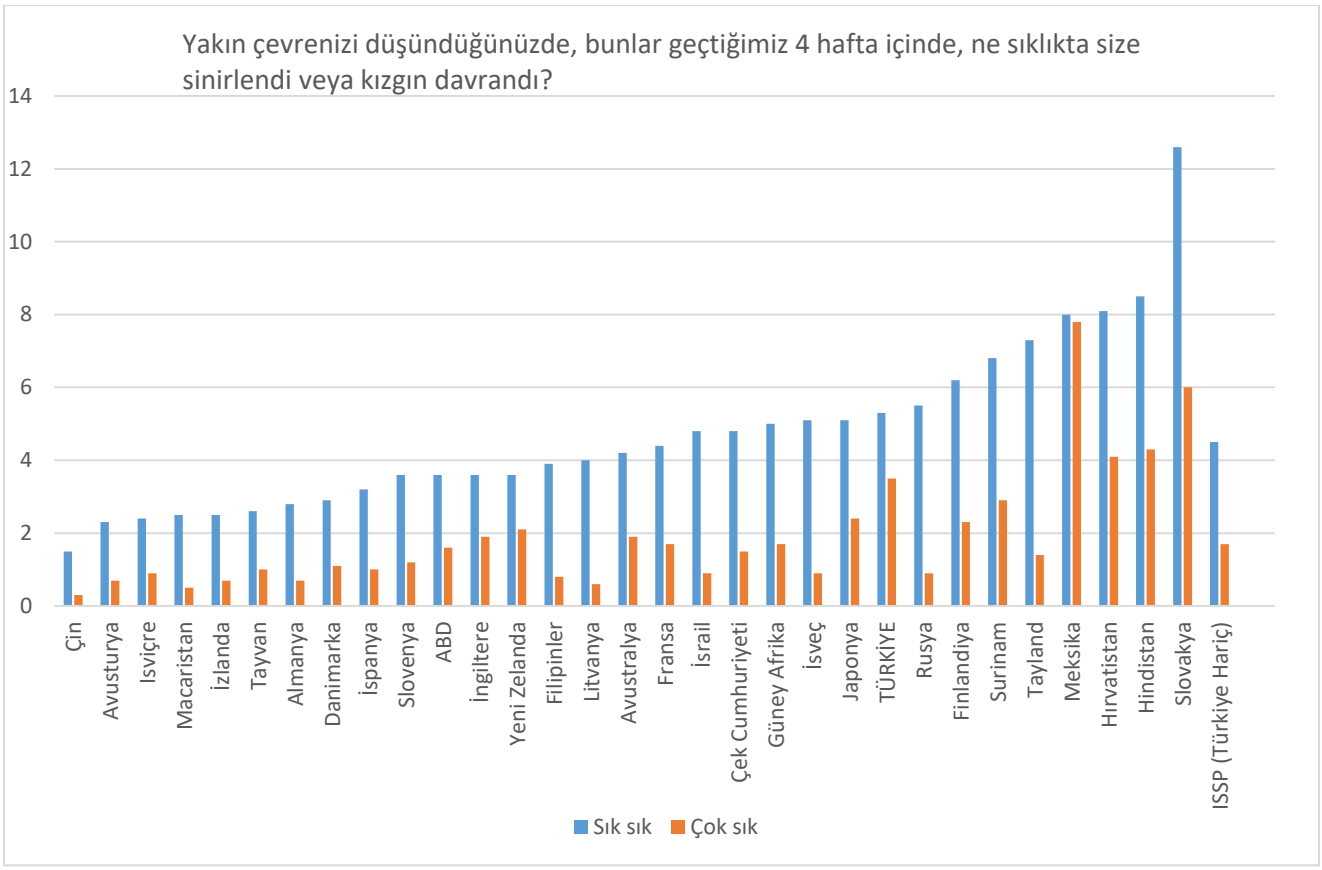
ÜLKE	Tablo 11: Genel anlamda, aile üyeleriniz, nasıl yaşadığınız veya özel hayatınızı nasıl düzenlediğiniz konusunda size baskı yapıyor mu?					Toplam
	Hayır, hiç	Evet, nadiren	Evet, bazen	Evet, sık sık	Evet, çok sık	
Almanya	79.7%	12.3%	6.6%	1.0%	.3%	100.0%
Avusturya	78.1%	12.0%	7.6%	1.8%	.5%	100.0%
İsviçre	71.8%	16.0%	10.0%	1.5%	.7%	100.0%
İspanya	70.9%	12.7%	12.6%	2.6%	1.1%	100.0%
Slovenya	68.0%	16.4%	12.5%	2.5%	.7%	100.0%
Fransa	60.8%	19.9%	15.1%	2.9%	1.3%	100.0%
Tayland	59.7%	19.0%	16.9%	3.6%	.8%	100.0%
Danimarka	58.1%	25.8%	12.8%	2.2%	1.1%	100.0%
Çin	58.1%	25.8%	13.1%	2.7%	.4%	100.0%
Filipinler	56.8%	22.5%	14.0%	4.9%	1.8%	100.0%
Güney Afrika	56.2%	15.1%	20.4%	5.6%	2.6%	100.0%
Surinam	55.1%	17.4%	20.8%	5.2%	1.5%	100.0%
İsveç	55.1%	27.0%	14.6%	2.4%	.9%	100.0%
Ingiltere	54.0%	21.3%	18.5%	3.5%	2.8%	100.0%
ABD	53.6%	20.5%	18.1%	4.6%	3.3%	100.0%
Rusya	53.4%	25.4%	16.1%	4.0%	1.1%	100.0%
Litvanya	50.7%	23.1%	18.9%	6.0%	1.3%	100.0%
Hırvatistan	49.4%	16.9%	21.1%	6.5%	6.1%	100.0%
Yeni Zelanda	49.2%	25.4%	19.0%	3.5%	2.8%	100.0%
Tayvan	49.1%	27.1%	18.4%	3.7%	1.6%	100.0%
Avustralya	48.8%	26.0%	18.9%	3.3%	3.0%	100.0%
Japonya	47.1%	28.6%	17.4%	4.6%	2.3%	100.0%
Izlanda	46.2%	29.9%	18.5%	3.8%	1.6%	100.0%
Macaristan	45.1%	33.7%	15.7%	5.0%	.6%	100.0%
TÜRKİYE	44.7%	28.6%	17.7%	5.6%	3.3%	100.0%
İsrail	42.7%	18.5%	27.7%	8.1%	3.0%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	42.2%	26.7%	24.7%	4.1%	2.3%	100.0%
Meksika	37.1%	26.4%	22.0%	5.6%	8.8%	100.0%
Hindistan	29.6%	35.3%	18.4%	10.8%	5.9%	100.0%
Finlandiya	18.9%	34.3%	35.6%	7.3%	4.0%	100.0%
Slovakya	12.9%	35.5%	37.3%	10.8%	3.6%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	22963	10015	7728	1892	901	43499
	52.8%	23.0%	17.8%	4.3%	2.1%	100.0%

ÜLKE	Tablo 12: Ailenizin, akrabalarınızın ve/veya arkadaşlarınızın sizden çok fazla talepleri olduğunu hissediyor musunuz?					Toplam
	Hayır, hiç	Evet, nadiren	Evet, bazen	Evet, sık sık	Evet, çok sık	
İspanya	73.2%	12.1%	11.3%	2.6%	.8%	100.0%
Almanya	71.8%	18.5%	8.3%	1.0%	.4%	100.0%
Avusturya	71.4%	14.9%	10.6%	2.1%	.9%	100.0%
Isviçre	69.1%	17.7%	11.1%	1.6%	.5%	100.0%
Slovenya	63.2%	20.5%	14.1%	1.7%	.6%	100.0%
Çin	61.5%	26.2%	10.3%	1.6%	.3%	100.0%
Fransa	59.9%	19.1%	16.4%	3.5%	1.0%	100.0%
ABD	59.5%	19.5%	15.1%	3.8%	2.1%	100.0%
İsveç	56.5%	26.1%	14.1%	2.5%	.7%	100.0%
Güney Afrika	54.9%	18.8%	18.9%	5.3%	2.1%	100.0%
Tayvan	54.9%	28.1%	13.9%	2.2%	.9%	100.0%
Litvanya	52.3%	22.6%	17.7%	6.3%	1.2%	100.0%
Izlanda	51.9%	27.3%	16.5%	3.0%	1.4%	100.0%
Ingiltere	51.8%	24.7%	17.7%	3.7%	2.1%	100.0%
Danimarka	50.4%	31.7%	14.4%	2.6%	1.0%	100.0%
Rusya	49.8%	27.2%	16.0%	5.9%	1.1%	100.0%
İsrail	48.9%	20.1%	24.1%	5.1%	1.9%	100.0%
Yeni Zelanda	48.4%	27.0%	19.7%	3.1%	1.8%	100.0%
Japonya	46.6%	30.3%	18.1%	3.5%	1.5%	100.0%
Avustralya	46.2%	29.1%	19.2%	2.9%	2.6%	100.0%
Filipinler	46.0%	30.2%	18.0%	4.6%	1.3%	100.0%
Hırvatistan	42.9%	19.8%	24.5%	7.0%	5.8%	100.0%
Meksika	38.3%	24.4%	20.4%	7.7%	9.2%	100.0%
Macaristan	36.0%	25.6%	31.9%	5.7%	.8%	100.0%
TÜRKİYE	35.5%	26.8%	25.1%	8.2%	4.3%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	35.4%	31.5%	26.5%	4.4%	2.2%	100.0%
Surinam	30.3%	21.2%	28.8%	15.0%	4.7%	100.0%
Hindistan	29.9%	35.1%	20.4%	10.6%	4.0%	100.0%
Finlandiya	28.7%	39.4%	25.4%	4.2%	2.2%	100.0%
Tayland	20.6%	15.4%	24.5%	23.9%	15.6%	100.0%
Slovakya	11.0%	33.3%	39.1%	13.6%	3.1%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	21826	10611	7859	2200	976	43472
	50.2%	24.4%	18.1%	5.1%	2.2%	100.0%

Aile, akrabalar, yakın arkadaşlar veya kısaca yakın çevresiyle olan ilişkileri açısından bireylerin Türkiye'de gergin, sıkıntılı veya zorlu denebilecek ilişkiler içine sıkça girdikleri görülmektedir (Çizelge 35). Türkiye bu tür ilişkiler açısından ISSP ülkelerinin ortalamasının üstüne bir düzeyde yer almaktadır. Ancak, Türkiye'de toplumun küçük bir kısmı (%3.5) bu tür gerginlik ve dargınlıkları çok sık yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu oran küçük olmakla birlikte, ISSP ülkeleri arasında sadece Meksika ve Slovakya'da bu oran Türkiye'dekinden daha yüksektir ve ISSP ortalamasının (%1.7) iki katıdır (Çizelge 35). Yine Türkiye'de yakın çevresiyle sık sık dargınlık ve gerginlik yaşadığını belirten oran çok küçük (%5.3) olmakla birlikte ISSP ortalamasının (%4.5) üzerindedir (Çizelge 35).

Bu ilişkilerin bir diğer yüzü olan gerginlik ve dargınlıktan uzak olan ilişkileri belirten etkinliklerden olan arkadaş ve yakınlarla birlikte yemek yemek, hoşça zaman geçirmek sıklığını sorguladığımızda Türkiye'nin ISSP ülkelerinin ortalamasının (%82.3) hafif altında bir sıklıkla (81%) bu tür etkileşimlere sahne olduğu görülmektedir (Tablo 13). Bu tür etkinlikleri Türkiye'de beş kişiden biri kadarı ayda iki-üç kez (%18.0) ve altı kişiden birisi de haftada birkaç kez (%15.0) yaptığını beyan etmiştir (Tablo 13). Bu ortamlarda hiç yeni arkadaş veya tanıdıklara sahip olmadığını söyleyen oranı Türkiye'de dört –beş denekten birisi mertebesinde (%22.3) olup altı denekten birisi olan (%14.6) ISSP ortalamasının bir hayli üzerindedir (Tablo 14). Bu tür toplumsal etkileşimler tanımadıklarına karşı güven duygusunun zaten az olduğu deneklerin yaşadığı Türkiye'de yeni tanışıklıklara pek olanak sağlamamaktaymış gibi görünmektedir. Ancak, Türkiye'nin bu konuda ISSP ülkeleri arasında yedinci sırada olmakla birlikte en ön safta olmadığı da bir gerçektir.

Çizelge 35: Yakın Çevrede Hissedilen Gerginlik / Kızgınlık

ÜLKE	Tablo 13: Üç veya daha fazla arkadaşınızla ya da aile üyelerinizden olmayan tanıdıklarınızla ne sıklıkta yemek-içmek için dışarı çıkıyorsunuz?								Toplam
	Her gün	Haftada birkaç kez	Haftada bir	Ayda iki üç kez	Ayda bir	Yılda birkaç kez	Daha ender	Hiç	
Rusya	1.2%	3.8%	6.7%	9.1%	8.8%	20.3%	13.2%	36.9%	100.0%
Güney Afrika	3.2%	5.7%	8.3%	12.8%	12.0%	8.5%	13.5%	36.0%	100.0%
Hindistan	11.7%	9.5%	5.7%	9.0%	7.0%	10.6%	16.5%	30.1%	100.0%
Litvanya	.8%	4.2%	8.5%	14.7%	15.0%	16.4%	11.5%	28.9%	100.0%
Surinam	2.4%	2.7%	3.8%	7.8%	10.3%	19.8%	25.0%	28.1%	100.0%
Tayland	2.3%	7.6%	6.2%	6.1%	7.6%	6.8%	35.4%	27.9%	100.0%
Macaristan	.7%	7.8%	9.0%	11.6%	9.9%	24.0%	11.6%	25.6%	100.0%
Hırvatistan	4.7%	9.5%	11.0%	11.4%	11.6%	15.3%	16.3%	20.3%	100.0%
ABD	1.1%	4.9%	9.7%	15.2%	15.7%	16.8%	17.2%	19.5%	100.0%
Çin	1.0%	9.0%	7.0%	17.1%	9.5%	20.3%	17.0%	19.2%	100.0%
TÜRKİYE	5.5%	15.0%	12.3%	18.0%	12.7%	8.9%	8.5%	19.0%	100.0%
İsrail	3.3%	14.2%	13.4%	16.6%	13.7%	13.4%	7.0%	18.5%	100.0%
Tayvan	1.5%	7.0%	9.8%	13.8%	17.2%	21.5%	11.0%	18.2%	100.0%
Fransa	.8%	6.1%	9.7%	16.4%	11.9%	24.1%	13.4%	17.4%	100.0%
Filipinler	2.7%	6.6%	11.3%	7.4%	16.0%	10.0%	28.9%	17.1%	100.0%
Meksika	3.2%	13.6%	13.6%	14.9%	18.0%	11.2%	9.6%	15.9%	100.0%
İspanya	3.5%	12.0%	22.4%	13.7%	12.0%	12.5%	8.1%	15.7%	100.0%
Ingiltere	.4%	3.0%	11.9%	15.3%	16.1%	22.7%	17.4%	13.1%	100.0%
Avustralya	.1%	4.2%	12.2%	17.6%	15.2%	23.4%	14.8%	12.6%	100.0%
İsveç	.1%	2.0%	3.2%	10.4%	14.6%	26.3%	30.8%	12.6%	100.0%
Japonya	0.0%	2.1%	3.3%	15.4%	16.5%	37.9%	13.6%	11.2%	100.0%
Finlandiya	.4%	2.2%	4.9%	9.4%	11.7%	27.7%	33.1%	10.7%	100.0%
Yeni Zelanda	.7%	5.1%	12.8%	17.0%	15.8%	23.6%	14.9%	10.2%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	1.6%	6.8%	15.9%	19.7%	19.9%	15.8%	11.1%	9.3%	100.0%
Izlanda	.3%	2.7%	5.4%	15.6%	15.0%	27.3%	24.8%	9.0%	100.0%
Danimarka	.4%	3.7%	4.7%	15.1%	16.1%	27.6%	23.9%	8.5%	100.0%
Isviçre	1.1%	9.7%	15.9%	18.6%	18.9%	18.1%	10.3%	7.4%	100.0%
Slovakya	2.6%	18.4%	26.1%	17.6%	14.1%	8.4%	5.4%	7.4%	100.0%
Slovenya	8.3%	18.5%	22.8%	13.8%	12.1%	8.6%	9.5%	6.3%	100.0%
Avusturya	1.1%	11.5%	16.6%	24.3%	16.0%	16.3%	8.1%	6.2%	100.0%
Almanya	.5%	5.9%	14.4%	21.8%	18.8%	19.1%	14.7%	4.7%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	882	3197	4642	6353	5935	8016	6999	7764	43240
	2.0%	7.3%	10.6%	14.5%	13.6%	18.3%	16.0%	17.7%	100.0%

ÜLKE	Tablo 14: Bu ortamlarda, ne sıklıkta yeni arkadaşlar ediniyorsunuz veya yeni birileriyle tanışıyorsunuz?					Toplam
	Hiç	Nadiren	Bazen	Sık sık	Çok sık	
Litvanya	27.8%	31.8%	34.5%	5.7%	.3%	100.0%
Macaristan	27.2%	36.3%	27.1%	8.0%	1.3%	100.0%
Hindistan	27.1%	31.9%	22.1%	11.6%	7.3%	100.0%
Rusya	26.7%	41.5%	25.9%	5.3%	.5%	100.0%
Tayvan	24.1%	38.7%	27.6%	7.6%	1.9%	100.0%
Avusturya	23.1%	39.3%	31.9%	5.4%	.3%	100.0%
TÜRKİYE	22.3%	43.7%	25.9%	6.3%	1.8%	100.0%
Tayland	19.1%	42.4%	24.0%	11.0%	3.5%	100.0%
Danimarka	17.7%	47.9%	29.1%	4.2%	1.0%	100.0%
Japonya	16.8%	49.0%	30.2%	3.4%	.5%	100.0%
Almanya	14.9%	48.0%	32.1%	4.5%	.5%	100.0%
İspanya	14.2%	35.0%	38.5%	10.0%	2.2%	100.0%
Surinam	14.1%	37.3%	30.3%	13.4%	4.9%	100.0%
Güney Afrika	14.0%	31.0%	40.8%	11.1%	3.1%	100.0%
İsveç	13.6%	49.8%	32.6%	2.8%	1.2%	100.0%
İngiltere	13.2%	39.0%	40.6%	5.6%	1.6%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	13.1%	42.3%	38.9%	5.1%	.6%	100.0%
Fransa	12.8%	33.7%	45.6%	6.5%	1.4%	100.0%
Çin	12.2%	49.7%	28.6%	9.0%	.6%	100.0%
İsviçre	12.1%	40.2%	36.8%	9.2%	1.7%	100.0%
Slovakya	11.8%	40.6%	35.7%	9.3%	2.6%	100.0%
İzlanda	11.2%	49.2%	32.5%	5.8%	1.4%	100.0%
Avustralya	10.6%	42.0%	41.0%	5.6%	.8%	100.0%
Hırvatistan	10.3%	32.0%	42.2%	11.8%	3.6%	100.0%
Slovenya	10.3%	36.7%	40.4%	10.2%	2.3%	100.0%
İsrail	10.3%	29.2%	43.5%	13.6%	3.3%	100.0%
Finlandiya	10.3%	42.2%	39.5%	6.4%	1.6%	100.0%
ABD	9.2%	31.5%	44.0%	10.1%	5.2%	100.0%
Meksika	8.0%	37.8%	28.5%	15.5%	10.2%	100.0%
Yeni Zelanda	7.6%	38.7%	45.0%	7.1%	1.6%	100.0%
Filipinler	3.1%	51.7%	27.8%	14.3%	3.0%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	5231	14529	12347	2940	755	35802
	14.6%	40.6%	34.5%	8.2%	2.1%	100.0%

Toplumsal Bağlar: Kişilerarası İkincil Grup İlişkileri

Sıradan bir iş gününde bu kişileri tanıyıp tanımadıklarından bağımsız olarak kaç kişiyle iletişim kurdukları sorulduğunda deneklerin verdiği yanıtlara göre Türkiye (%39.4) hemen Çin'in (%41.1) arkasından ve Macaristan'ın (%39.0) önünde, tüm ISSP ülkeleri arasında ikinci sıradadır (Tablo 15). Türkiye'deki bu iletişim düzeyi düşüklüğü kısmen kadın deneklerin verdiği yanıtlardan kaynaklanmaktadır (Tablo 15.a).[††] Kadınların yarıya yakını (%47.6) günde 0 ila 4 kişiyle iletişim kurduğunu ifade etmiştir; aynı oran erkekler için üçte birden azdır (%30.9) (Tablo 15.a). Neredeyse dört erkek denekten birsi (%24.1) günde 20 kişiden daha fazla kimseyle iletişim kurduğunu belirtirken, aynı oran kadınlar için onda bir (%11.7) civarındadır (Tablo 15.a). Kadınların işgücüne katılımının erkeklere oranla fevkalade düşük olması (kadınlarda %30, erkeklerde %70 civarı) bu sonucun ortaya çıkmasında bir etkenmiş gibi düşünülmelidir. Ayrıca, eğitim düzeyi de iletişimsizliği açıklamakta önemli bir etkendir. Okur- yazar olmayan denekler, ister kadın ister erkek olsunlar, hemen hemen aynı düzeyde (%50 civarında) sıradan bir günde 0 – 4 kişiyle iletişim kurduklarını belirtmektedirler. Aynı oran hem erkek hem kadın denekler için üniversite mezunlarında üç üniversite mezunu denekten biri düzeyine inmektedir. Burada belirtmek isteriz ki sıradan bir işgününde yapılan görüşmelerin çoğunun yüz yüze olması keyfiyeti sadece Türkiye için söz konusu değilmiş gibi görülmektedir (Çizelge 36). Nitekim, bu hususta Türkiye'deki deneklerin verdiği yanıtlar ISSP ülkeleri ortalaması civarındadır.

Türkiye'deki deneklerin belirttiğine göre, aile üyeleri, özellikle ebeveynlerle günlük görüşme sıklığı sıralamasında, ISSP ülkeleri arasında, çok açık ara ilk sıradadır (Çizelge 37). Erkek ve kız kardeşlerle görüşme sıklığı sorulduğunda Türkiye'deki deneklerden alınan yanıtlar ISSP ülkeleri arasında Türkiye'yi, Hindistan ve Tayland'ın arkasından, Filipinler'le hemen hemen aynı oranda (%33) olan "her gün" yanıtıyla üçüncü sıraya koymaktadır (Çizelge 38). En sık görüştüğünüz en az 18 yaşında olan yetişkin çocuğunuzla yüz yüze veya telefonla, internet üzerinden veya diğer iletişim araçlarını kullanarak ne sıklıkta görüştükleri sorulduğunda Türkiye'den alınan yanıtlar ülkeyi Hırvatistan'ın arkasından ve İsrail'in açık ara ile önünde tüm ISSP ülkeleri arasında ikinci sıraya koymaktadır (Çizelge 39). Bu kez ilk sıralardaki ISSP ülkeleri değişmekle birlikte Türkiye'nin ilk sıralardaki konumu yine aynı kalmış bulunmaktadır. Deneklerin eşleri veya hayat arkadaşları, anne ve babaları, kardeşleri ya da yetişkin çocukları dışındaki en sık görüştükleri bir diğer aile üyesiyle yüz yüze veya telefonla, internet üzerinden veya diğer iletişim araçlarını kullanarak ne sıklıkta görüştükleri sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin Hindistan'ın arkasından, yine Filipinler'le hemen hemen aynı oranda (%31) her gün yanıtı vererek tüm ISSP ülkeleri arasında ikinci sırada geldikleri görülmektedir (Çizelge 40). En sık görüştüğünüz en yakın arkadaşınızla yüz yüze veya telefonla, internet üzerinden veya diğer iletişim araçlarını kullanarak ne sıklıkta görüştükleri sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin verdiği yanıtların sıklığı azalarak ülke tüm ISSP ülkeleri arasında sekizinci sıraya gerilemektedir (Çizelge 41). Aile dışına çıkıldığında yakın arkadaşlar gibi kimselerle olan bağların daha gevşek bir hal aldığı ve görüşme sıklığı her günden haftada birkaç keze doğru meylettiği anlaşılmaktadır. Görüştükleri bütün aile üyelerini ve yakın arkadaşlarıyla görüşmelerinin ne kadarını

[††] Benzer bir bulgu için bakınız Çarkoğlu ve Cenker (2011b).

mesajlaşma, cep telefonu ya da interneti kullanan diğer iletişim araçlarıyla gerçekleştirdiklerini sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin bu iletişim araçlarının hemen hemen hepsini kullanarak mesajlaştıkları anlaşılmaktadır (Çizelge 42). Bu durumda ebeveynleri, kardeşleri veya 18 yaşını geçmiş çocuklarıyla çok farklı mekanlarda ikamet etseler bile temaslarının günlük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de toplumsal bağlar içinde aile bağlarının en sıkı nitelikte olduğu bir kez daha bu sorulara alınan yanıtlarla ortaya çıkmış bulunmaktadır.

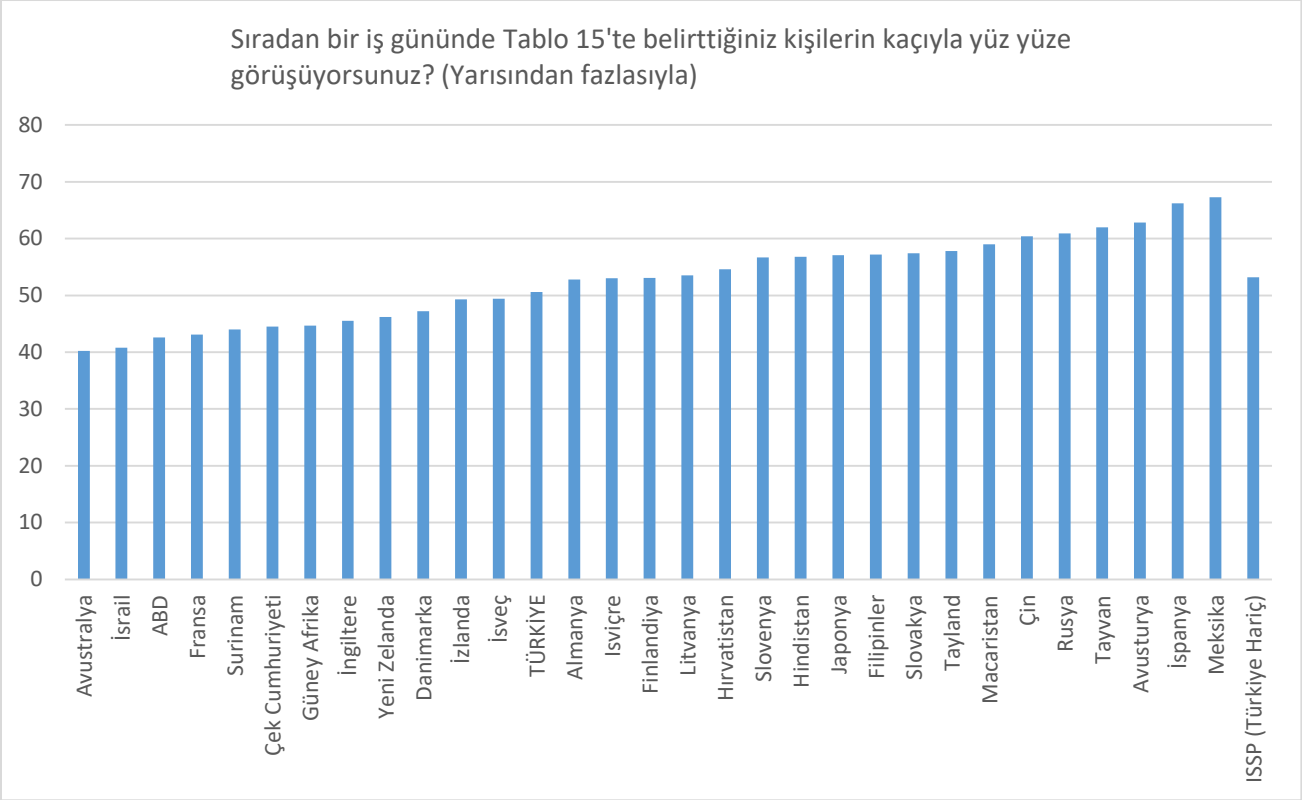
Türkiye'de toplumsal ilişkilerin ülke sınırlarını aşabilecek bir içerikte olmadığı da ayrıca yabancı dil bilgisi sorgulandığında ortaya çıkmaktadır. ISSP ülkeleri arasında en az yabancı dil bilen ülkeler arasında dört denekten birisinin sadece bir dil bildiği yanıtıyla 10. sırada yer almaktadır (Çizelge 43). Bu durumda toplumsal bağlar kurma konusunda tanımadığı kişilerle, bir yabancı dil kullanarak iletişim kurabilecek denek oranı zaten dört – beş denekten birisi düzeyinde olan Türkiye'de yabancı ülkeler konusunda fazla bir bilgi ve merak olabileceği sonucunu çıkartabilmek de mümkün değildir. Bu açıdan Çin, Japonya, Meksika, Rusya ve Macaristan gibi ülkelerle benzer konumda gibi görünen Türkiye'de içe kapanıklık (*parochialism*), yabancı korkusu ve düşmanlığı gibi değerlerin yüksek düzeyde ölçülüyor olması da şaşırtıcı değildir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009).

ÜLKE	Tablo 15: Sıradan bir iş gününde bu kişileri tanıyıp tanımadığınızdan bağımsız olarak kaç kişiyle iletişim kurduğunuzu belirtiniz.						Toplam
	0-4 kişi; ES, HU, TW: Hiç kimse / 1-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100 veya daha fazla	
Çin	41.1%	27.4%	18.9%	8.1%	3.0%	1.5%	100.0%
TÜRKİYE	39.4%	25.2%	17.7%	10.7%	3.8%	3.2%	100.0%
Macaristan	39,0%	29.7%	21.6%	8.9%	.7%	.1%	100.0%
Litvanya	36.0%	32.7%	22.2%	7.3%	1.3%	.4%	100.0%
Güney Afrika	33.7%	24.3%	18.2%	14.6%	6.4%	2.8%	100.0%
Finlandiya	31.2%	24.7%	21.4%	16.9%	4.4%	1.4%	100.0%
Surinam	29.9%	25.2%	20.7%	13.2%	5.8%	5.1%	100.0%
Hindistan	29.3%	36.4%	21.0%	8.3%	2.0%	2.9%	100.0%
Fransa	28.1%	28.3%	19.3%	16.8%	4.6%	2.8%	100.0%
Rusya	27.4%	31.6%	25.8%	11.4%	2.8%	1.0%	100.0%
Japonya	27.1%	28.1%	23.1%	16.4%	4.0%	1.4%	100.0%
İsveç	25.5%	22.6%	21.6%	22.7%	5.0%	2.6%	100.0%
Ingiltere	25.0%	26.5%	23.0%	16.4%	5.3%	3.8%	100.0%
Slovenya	23.8%	25.1%	23.8%	17.0%	6.9%	3.5%	100.0%
Avustralya	23,7%	24.2%	24.1%	18.6%	5.6%	3.8%	100.0%
Filipinler	22.9%	26.8%	21.3%	18.1%	6.2%	4.7%	100.0%
Slovakya	20.9%	36.0%	23.6%	13.9%	2.9%	2.6%	100.0%
Danimarka	20.6%	28.0%	24.6%	20.1%	4.6%	2.0%	100.0%
Çek Cumhuriyeti	19.8%	26.9%	27.7%	17.7%	4.9%	2.9%	100.0%
ABD	19.3%	26.8%	22.9%	19.2%	5.7%	6.0%	100.0%
Almanya	19.0%	23.4%	23.5%	21.6%	7.9%	4.5%	100.0%
Tayland	18.3%	28.0%	28.2%	19.6%	4.7%	1.2%	100.0%
Hırvatistan	18.0%	29.4%	28.0%	14.6%	4.1%	6.0%	100.0%
Meksika	17.6%	32.7%	27.0%	13.4%	4.8%	4.4%	100.0%
Yeni Zelanda	17.6%	21.2%	23.5%	26.0%	7.3%	4.5%	100.0%
Avusturya	17.3%	27.9%	25.5%	17.9%	8.1%	3.2%	100.0%
Isviçre	14.8%	25.5%	27.0%	22.3%	6.7%	3.7%	100.0%
İspanya	14.1%	23.2%	28.6%	21.9%	7.8%	4.4%	100.0%
Izlanda	13.9%	25.8%	26.3%	25.0%	7.2%	1.9%	100.0%
İsrail	12.5%	19.5%	24.3%	26.1%	11.4%	6.2%	100.0%
Tayvan	10.6%	25.7%	31.0%	21.0%	6.5%	5.3%	100.0%
ISSP (Türkiye Hariç)	10439	11534	10080	7156	2251	1339	42799
	24.4%	26.9%	23.6%	16.7%	5.3%	3.1%	100.0%

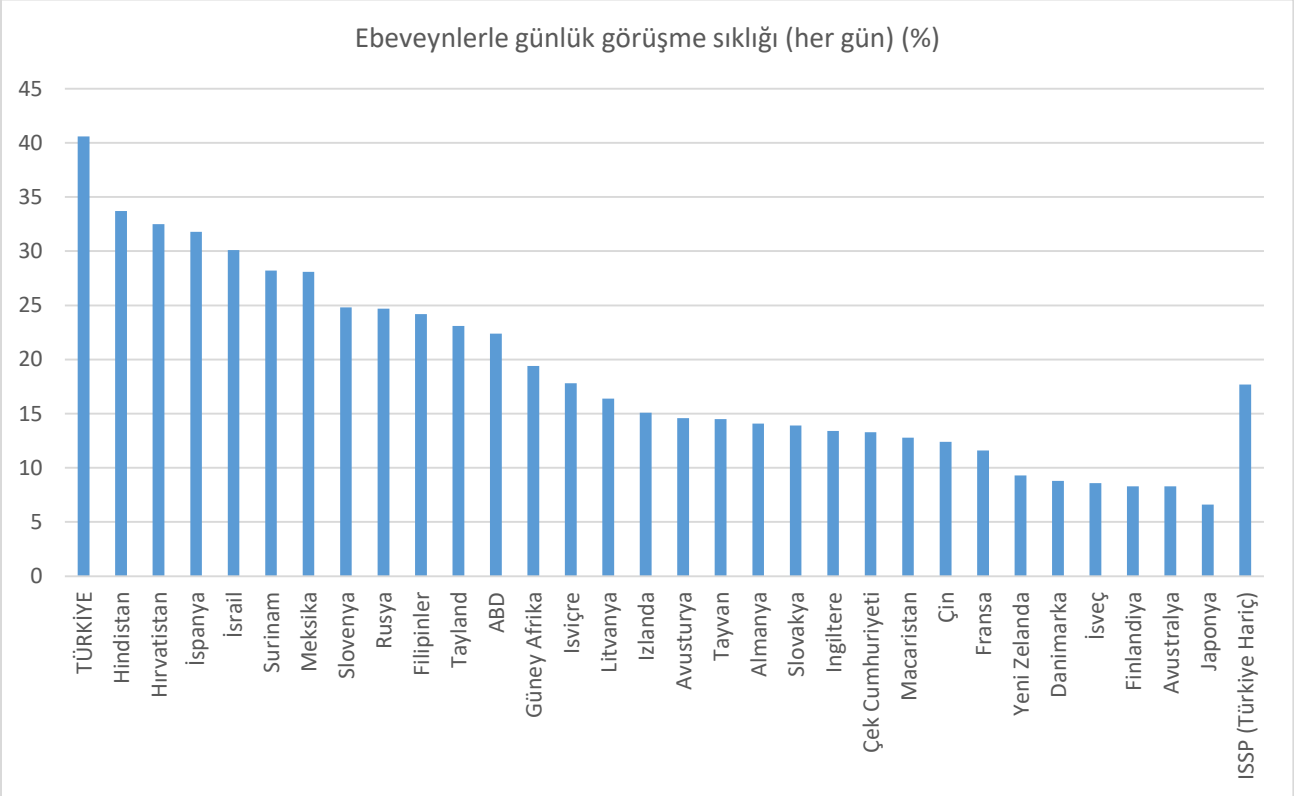
Tablo 15.a: Cinsiyet Farklarına göre Günlük İletişim

Soru ve yanıtları			Cinsiyet		Toplam
			Erkek	Kadın	
Sıradan bir iş gününde bu kişileri tanıyıp tanımadığınızdan bağımsız olarak kaç kişiyle iletişim kurduğunuzu belirtiniz.	0-4 kişi	Sayı	223	354	577
		% - Cinsiyet	30,9%	47,6%	39,4%
	5-9	Sayı	177	193	370
		% - Cinsiyet	24,5%	25,9%	25,3%
	10-19	Sayı	149	110	259
		% - Cinsiyet	20,7%	14,8%	17,7%
	20-49	Sayı	94	63	157
		% - Cinsiyet	13,0%	8,5%	10,7%
	50-99	Sayı	40	15	55
		% - Cinsiyet	5,5%	2,0%	3,8%
	100 veya daha fazla	Sayı	38	9	47
		% - Cinsiyet	5,3%	1,2%	3,2%
Toplam		Sayı	721	744	1465
		% - Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%
Korelasyon (Cramer V'si = 0.22)		0.99 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı			

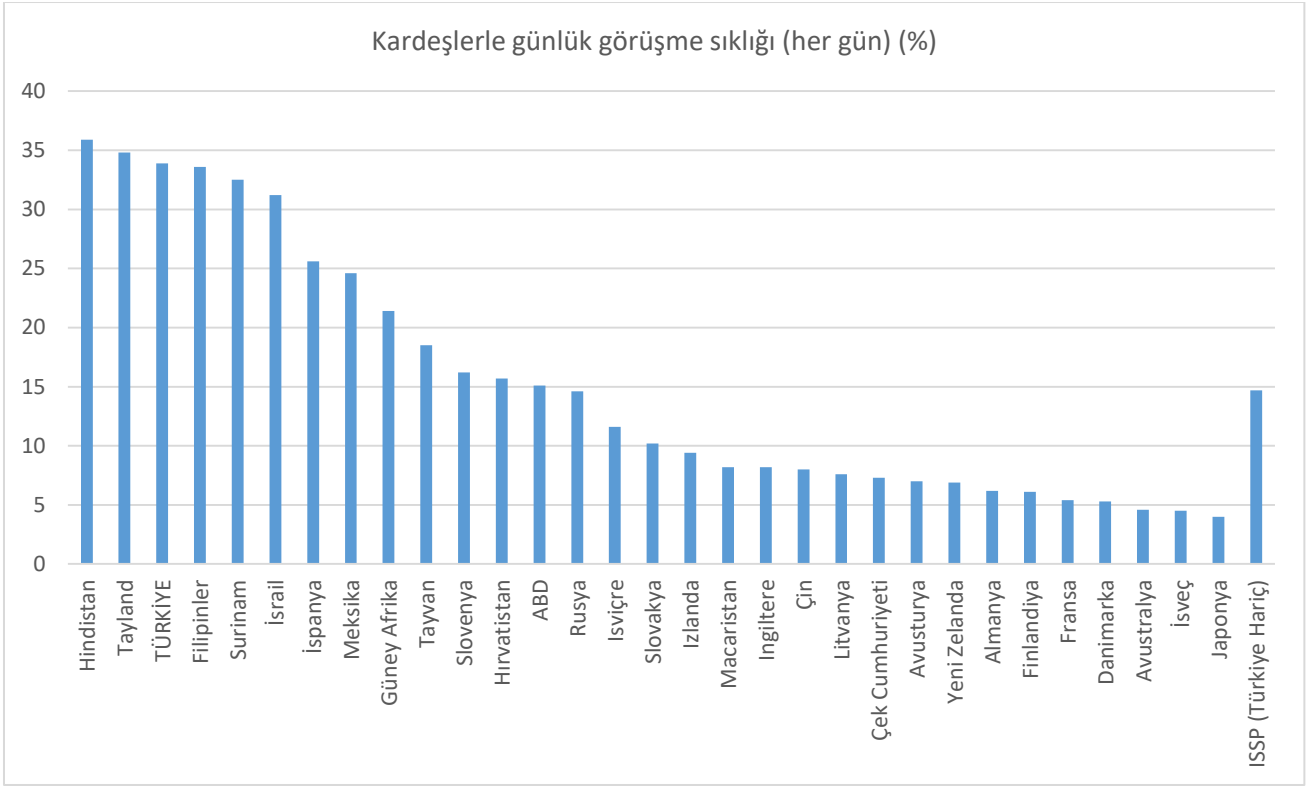
Çizelge 36: Yüz yüze Görüşme Sıklığı

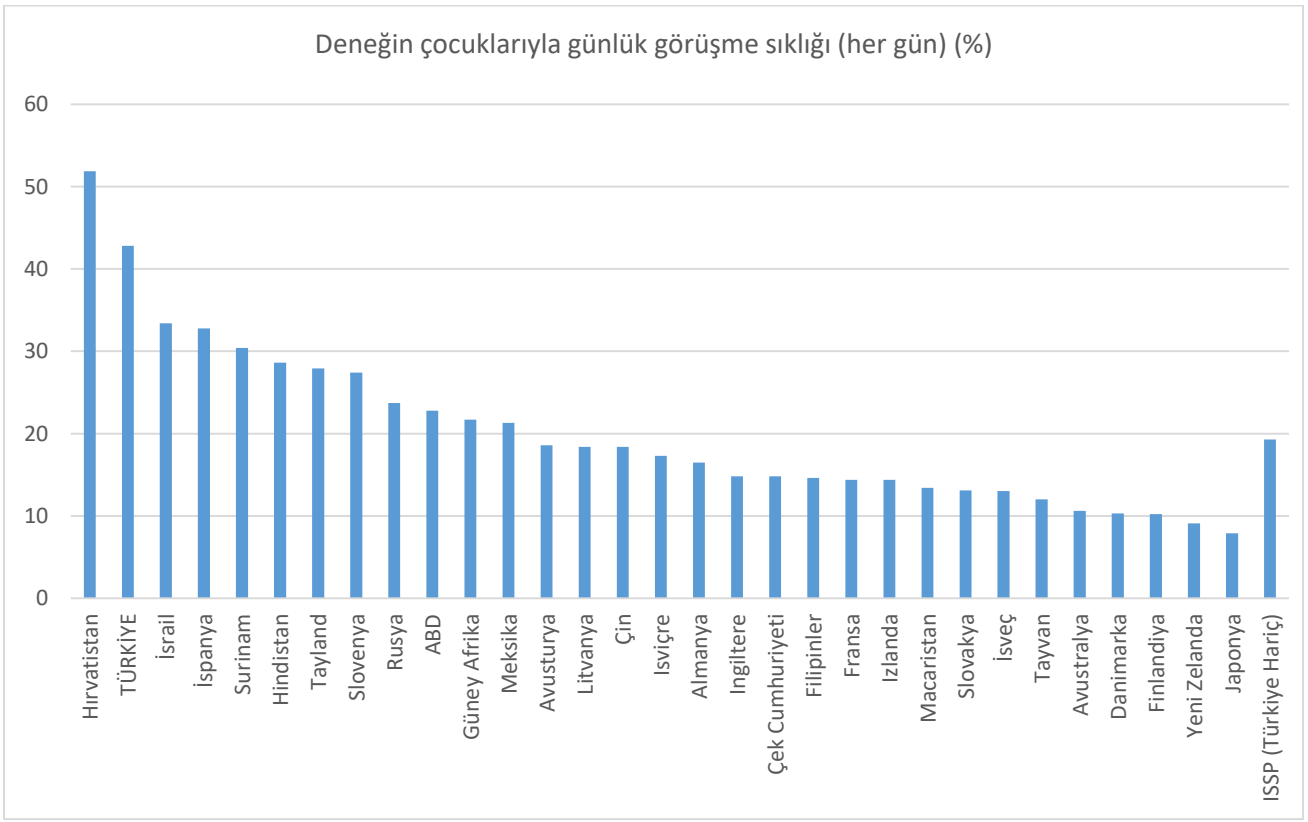
Çizelge 37: Ebeveynlerle Hergün görüşme sıklığı

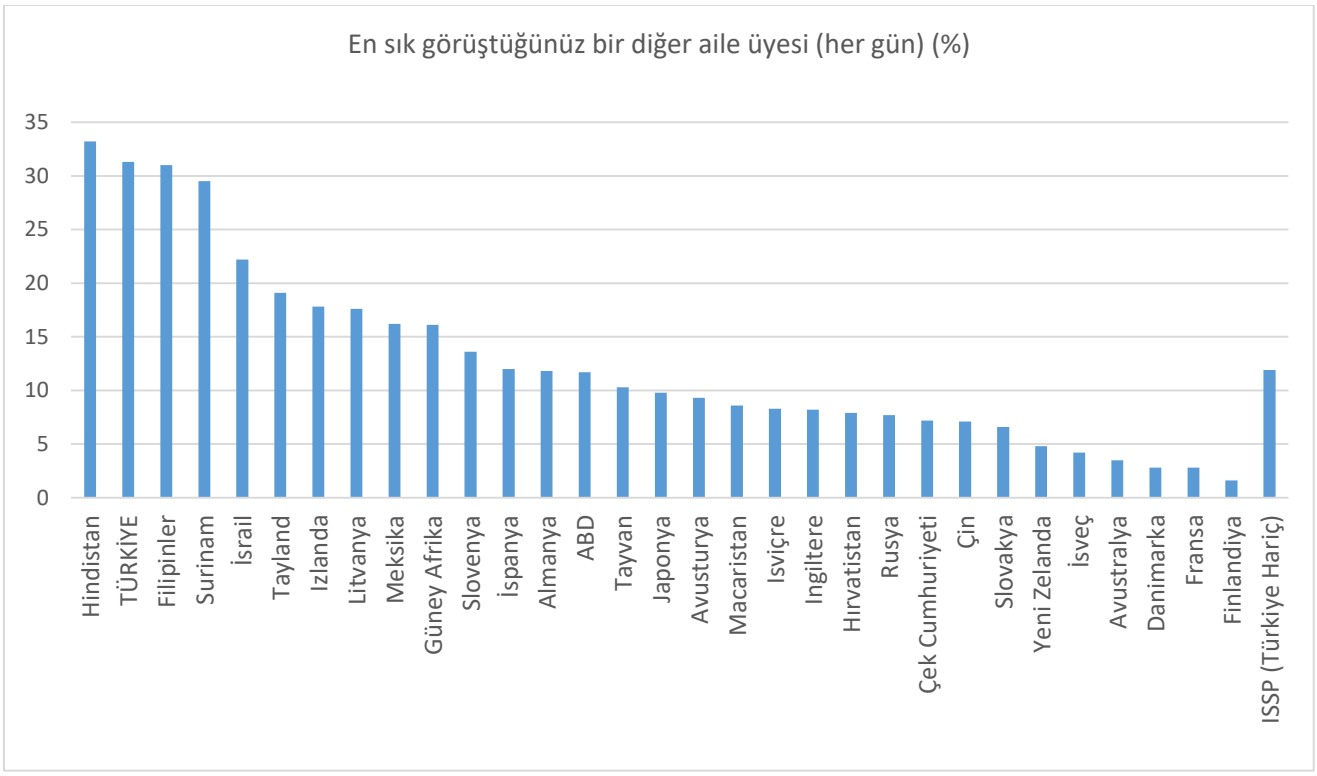
Çizelge 38: Kardeşlerle Günlük Görüşme Sıklığı

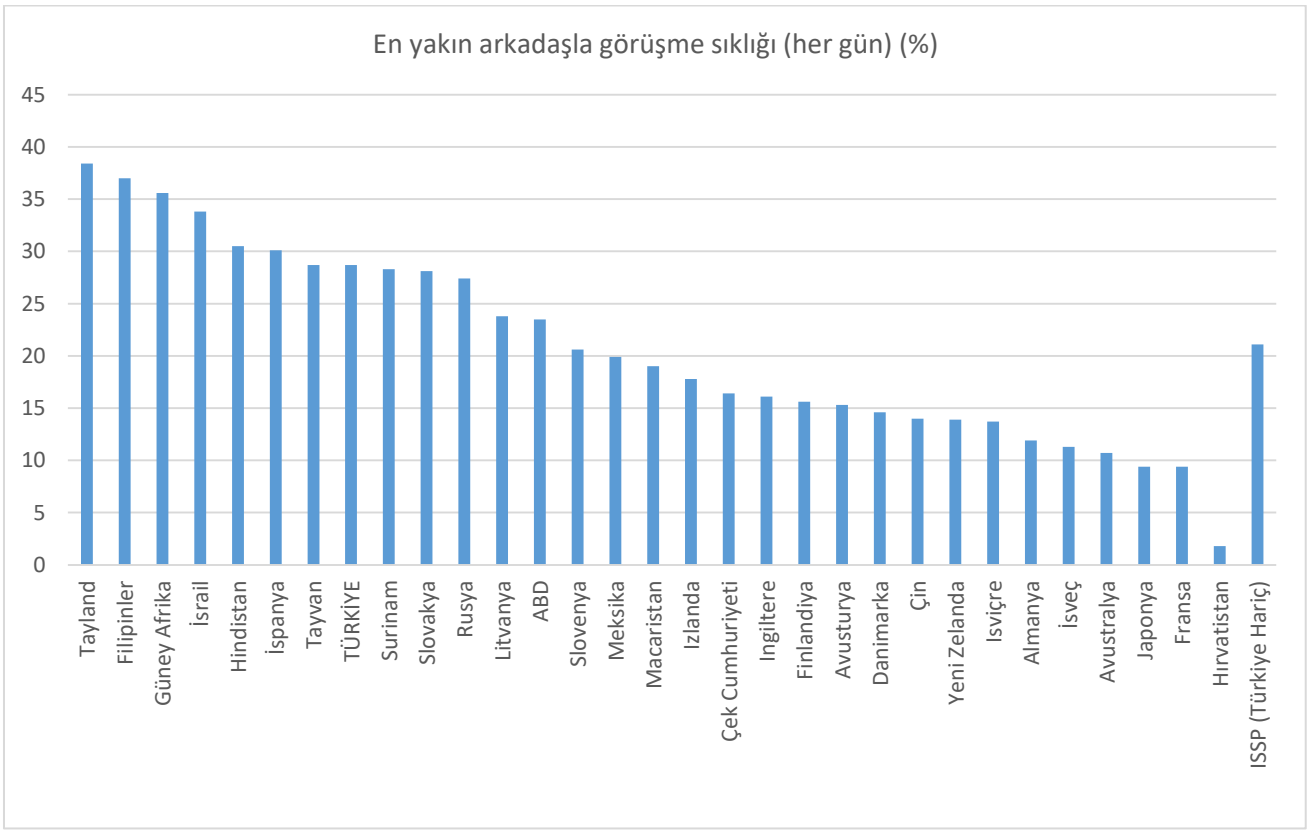
Çizelge 39: Çocuklarla Günlük Konuşma Sıklığı

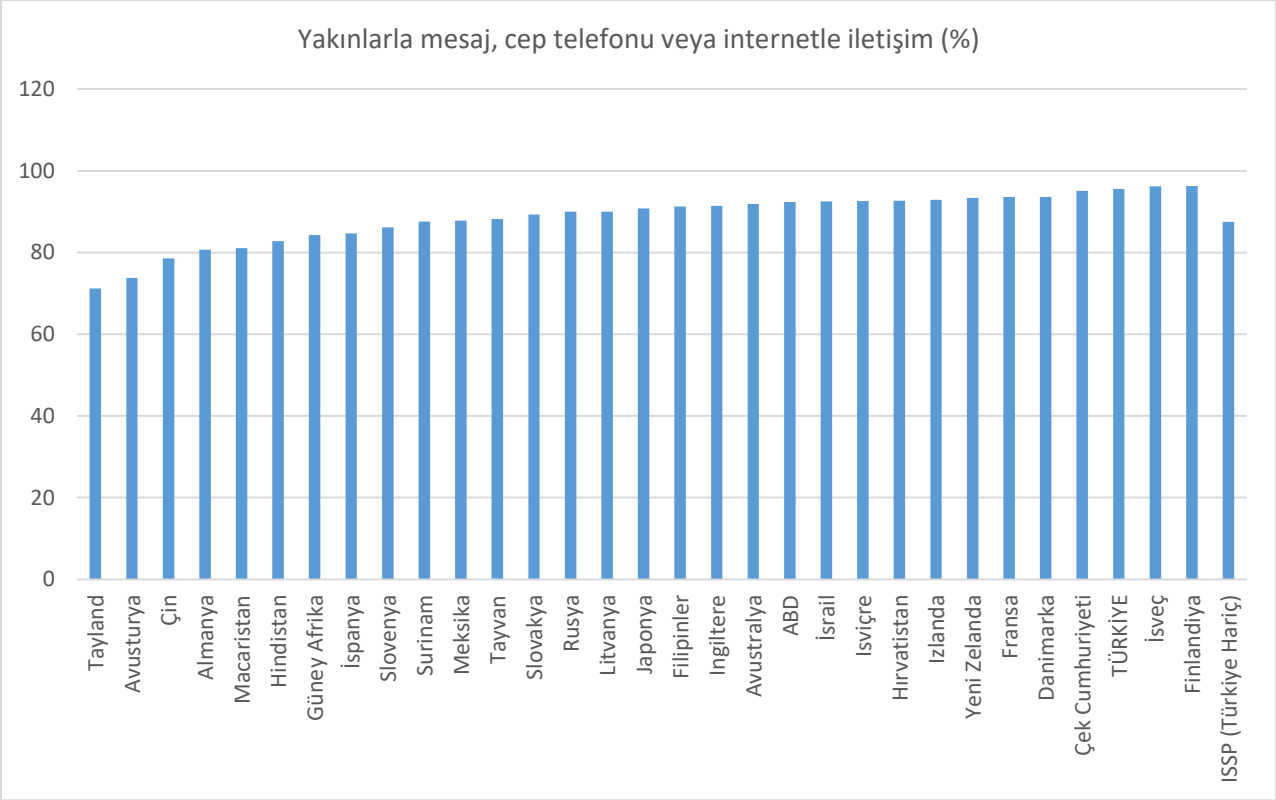
Çizelge 40: Akrabalarla Günlük Görüşme Sıklığı

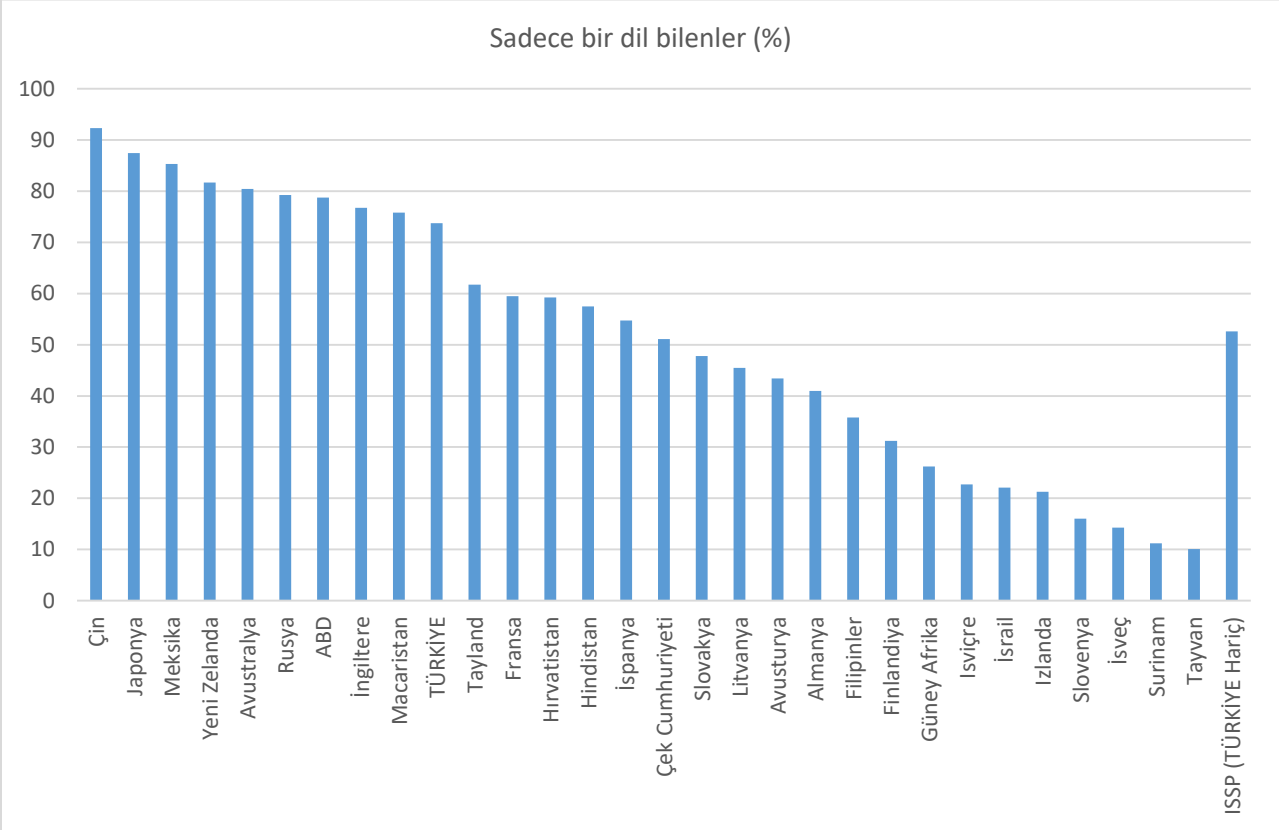
Çizelge 41: En Yakın Arkadaşlar Günlük Konuşma Sıklığı

Çizelge 42: Yakınlarla Günlük Görüşmede Kullanılan Araçlar

Çizelge 43: Dil Bilgisi (Bir dil bilen oranı, %)

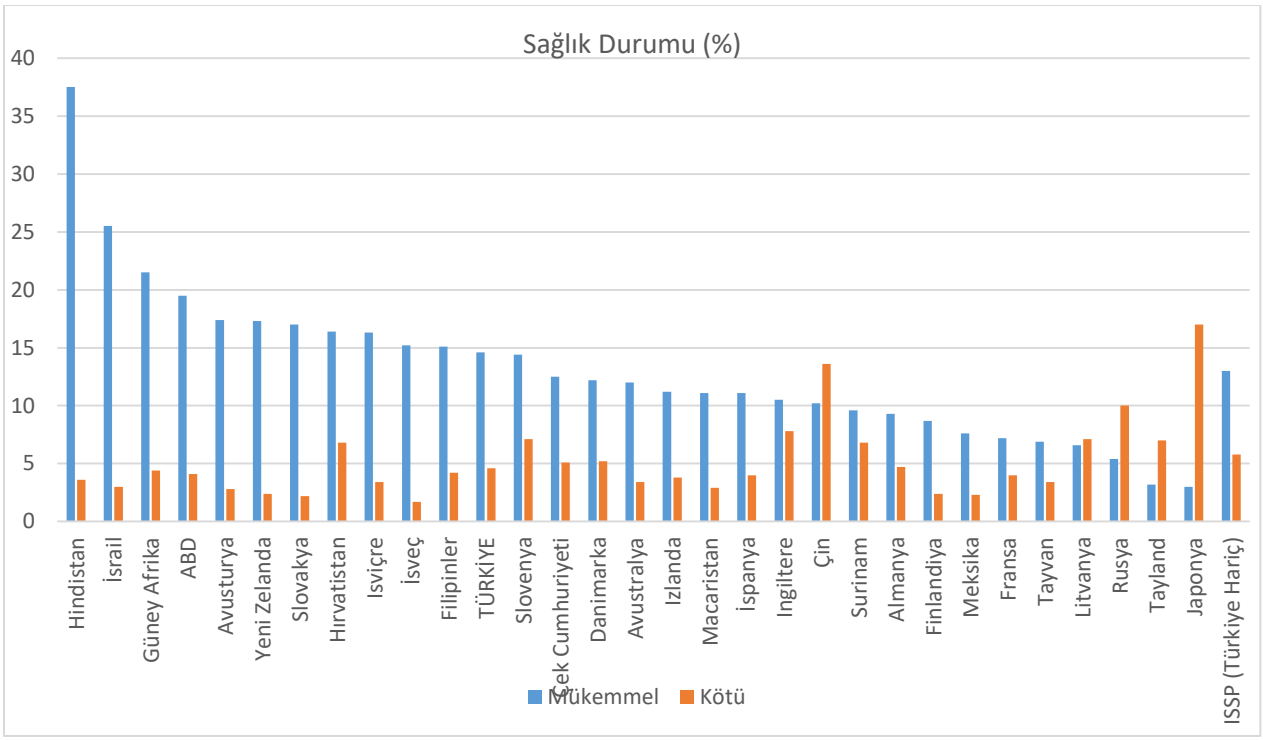
Sağlık, Zorluklarla Boğuşma ve Mutluluk Düzeyleri

Genel olarak, sağlıklarının nasıl olduğu sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin ISSP ülkeleri ortalamasının üzerinde iyi olduğu biçiminde yanıt verdikleri görülmektedir (Çizelge 44). Gençlerin nüfus içerisindeki oranının yüksek olmasını dikkate aldığımızda bu durum şaşırtıcı değildir. Türkiye'de sağlığının mükemmel olduğunu belirtenler altı denekten birisi düzeyinde (%14.6) olup, ISSP ülkeleri arasında 12. sırada yer almaktadırlar (Çizelge 44). Türkiye'de sağlığının kötü olduğunu belirtenler de (%4.6) ISSP ortalamasının (%5.8) altında bir düzeyde bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'deki deneklere kendilerini ne sıklıkta mutsuz ve sıkıntılı hissettikleri sorulduğunda "hiç" yanıtını veren beş denekten birisi düzeyinde (%20.7) olup, ISSP ülkelerinin listesinin sonunda yer almaktadır (Çizelge 45). Bu durumda çeşitli ölçülerde sıkıntılı ve mutsuz hisseden denek oranı Türkiye'de %80 civarında olup, tüm ISSP ülkelerinden daha yüksek bir düzeyde bulunmaktadır. Yine Türkiye'deki deneklere ne sıklıkta zorlukların üst üste geldiğini ve onlarla başa çıkamadıkları gibi bir hisse kapıldıkları sorulduğunda "hiç" yanıtını verenlerin oranı dört denekten birisi düzeyinde olup (%23.8) tüm ISSP ülkeleri arasında en düşük seviyede yer almaktadır (Çizelge 46).Bu durumda Türkiye'de dört denekten üçü çeşitli sıklıklarda zorluklarla baş edemediği duygusuna kapıldığını belirterek bu ölçü açısından ISSP ülkeleri arasında ilk sıraya oturmaktadır. Buna rağmen hayattaki hedeflerine ulaşmanın kendisi için kolay olduğuna "tamamen inanan" denek oranı on denekten birisi (%9.6) düzeyinde olup, bu oranla Türkiye ISSP ülkeleri arasında yedinci sırada yer almaktadır (Çizelge 47). Ancak, bu ifadeyi kısmen veya tamamen yanlış bulan deneklerin oranları da Türkiye'de ISSP ortalamasının üzerindedir (Çizelge 47).

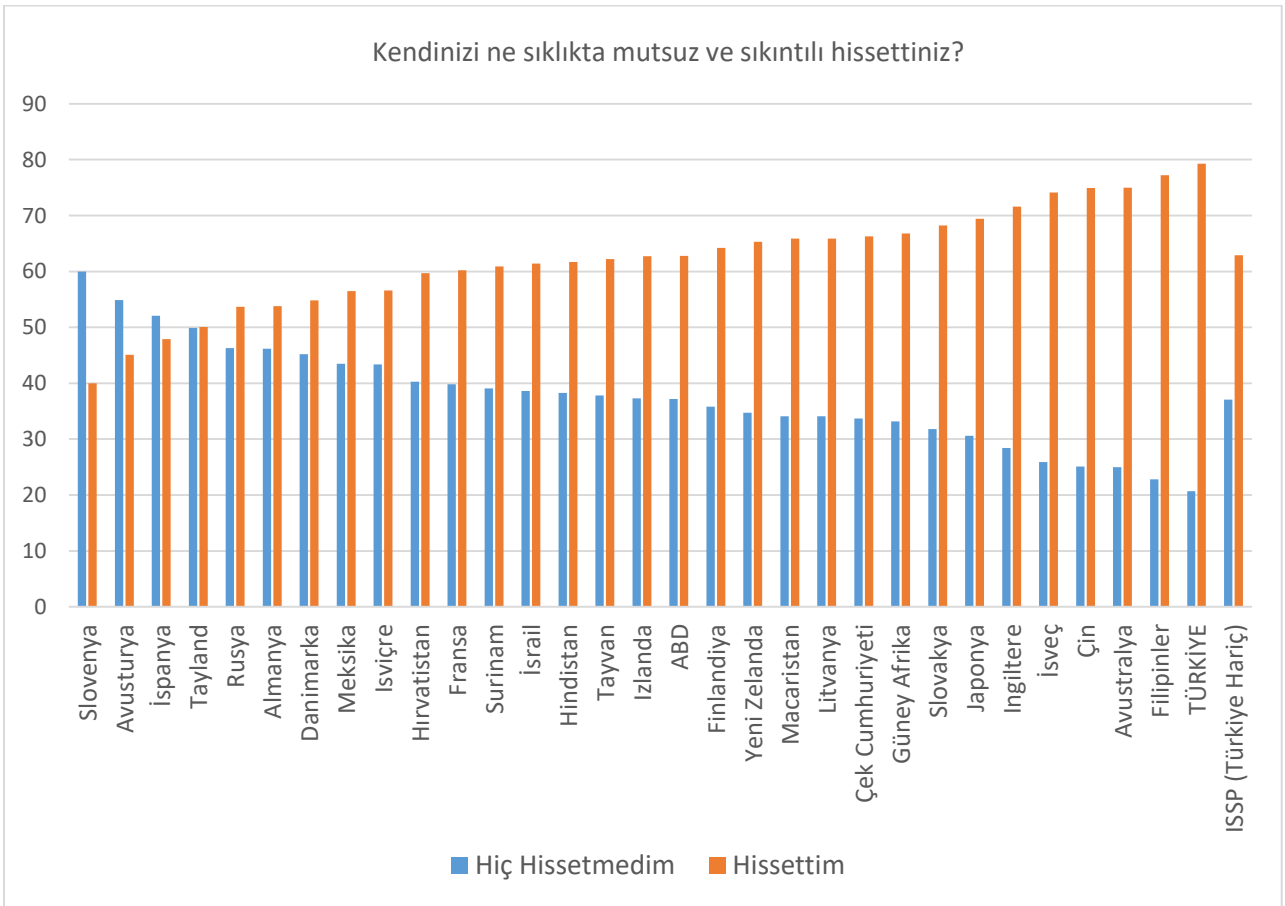
Türkiye'deki denekler bir bütün olarak düşünüldüğünde hayatlarından ne derece memnuniyet duydukları sorulduğunda tüm ISSP ülkeleri içinde orta sıralarda (12. sırada) yer almaktadırlar (Çizelge 48). Ancak, Çizelge 48 ve verilerin dağılımı daha yakından incelendiğinde altı denekten birisi (%15.3) Türkiye'de hayatından çeşitli ölçülerde memnuniyetsizlik duyduğunu belirtirken, bu kategorilerdeki ISSP ortalamasından (%9.5) onun 1.5 katı kadar yüksek bir düzeyde olduklarını da ifade etmiş bulunmaktadırlar.

Aynı hanede yaşayan ve hane gelirine katkıda bulunan bütün üyelerin tüm gelir kaynakları dâhil olmak üzere, hane halklarının toplam geliri düşünüldüğünde, iki yakalarını bir araya getirmenin ne kadar kolay veya zor olduğu sorulduğunda Türkiye'de beş denekten birisi (%19.5) çok zor yanıtı vererek tüm ISSP ülkeleri arasında Tayland'dan sonra ve Japonya'dan önce altıncı sıraya yerleşmektedirler (Çizelge 49). Oldukça zor yanıtı veren denek oranı da (%36) ISSP ortalamasının çok üzerinde olan Türkiye'deki deneklerin iktisadi bakımdan ciddi zorluklarla mücadele ettikleri görüntüsü ortaya çıkmaktadır. İktisadi zorluklar ile daha önceki sorularda memnuniyetsizlik ve hayatın zorlukları olarak tanımlanmış olan duyguların ilişkili olduğu da anlaşılmaktadır. Hayattaki genel memnuniyetsizliğin Türkiye'deki bir temel nedeninin ekonomik zorluklar olduğunu düşünmek için yeteri kanıt varmış gibi görünmektedir.

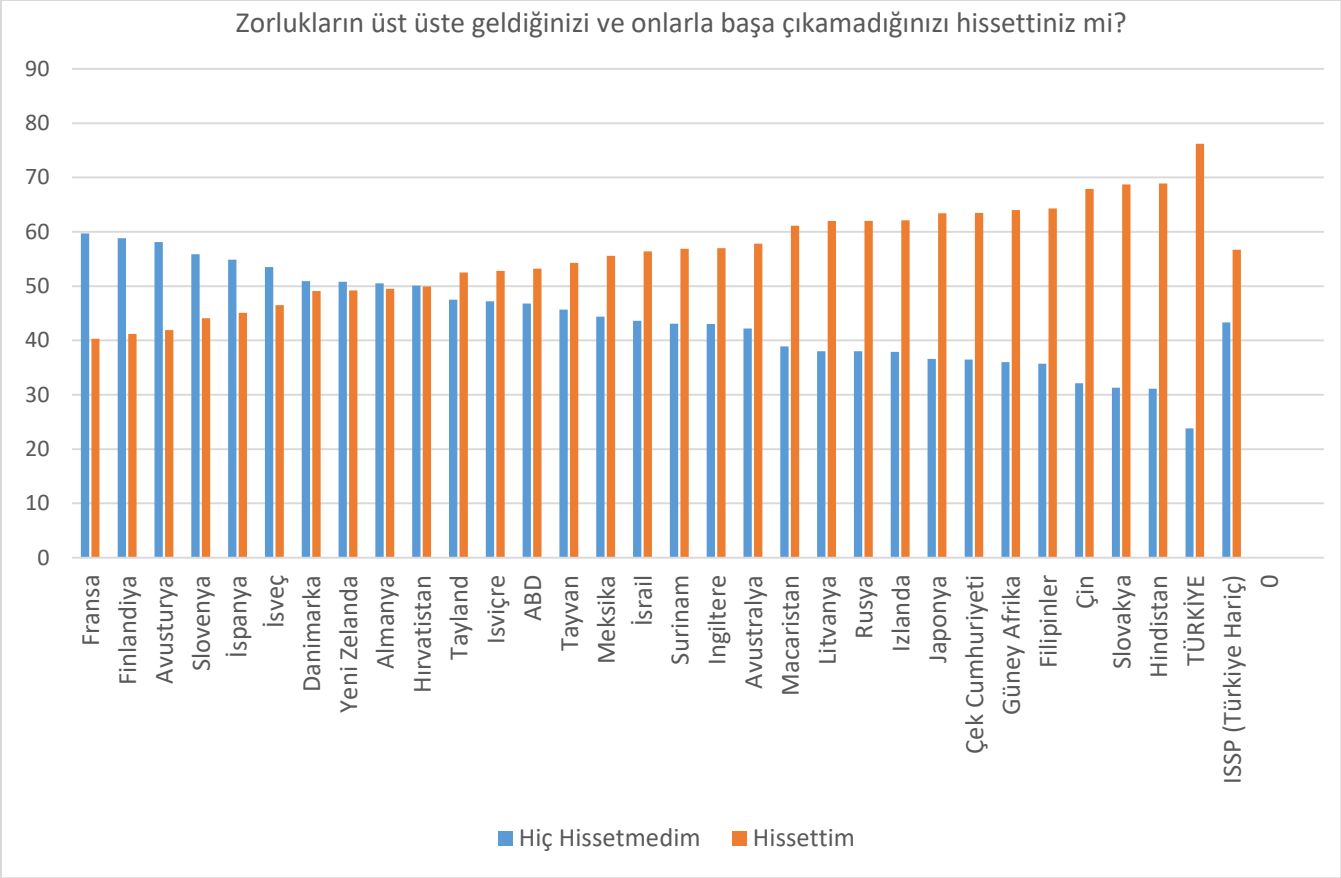
Çizelge 44: Deneğin Sağlık Durumu

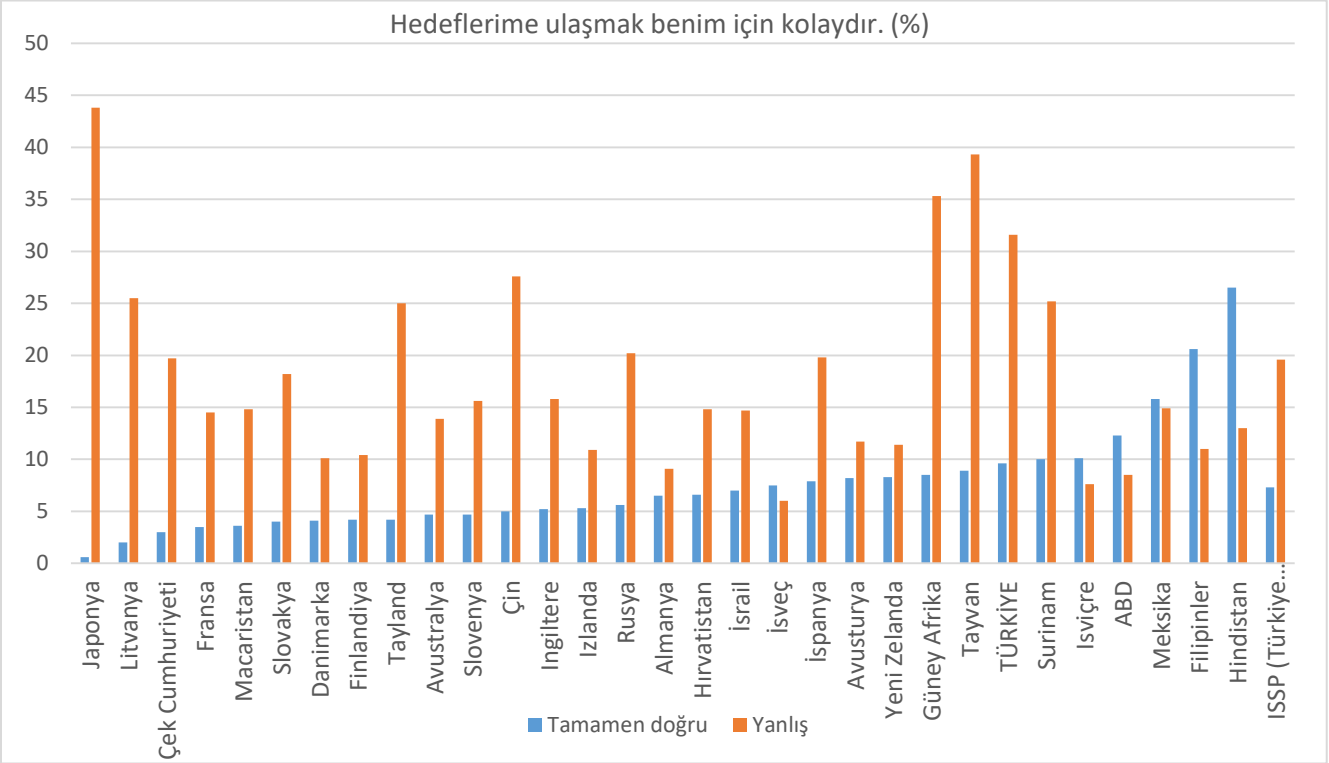
Çizelge 45: Deneğin Sıkıntılı veya Mutsuzluk Duygusuna Kapılması

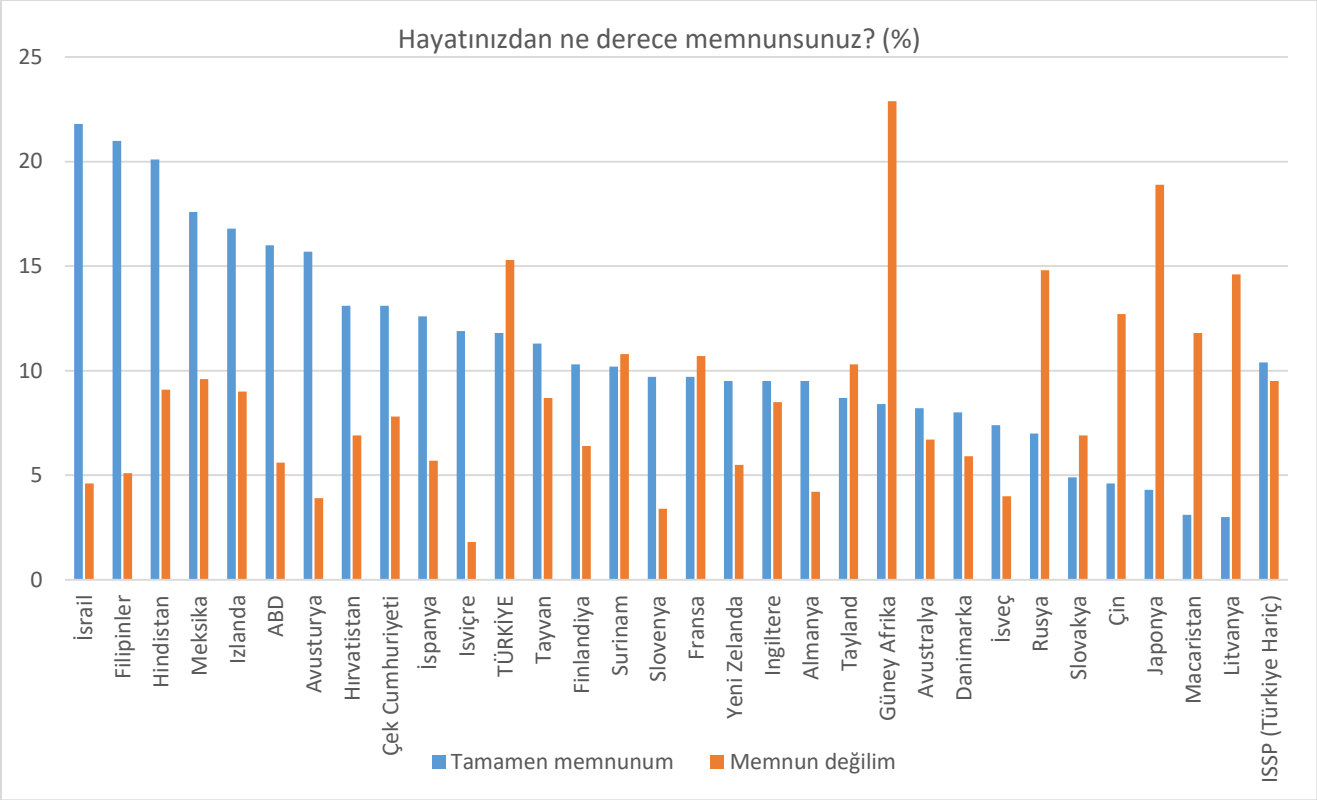
Çizelge 46: Hayatın Zorluklarıyla Mücadele Duygusu

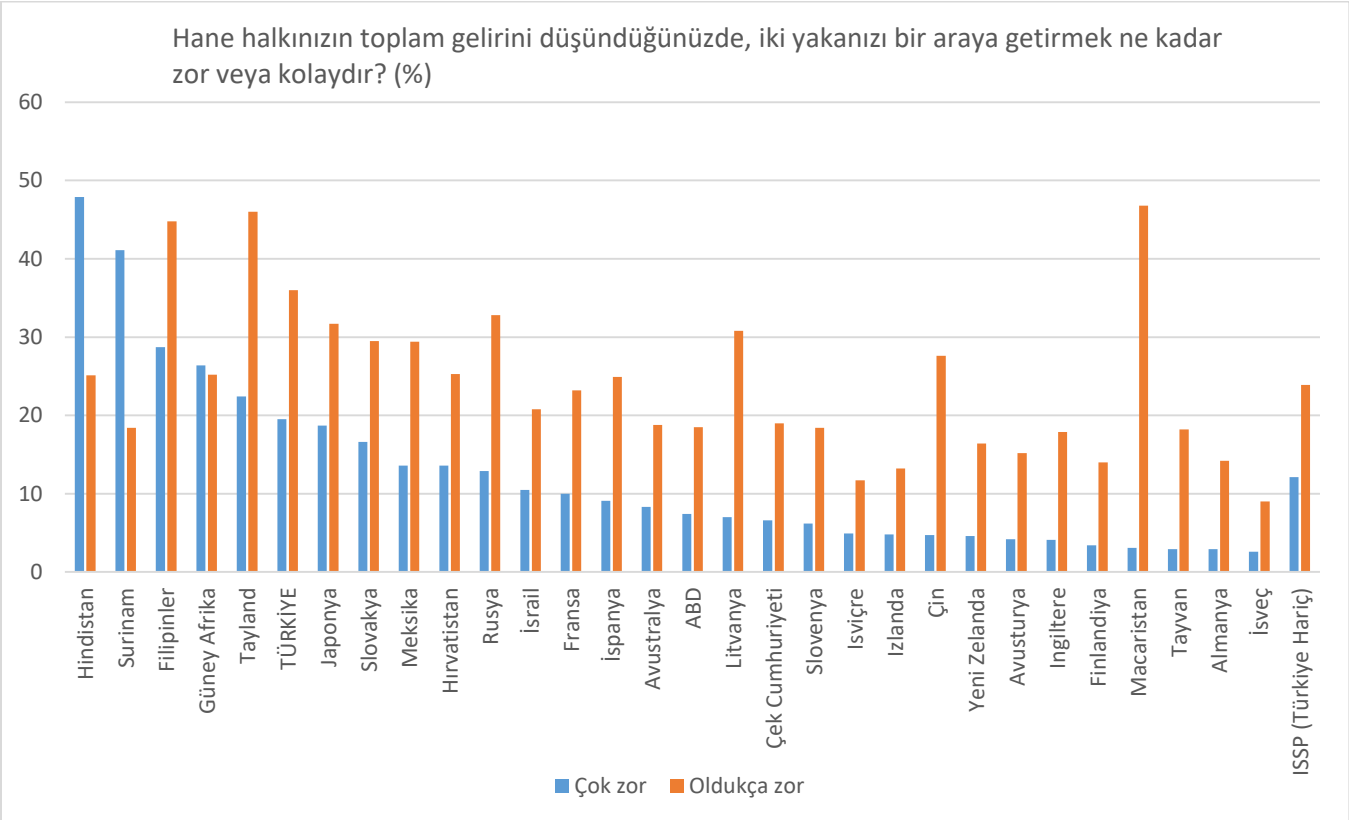
Çizelge 47: Hayattaki hedeflerine ulaşma kolaylığı

Çizelge 48: Genel olarak hayattan ne kadar memnunsunuz?

Çizelge 49: Geçinme Zorluğu

Sonuç: Aile kurumu etrafında örülü toplumsal bağların ülkesi Türkiye

Toplumsal ağlar ve iletişim konusunda Türkiye'yi temsil edne bir örneklemle yüz yüze yapılan görüşmeler yoluyla derlenmiş olan veriler aracılığıyla bazı toplumsal ve siyasal olguların, dğerlerin ve tutumların varlığını saptamış bulunuyoruz. Ayrıca, ISSP'ye üye ülkelerde yapılan benzer saha araştırmalarıyla toplanan verilerle karşılaştırmak suretiyle Türkiye'de yapılan gözlemlerin karşılaştırmalı değerlendirmesini de yapmak olanağını bulmuş olduk.

Bu çalışmanın ilk olarak saptamış olduğumuz bulgusu Türkiye'de aile kurumu ve kan bağına dayalı akrabalık ilişkilerinin toplumsal ağların kurulması ve sürdürülmesinde oynadığı rolün fevkalade büyük olduğudur. Kan bağı ve aile kurumu toplumsal iletişimin ve ilişkilerin odağında bulunan temel kurum niteliğindedir.

İkinci olarak ortaya çıkarttığımız bulgu, Türkiye'de kan bağı dışında kalan toplumsal alanda fazla bir etkinlik olmadığı, özellikle tanımadığı kişilere güvenin düşük düzeyde olmaya devam ettiği ve bu çerçevede siyasal parti ve kuruluşlar dışında kalan hiçbir gönüllü kuruluş ve dernekte üyelik, etkinlik veya çalışma yapma eğilimi, çok ufak bir kitle dışında bulunmamaktadır. Türkiye'deki sivil toplum alanında düşük seviyede kalan kişilerarası güven duygusu, ortaklıklar kurmak veya birlikte çalışmayı gerektirecek dernekleşme ve dernek etkinliklerine katılmayı da sınırlandırmaktaymış gibi durmaktadır. Bunun tek istisnası siyasal partiler ve onlarla ilintili siyasal kuruluşlardır. Bu tür siyasal yapıların aynı zamanda patronaj ilişkileri, iş, kredi, çevre edinme suretiyle iktisadi çıkar teminine de yaraması nendeniyle sivil toplum etkinliğinden farklı bir işlev göremeleri nedeniyle cazibe merkezleri olduğunu düşünmekteyiz.

Üçüncü olarak, kişilerarası güven düzeyi düşük olduığu gibi, siyasal kurum ve büyük özel şirketler gibi hem devlet hem de piyasa için önemli yapılara olan güvenin de Türkiye'de, ISSP ülkelerine oranla oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Özellikle mahkemelere duyulan güvenin daha önce saptanmış olan düzeyinin de altında olmasının bu alanda ciddi bir düzey kaybınmın yaşanmakta olduğuna işaret ettiğini söyleyebiliriz. Türkiye'deki deneklerin verdiği yanıtlara göre toplumda adalet duygusunun yaygın olması için bireylerin hayat standartları arasındaki farkların az olmasının gerekli olduğuna en fazla inananların da ISSP ülkeleri arasında en çok Türkiye'de yaşadıkları anlaşılmaktadır. Türkiye, yine ISSP ülkeleri arasında devlet müdahalesiyle gelir farklarını en aza indirilmesi gerektiği konusunda en ön sırada olan ülke konumundadır.

Dördüncü olarak, Türkiye'de siyasal etkinlik (*political efficacy*) duygusuna işaret eden bulgular ülkemizin Japonya, Fransa ve İspanya'nın arkasından ISSP ülkeleri arasında dördüncü sırada yer almasını sağlamıştır. Özellikle AKP ve CHP'yi tutmakta olduğunu iddia eden denekler arasında yüksek olan siyasal etkinlik duygusu siyasal katılma ve temsil aracılığıyla siyasal seçkinler ve siyasal kararlar üzerinde etkili olacağını inananların görece yaygınlığına işaret etmektedir. Siyasal etkinlik duygusunun gücü ve en fazla oy alan siyasal partileri tutanlar arasındaki yaygınlığı seçim kurumunun gücünün devamında etkili oluyormuş gibi görünmektedir.

Beşinci olarak, Türkiye'de gelir dağılımının bir hayli bozuk olduğu fikrinin genel kabul görmekte olduğunu saptamış bulunuyoruz. Bu durumun devlet müdahalesiyle düzeltilmesi gerektiği de ülkede yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Burada ilginç olan, başta ABD olmak üzere emek-değer kuramının liberalizm algısının yaygın olduğu ülkelerde bu tür bir eğilimin olmadığı ve bu ülkelerin ISSP verilerine göre Türkiye'yle taban tabana zıt bir konumda yer almalarıdır. Türkiye'de benzer olarak sağlık gibi alanlarda sosyal refah devleti uygulaması talebi de yüksekmiş gibi görünmektle birlikte, devletten yapılacak yardımların insanları tembelleştirdiği iddiasının da geniş destek bulduğu saptanmış bulunmaktadır.

Altıncı olarak, saptadığımız bulgu ise Türkiye'de geniş bir kitlenin geçinme zorluğu içinde olduğu, hayatın zorluklarının üst üste gelmesi, sıkıntı ve mutsuzluk duygusunun etkisi altında olan geniş bir kitlenin varlığıdır. Bu kitle kendisini sağlıklı olarak hissetmekle birlikte, ISSP ortalaması üzerinde gerginlik, stress ve depresif duygular altında bulunmaktaymış gibi görünmektedir. Bu psikolojik durumdan kaynaklanıp kaynaklanmadığı elimizdeki verilerle saptanamamakla birlikte, sivil toplum etkinliklerinin düzeyinin bir hayli düşük olması, zorluklar, sıkıntı ve gerginlik içinde yaşayan insanların daha da yalnızlığa gömülmüş bir hayata razı olması söz konusuymuş gibi görünmektedir.

Yedinci ve son olarak, Türkiye'de toplumsal iletişim araçları olarak yüz yüze temastan, telefon, internet üzerinden sosyal medya araçları, elektronik posta veya çeşitli web siteleri ve olanaklarının yaygın kullanımının, ISSP ortalamasının üzerinde söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak, kan bağı esaslı toplumsal bağlar ve ilişkilerinyoğunluğu nedeniyle tüm iletişim mecralarının kullanımında da büyük ölçüde akraba, hısım ve yakın arkadaş esaslı bir iletişimin söz konusu olduğu görülmektedir. Tanımadığı kişilere olan güvensizliğin yaygın olduğu ve yabancı dil bilgisinin de kısıtlı olması hasebiyle toplumsal ağların daha çok kan bağı esaslı ilişkilere dayalı, yerel ve ilksel - gelenesel (*primordial*) bağların korunması ve sürdürülmesi esasında olduğu sonucuna da ulaşmış bulunuyoruz

KAYNAKÇA

Aytaç, S. E., Çarkoglu, A., & Ertan, G. (2017). "Türkiye'de kisilerarasi sosyal güven ve bireysel belirleyicileri." *METU Studies in Development*, *44*(1), 1.

Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009). *The Rising Tide of Conservatism in Turkey*. (New York: Palgrave-Macmillan).

Campbell, D. A., & Çarkoğlu, A. (2019). "Informal Giving in Turkey." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, *30*(4), 738-753.

Çarkoğlu, A., Aytaç, S. E., & Campbell, D. A. (2017). "Determinants of formal giving in Turkey." *Journal of Muslim Philanthropy & Civil Society*, *1*(1).

Çarkoğlu, A., & Cenker, C. I. (2011a). "On the relationship between democratic institutionalization and civil society involvement: new evidence from Turkey." *Democratization*, *18*(3), 751-773.

Çarkoğlu, A., & Cenker, C. I. (2011b). "Learning from name generator/interpreters in mass surveys: findings from Turkey." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *10*, 160-171.

Ertan, G., Aytaç, S. E., & Çarkoğlu, A. (2019). "Türkiye'de siyasi kurumlara güven: kültürel ve kurumsal açiklamalar ile "kazanan takım" etkisinin rolü." *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *37*(1), 65-88.

Esmer, Y. (1999). *Devrim, evrim, statüko: Türkiye'de sosyal, siyasal, ekonomik değerler*: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV).

Esmer, Y. (2012). Türkiye Değerler Atlası 2012. *Bahçeşehir Üniversitesi*.

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, (London, New York: Penguin Books).

Heywood, A. (1997). *Politics*, (London, U.K.: Macmillan).

Inglehart, R. ve Wayne B. (2000). "Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values." *American Sociological Review*, vol. 65 (1): 19–51.

Joye, D., Sapin, M.ve Wolf, C. (2019), *Measuring Social Networks and Social Resources: An Exploratory ISSP Survey around the World*, (Köln, Almanya: GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences).

Kalaycıoğlu, E. (2002a). "Civil Society in Turkey: Continuity or Change?" in Brian Beeley (der.) *Turkish Transformation: New Century – New Challenges*. (Walkington, England: The Eothen Press, 2002a): 59-78.

Kalaycıoğlu, E. (2002b). "State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest" in Amyn B. Sajoo (der.) *Civil Society in the Muslim World: Contemporary Perspectives*, (London, New York: I. B. Tauris): 247-272.

Kawachi, I. ve Berkman, L. F. (2001)"Social Ties and Mental Health," *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, vol. 78: 458 - 467.

Mounk, Y. (2018). *People versus Democracy: How our Freedom is in danger and how to save it* (Cambridge, Mass: Hjarvard University Press).

Sartori, G., (1976). *Parties and Party Systems*, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press).

Ware, A. (1996). *Political Parties and Party Systems* (New York, N. Y.: Oxford University Press).

Wilson, J. Q. (1995). *Political Organizations*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press).